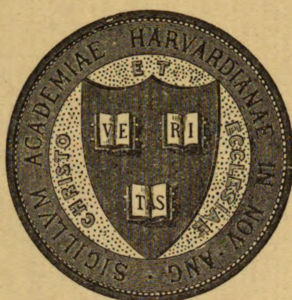

SIGILLVM ACADEMIAE HARVARDIANAE IN NOV · ANG ·
CHRISTO ET ECCLESIAE
VE
RI
TAS

A HOLT-KÉZI TÖRVÉNY

(LEX AMORTISATIONIS)

MAGYARORSZÁGON.

MAGÁNJOGI TANULMÁNY.

IRTA

93.

DR. DAEMPF SÁNDOR,
köz- és váltó-ügyvéd, Pécs szab. kir. város tb. tiszti főügyésze,
a pécsi ügyvédi kamara ügyésze.

PÉCS, 1891.
Nyomatott Taizs Józsefnél.

A holt-kézi törvény

Magyarországon.

A

HOLT-KÉZI TÖRVÉNY

(LEX AMORTISATIONIS)

MAGYARORSZÁGON.

MAGÁNJOGI TANULMÁNY.

IRTA

DR. DAEMPF SÁNDOR,

köz- és váltó-ügyvéd, Pécs szab. kir. város tb. tiszti főügyésze,
a pécsi ügyvédi kamara ügyésze.

23.

PÉCS, 1891.
Nyomatott Taizs Józsefnél.

FOR TX

BEVEZETÉS.

I.

A holt-kézi törvények általános elvi alapjai.

Mielőtt a hazai magánjognak azon intézményét, melyet a bevett terminologia szerint *„holt-kézi törvény“*-nek, *„lex amortisationis“*-nak szokás nevezni, a történeti fejlődés és tételes intézkedések nyomán részletes fejtegetés tárgyává tennők, mindenekelőtt egynémely általános jogelvi és politikai szempontra kell figyelmünket irányoznunk. Nemcsak azért, hogy a felvett tárgyat hazai jogunkra való tekintettel minden oldalról kellő világitásba helyezzük s annak a történeti fejlődés többé-kevésbé homályos alakzatai mellett a vezérszövétnekül szolgálandó elvi alapot, tanulmányunknak pedig a helyes kiindulási pontot megadjuk; hanem azért is, hogy azon összekötő kapcsot megtaláljuk, mely a hazai jogfejlődés ezen intézményét egyéb államok hasonló jogintézményeivel benső rokonságba helyezi, annak keletkezését az esetlegesség és önkény gyanuja alól kiveszi s ennélfogva azt a valósághoz képest ugy állitja elénk, mint hasonló jogelvi tekintetek és politikai követelmények hasonló eredményét, mely itt is ott is szükségszerüleg keletkezett. Mely elvi szempontok tehát nemcsak magának a holt-kézi szerzési tilalomnak általában érvényes immanens elemét s ezzel a *lex amortisationis*-nak benső létjogosultságát fogják megállapitani, hanem egyuttal alkalmas módszeri eszközül fognak szolgálni arra is, hogy ezen különleges intézmény s a reája vonatkozó jogszabályok, hazai jogunk rendszerében az őket megillető helyre is beleilleszthetők legyenek.

Ezen elvi alapok első sorban a jogi személyek természete általában, másod sorban azon különleges szervezeti elvek, melyek az egyházat és egyházi testületeket a jogi személyek között sajátlagosan és általános érvénynyel jellemzik. Azon állami célszerüségi consideratiók pedig, melyek ezen jogelvi alapokból mindenütt önként erednek, képezik a kérdésnek általában érvényes politikai alapját.

---

1. §. A jogi személyek.

Hogy a jog a fejlődési, a culturai érdekek megvalósulását mentül nagyobb körre s mentül hatályosabban biztositsa, az egyes emberek mellett, — kiket első sorban hiv fel a cultura mezején való tevékenységre s ruház fel ennélfogva első sorban jogképességgel, a jogok szerzésére és elidegenitésére való képességgel, — a személyek sőt dolgok olyatén *összeségeit* is jogképességgel szokta felruházni, melyek a bennök összepontosuló nagyobb szellemi és anyagi erő következtében kiválóan látszanak alkalmasaknak az emberiség bizonyos szükebb vagy tágabb körü culturai érdekeit megvalósitani.

Ezen személyi és dologi összeségek a *jogi* (költött, képzelt, erkölcsi) *személyek*. Jogképességök elvileg annyi, mennyit azon cél igényel, melynek érdekében szervezetöknél fogva munkálkodni hivatva vannak; tehát nem egyforma. De mert szervi propagativ erejök nincs, jogképességök tere általában egyedül a vagyonjog. A mi mégis nem zárja ki, hogy müködési körük in concreto a közjog terére is ki ne terjedhetne.

A személyi és dologi összeségek azonban, mint anorganikus lények, nélkülözik az önálló értelmi müködést is. Sem akaratképző, sem akaratelhatározó, sem akaratkinyilatkoztató tehetséggel nem birnak. A mi azt eredményezi, hogy a jogi személyek nemcsak az általános jogképesség tekintetében különböznek a a természeti személyektől, hanem cselekvési vagyis *jogügyleti* képesség tekintetében is, mely jogoknak önmüködés által való szerzésében s illetőleg elidegenitésében állván, mindig akaratképző, akaratelhatározó és akaratkinyilatkoztató tehetséggel biró

lényt feltételez. Ennélfogva tehát midőn személyi és dologi összeségek a jog terén cselekvőleg vannak hivatva fellépni, szükséges, hogy helyettök és nevökben természeti személyek járjanak el, mint a kik az akaratképességnek mindahárom imént kiemelt alkatelemével természetöknél fogva birnak. De mert ezen természeti személyek a jogi személyt csak képviselni, helyettesiteni vannak hivatva, önként érthető, hogy egyrészt nekik az általuk képviselt jogi személy vagyonában tulajdonjogilag részök nincs, azzal szabadon nem rendelkezhetnek, hanem csak a jogi személy különleges szervezete által kijelölt módon és czélokra; másrészt pedig, hogy egymásután mind el is halhatnak anélkül, hogy ez a jogilag elismert személyi és dologi összeség jogi lételét és vagyoni viszonyait legkevésbé befolyásolná, legkevésbé módositaná.

Ámbátor tehát a jogi személyek jogügyleti képesség tekintetében mások közremüködésére szorulnak, mégis ezen, őket képviselni hivatott természeti személyekkel szemben nemcsak független jogi léttel birnak, hanem független vagyonnal is. Létezni csak akkor szünnek meg, mikor a megszünés kizárólag rajtuk és bennük történik, őket magukat érinti; a mikor egyuttal vagyonuk alanya lenni is megszünnek. A minek in concreto, szervezetök különbözőségéhez képest, számtalan esete, elvontan azonban csak kettő lehet; éspedig, hogy vagy a célt, mely végett jogilag megalakultak, már betöltötték s ennélfogva önmaguktól megszünnek, vagy pedig hogy az állam a jogi személyi jelleget tőlök megvonja, őket jogi személyekül többé el nem ismeri.

Minden, jogilag elismert személyi és dologi összeség különleges szervezetét azon törvényi, szokásjogi s illetőleg magán rendelkezés (pl. alapitványi oklevél) állapitja ugyan meg, melyből mint kutforrásból a jogi személy eredt, mégis, mint ez az állami élet természetéből önként következik, reájuk nemcsak az állam főfelügyeleti joga terjed ki folytonosan, hanem kiterjed souverain intézkedési joga is, melynél fogva lételök különböző elemeire folyton módositólag befolyhat. Különösen pedig elvitázhatatlan joga az államnak bármely jogi személy jogképességét megszoritani vagy azt egészen meg is szüntetni s ezzel tőlük a jogi személyi jelleget teljesen megvonni.

Az állam ugyanis, mint szervezett társadalom és öncélu jogi lény, alkalmazhat minden rendszabályt, mely által saját lételét, mely nem egyéb mint a társadalom létele, biztosithatja. Ennélfogva ha azt találná, hogy valamely jogi személy vagy általában a jogi személyek bizonyos alakzata, az általa éléretni kivánt célokkal összhangzásban nincs, őt e célok elérésében bármiként is hátráltatja, saját létérdekeiből kifolyólag jogában, sőt kötelességében áll az illető jogi személyt vagy a jogi személyek bizonyos alakzatát akár egészen is megszüntetni, annál inkább jogi képességöket többé kevésbé korlátozni.

De ha egyszer az állam akár *kifejezetten* — törvény utján, — akár *hallgatagon* — szokásjog utján, — a személyi és dologi összeségnek a jogi személyiségi jelleget korlátozás nélkül megadta, — minthogy a vagyonszerzési képesség a jogi személyek immanens magánjogi elemét képezi, ezek saját magukból kifolyólag megnyerik a vagyonszerzési és vagyonbirási képességet is. [1]) Csakhogy szerzett vagyonukat csupán azon célra fordithatják, a melyre való tekintetből megalakultak s az állam által jogi személyekül elismertettek. Minő legyen azonban e cél, az concret kérdés, általánosságban meg nem oldható. Némely jogı személy az emberiségnek tágabb, másika pedig szükebb körü érdekeit karolja fel: egyik oly tág térre terjeszti ki müködési körét, hogy tagjainak egész erkölcsi egyediségét, azoknak nemcsak jelenlegi hanem még tulvilági életét is átkarolja, a másik pedig tisztán vagyont szerezni, valamely gazdasági célt elérni törekszik. Minek következtében már a priori egyiknek tágabb, másiknak szükebb a rendelkezési joga vagyona felett.

De épen azért, mert a jogi személyek rendelkezési jogát vagyonuk felett mindig egy határozott cél állapitja meg, melynek elérése végett megalakultak, nem szorul bővebb magyarázatra, hogy a jogi személyek a gazdasági javak rendes forgalmára igen bénitólag folyhatnak be. Tetemes olyan értékeket vonhatnak ki a forgalomból s köthetnek le talán szükségtelenül egy amugy is már bőven fedezett célra, mely értékek egyéb nemzetgazdasági és culturai célokra sokkal helyesebben lenné-

---

[1]) A mi azonban nem akadályozza, hogy egyik jogi személy minden vagyon, a másik pedig csak bizonyos vagyon, pl. ingók birására és szerzésére nyerjen képességet.

nek fordithatók. Mig ugyanis a természeti személyek által gyüjtött vagyonértékek ugy *élők között kötött ügyletek,* mint halál esetén *öröklés* (successio), a kincstárra való *átszállás* (caducitas), és *háromlás* (devolutio) utján a gazdasági élet közönséges árjába, honnan felszivódtak, ismét visszafolyhatnak s rendesen vissza is szoktak folyni, addig a jogi személyek szerezte vagyonértékek tekintetében ily rendszeres visszaömlés lehetősége fenn nem forog. *Élők közötti ügyletekre nézve* elérni kivánt céljok által vannak korlátolva; *öröklés* utján való átruházás tekintetében az által, hogy utánuk örökösödésnek helye nem lehet. Ez utóbbinak összes politikai és jogi előföltételei reájuk nézve anynyival is inkább hiányzanak, mert minden jogi személy mesterségesen és csak eszmeileg construált jogi alany, mely mint ilyen physicai értelemben halhatatlan. *Átszállás* tárgya sem lehet vagyonuk, mert ha jogi személyekül létezni meg is szünnek, vagyonuk hovaszállását nem az általános magánjogi törvények, hanem szervezeti szabályaik állapitják meg esetről esetre, talán épen az államkincstár teljes mellőzésével; végül a mi a korábbi magyar jog szerinti *háromlást* illeti, ez sem állhatott be a jogi személyek vagyonára nézve, minthogy magszakadás őket nem érhette, [1]) hütlenséget pedig, mint általában semmiféle büntényt és vétséget, a physikai jogalanyiság hiánya miatt el nem követhettek.

Csakis egy eset van, midőn a jogi személy vagyona a concret célra való leköttetés bilincseiből ismét kiszabadulhat, hogy a gazdasági élet nagy árjába ujból visszatérjen: ez azon eset, midőn a jogi személy vagy szervezeti szabályaiból kifolyólag, tehát önmagától, vagy pedig, mert további fenállása magasabb érdekekkel ellenkezik, állami intézkedés folytán, tehát külső okok miatt, létezni megszünik. Ezen megszünések eseteiben ugyanis az állam a jogi személy vagyonát, a mennyiben a szervezeti szabályok vagy törvény máskép nem rendelkeznek, mint uratlan vagyont (bonum vacans) elfoglalhatja [2]) s tetszése szerinti célokra fordithatja.

---

[1]) ». . . . quod huius modi bona, communitati donata, *cum haeredes eorum nunquam deficiant,* ad fiscum regium nullo unquam tempore devolvantur.« 1542. évi pozs. orsz. gy. 33. tc. (V. ö. még *Planum tabulare* de causis ad invalid. fass. ex praejud. promotis dec. 48.)

[2]) *Werbőczy: Trip.* P. I. tit. 10. 13.

Nehogy tehát bekövetkezzék azon ugy politikailag és nemzetgazdaságilag, mint culturai tekintetben káros és veszedelmes állapot, hogy a nemzeti gazdaságot alkotó értékek forgalmában a kivánatos egyensuly megzavarodjék; vagy ha ezen állapot már bekövetkezett volna, az orvosoltassék, szokta az állami törvényhozás már ősidők óta s a földkerekségen mindenütt, vagy a jogi személyeknek általában vagy legalább némely e részben különösen veszedelmes jogi személy jogképességét a vagyonszerzés körül korlátozni, birtokszerzési és birtokbirási képességét egészen megszüntetni vagy legalább megszoritani.

S mert a jogi személyek véghetetlenül nagy sorozatában a római katholikus egyház volt mindenkor és mindenütt azon jogi személy, mely a társadalom legmélyebben fekvő gyökereit is érintő szervezeténél; tagjainak egész erkölcsi lényét átkaroló és lépten nyomon szabályozó müködésénél; s nemcsak az állami és társadalmi földi létre, hanem még a tulvilági életre is kiható céljainál, végül azon erkölcsi és anyagi hatalomnál fogva, melyre az idők hosszu folyamában szert tett, — leginkább birt és bir minden más jogi személy felett azzal a képességgel, hogy a világi javakat mint valamely óriási gyüjtő medence magába felszivja s ott lekötve tartsa: a jogi személyek között a róm. kath. egyház birtokszerzési és birtokbirási képessége szolgált mindenütt és mindenkor a leggyakoribb és legbehatóbb törvényhozási szabályozások tárgyául, — noha mellette a szükséghez képest egyes világi testületek vagyonjogi képessége is nem egyszer törvényhozási szabályozás alá vettetett.

S a népek története azt tanusitja, hogy az állam ezen joga volt az, mely minden más egyházi felségjog (jus circa sacra) között leginkább vivta ki magának az általános, ellenvetés nélküli elismertetést. Magyarországon pedig, hol az egyház nemcsak egyszerü jogi személy, mint annyi sok más, hanem az állammal kezdettől fogva a legbensőleg összeforrt, elannyira, hogy a köztük fennálló közjogi viszony a leghelyesebben akként jellemezhető, hogy az egyház az államnak vallási és erkölcsi téren közigazgatási organuma; hol a király nemcsak cimre nézve *apostoli* király, hanem mint az országban találtató »*összes püspökségek, apátságok és prépostságok alapitója,*« [1]) az egyház

[1]) *Werbőczy* Trip. P. I. tit. 11. §. 1.

világi ügyeinek legfelsőbb intézője és szabályozója is; hol mindezekből kifolyólag, de a történeti eredetnél fogva is, az egyházi ingatlan vagyon tulajdona közjogilag nem az összegyházat, hanem a nemzetet illeti, az egyházat pedig annak csak birtoka és használata, — Magyarországon, mondjuk, az egyház vagyonszerzési képessége felett való intézkedés joga az államiságnak egyenesen egyik attributumát képezi, mert ezzel az állam egyik kiegészitő organumának, saját magának müködését szabályozza.

Mi jelen tanulmányunk keretében a kath. egyház birtokszerzési és birtokbirási képességével fogunk foglalkozni, a mint az Magyarországon a történeti fejlődés során törvényesen megállapitva lett s a mint az mai napság fennáll.

Minthogy azonban a kath. egyház vagyonjogi képességét szabályozó törvények általános elvi alapját a jogi személyiség corollariumain kivül az is képezi, hogy a kath. egyháznak vagyona feletti rendelkezési joga specialis szabályok által is körüliratott, — mielőtt fejtegetéseinkben tovább menve a magyarországi holt-kézi törvényekre áttérnénk, megadandók tárgyunknak azon háttért, mely nélkül az kellő világitásba nem lenne helyezhető s azon további elvi alapot, mely nélkül a holt-kézi törvények az esetlegesség és önkényszerüség gyanujából ki nem emelkedhetnének, meg fogjuk ismertetni mindazon canonjogi szabályt és hazai törvényt, melyek a kath. egyház javai fölött való rendelkezési jogot s ezzel együtt ezen javak elidegenithetetlenségét állapitják meg.

---

2. §. Az egyházi vagyon feletti rendelkezési jog s az egyházi vagyon elidegenithetetlensége.

Az egyház és egyházi testületek, mint határozott célok érdekében fenálló jogi személyek, vagyonukat, már jogi személyi jellegöknél fogva csakis ezen czélokra fordithatják; azt önkényesen el nem idegenithetik. Az egyházi vagyon elidegenithetetlensége tehát az egyház és egyházi testületek lényegéből önként eredő tétel. Ezt a canonjog is elvül tartja:

»Ea enim, quae ad beatissimae ecclesiae jura pertinent vel posthac forte pervenerint, *tamquam ipsam sacrosanctam*

et religiosam ecclesiam intacte convenit venerabiliter custodiri.«[1])

Ámbár azonban e szerint az egyházi javak elidegenithetetlenségének elve az egyháznak mint vallási, erkölcsi és közművelődési intézetnek szervezeti eleméül van felállitva, mégis számos részletes egyházi törvény az elidegenitést különösen is tilalmazza, körülirván, hogy mire terjed ki joga az egyházi vagyon jelenlegi birtokosának, a haszonélvezőnek.

Mint érdekesebbet, a következőket emeljük ki:

»Sed cum in episcoporum potestate facultates ecclesiae constitutae esse dicantur, potestas *dispensandi* intelligenda est. non distrahendi vel dilapidandi.«[2])

»Sine exceptione decernimus,« — mondja I. *Leo* pápa egy 447-ben kelt levelében, — »ne quis episcopus de rebus ecclesiae suae quidquam donare, vel commutare, vel vendere audeat, nisi forte aliquid horum faciat, ut meliora prospiciat et cum totius cleri tractatu atque consensu id eligat, quod non sit dubium profuturum ecclesiae.« — A mihez a glossa magyarázólag hozzáteszi: »Episcopus rebus ecclesiae tamquam commendatis non tamquam propriis utatur.«[3])

A mennyiben pedig mindezen elidegenitési tilalmak dacára egyházi javak mégis valamely, az egyházon kivül eső célra fordittattak volna, az elidegenitési ügylet semmis és érvénytelen; az elidegenitő egyházi személy pedig, ha püspök, méltóságától »tolvaj és lator módjára« megfosztassék, más egyházi személy a hivek közösségéből kizárassék; s a sérelmet vallott egyház javára egyaránt kártéritésre szorittassanak:

»Si quis episcopus nulla ecclesiasticae rationis necessitate compulsus, in clero suo aut ubi forte non est presbyter, de rebus ecclesiasticis aliquid praesumpserit vendere *et res ipsas ecclesiae ipsae restaurare cogatur* et in judicio episcoporum dejiciatur auditus et convictus, *et tamquam furti aut latrocinii reus suo privetur honore.*«[4])

---

[1]) Decr. Grat. P. II. Qu. II. 2.

[2]) Decr. Grat. P. II. Causa Qu. II. — V. ö. még u. o. can. 7. és Causa XII. Qu. I. can. 26. 27. 28. — Decr. Greg. IX. lib. III. tit. XIII. can. 5.

[3]) Decr. Grat. P. II. Causa XII. Qu. II. can. 52. s u. o. can. 51.

[4]) Decr. Grat. P. II. Causa X. Qu. II. can. 8. — V. ö. még u. o. Causa XII. Qu. II. can. 18. 19. 20. 21. 23.

»Statuimus, (quod omnes canones jubent,) ut civitatenses sive dioecesani presbyteri vel clerici, salvo jure ecclesiae, rem ecclesiae, sicut permiserunt episcopi, teneant: vendere autem aut donare penitus non praesumant. Quod si fecerint vel fecerunt, *et facta venditio non valebit et de facultatibus, si quas habent proprias, indemnem ecclesiam reddant et communione priventur.*« [1])

Részint azonban már az imént idézett (s illetőleg jegyzetileg hivatkozott) canonokból, részint pedig egyéb, e tekintetben különösen is rendelkező szabályokból kiderül, hogy az elidegenitési ügylet megáll akkor, ha az elidegenités szükségből történt. Ennek elvi formulája: »Quod non est licitum in lege, necessitas facit licitum.« [2])

Mindazonáltal szükséges, hogy ebben az esetben az elidegenités bizonyos ünnepélyes formaságok között menjen végbe; a szabály következő:

»Nullus res ecclesiae distrahat. Quod si reditus non habet et aliqua nimia necessitas cogit, hanc insinuandam esse primati ipsius provinciae censemus, ut cum statuto numero episcoporum, utrum faciendum sit, arbitretur. Quod si tanta urget necessitas ecclesiae, ut non possit ante primatem consulere, saltem vicinos testes convocet episcopos, curans ad concilium referre omnem ecclesiae necessitatem.« [3])

A canonjogi törvényhozás szerint tehát az egyháznak ugy ingó mint ingatlan javai elidegenithetetlenek s mint ilyenek forgalmon kivüli javakat (res extra commercium positae) képeznek.

S mert a canonjognak e részben tett intézkedései az egyház- és egyházi testületeknek, mint jogi személyeknek, természetével s elérendő vallási, erkölcsi és közmüvelődési czéljával teljesen összhangban vannak, ott, hol világi törvényhozások is az egyházi vagyonra vonatkozó rendelkezési joggal foglalkoztak, a canonjog szabályaival lényegben teljesen megegyező intézkedésekre akadunk. E részben azonban bennünket csak

[1]) Decr. Grat. P. II. Causa XII. Qu. II. can. 32. — V. ö. még u. o. can. 36. 42. — Decr. Greg. IX. lib. III. tit. XIII. can. 6. és Extravag. Comm. lib. III. tit. IV.

[2]) Decr. Greg. IX. lib. V. tit. XLI. can. 4.

[3]) Decr. Grat. P. II. Causa XVII. Qu. IV. can. 39. — V. ö. még u. o. Causa XII. Qu. II. can. 51. 52.

Magyarország érdekelvén, idevágó hazai törvényeinket, s csak ezeket, következőkben ismertetjük.[1])

Szent István elrendelte:

»Quisquis fastu superbiae elatus, domum Dei ducit contemptibilem et possessiones Dei consecratas atque ad honorem Dei *sub regia immunitatis defensione* constitutas inhoneste tractarit vel infringere praesumpserit, quasi invasor et violator domus Dei excommunicetur.«

Továbbá:

»Episcopi habeant potestatem res ecclesiasticas *providere, regere* et *gubernare* atque *dispensare secundum Canonum autthoritatem.*« [2])

Szent László ugyane tárgyban a következő törvényeket hozta:

»Si quis presbyterum res ecclesiae ad propria loca duxerit et ibi vendiderit, vel per incuriam suam perdiderit, tripliter ecclesiae restituat.«

Továbbá:

»Si quis res suas aut praedia uni dederit ecclesiae, nulla interveniente causa subtrahere audeat et dare alteri.«

Végül:

»Res ecclesiarum ubicunque inveniantur, sive apud ecclesias alias vel apud dominos, ad priorem ecclesiam suam redeant.« [3])

---

[1]) Itt még jelezzük, hogy a *közönséges* (longobard) *hűbérjog* szerint, mely a magyar jogi életre félreismerhetetlen befolyást gyakorolt, az egyházak előljáróinak nem volt szabad az egyházi javakból hűbéreket alkotni: »Si episcopus vel abbas vel abbatissa vel dominus plebis feudum dederit de rebus ecclesiarum, quae eis subjectae sunt et tituli vocantur, nullum habet vigorem.« (Lib. I. feud. tit. VII.) — Magyarországon mégis az egyházi nemesek (praedialisták) birtokaiban, melyeket okleveleink *feudumnak* neveznek, *infeudatiora* akadunk. Ez onnan fejthető meg, hogy a praedialis javak infeudatiója valójában elütött a hűbérjog szerinti elidegenitésektől, melyeket a föntebbi constitutio tilalmaz. E javak csak a kirendelés külső formájára nézve képeztek infeudatio utján szerzett birtokot; lényegileg rendes közjogi jellegöket megtartották s adományozhatásuk inkább az egyházi vagyonkezelés egyik módját képezte, mint valóságos elidegenitést.

[2]) Decr. S. Steph. lib. II. cap. I. II.

[3]) Decr. S. Lad. lib. I. cap. VI. XXIII. XXVI.

Az egyházi javaknak a hazai jog szempontjából kimondott ezen elidegenithetetlensége, mely *Szt. István* idézett második végzeménye értelmében ugyis teljesen canonjogi téren mozgott, közel ötszáz évig beérte *Szt. István* és *Szt. László* törvényeivel.[1])

Ujabb törvény, mely az egyházi vagyont épségében megóvni akarta, *II. Ulászló* alatt kelt, abból az alkalomból, midőn 1498-ban az 55. és 65. tcikkelyekkel az egyház birtokszerzési képessége Magyarországon megszüntetve lett. Az 1495: 55. tc. ugyanis végszavaiban azon rendelkezést tartalmazza hogy: »Domini barones et saeculares bona ecclesiarum pro se non usurpent neque se illis aliquo facto intromittant.«

Lényegileg ugyanily rendelkezést tartalmaz az *I. Ferdinánd* alatt alkotott 1550. évi 17. tc., mely az egyházi javak tekintetében megtiltotta, hogy: »In eas partemve earum, invitis Dominis, se quisquam ingerat;« — elrendelvén egyuttal minden jogosulatlan kézben levő egyházi birtoknak és jövedelemnek a jogos birtokosok részére leendő visszabocsátását.

Az 1559. évi tc. az egyházi javak elidegenithetetlenségéről már mint ősi magyar jogi intézményről emlékezik meg. A midőn ugyanis ezen törvénycikkely *Czudar László* nemest, ki egyik apát engedményére hivatkozva, a pannonhalmi apátság sérelmére bort mért, e joggyakorlattól elmozditja, ezt azon indokolással teszi: ». . . . quum *juxta jura et Decreta Regni* Abbas ille . . . . in praejudicium successorum suorum, nemini quicquam de bonis et juribus ecclesiae concedere potuerit.«

---

[1]) Időközben az egyházi javakra vonatkozólag leginkább csak helyhatósági szabályrendeletek intézkedtek. Ezek között említésre méltó a Selmeczvárosi jogkönyvnek: *„Gemaine Statt und Perckrecht der Erbern und löblichen Stat Schebnitz“* I. r. 22. §.-ában foglalt következő rendelkezés: »Das niempts auf Kirchngut leihn oder behaltn sol. Bir Gesworne haben gesaczt das kain Kawfmon noch Kromer noch leykeb noch kain ander mensch kain ding das zu der Kirchnn gehortt zu pfant nem oder Zu behalttn, denn mit gewissener vrkund, Wer über das tuet, den sol mon also puessn, hot er genomen eines guldein wert, so geb er einen guldein, vnd wird er zum dritten mal begriffen, so sol mon Im die hannt abschlahn.« (Olvasható *Wenzel* G. közlésében a *Jahrbücher der Literatur* — Wien 1843 104. kötetében; és ugyancsak az ő közlésében az *Árpádkori uj okmánytár* III. kötetében.)

Ugyancsak *I. Ferdinánd* alatt az egyházi javakra vonatkozólag még egy további törvénycikkely alkottatott: az 1560. évi egyetlen törvénycikkely. Ez annyiban kiválóan nevezetes, a mennyiben az egyházi javak épsége, sérthetetlensége fölött való őrködést a király *különös gondjai* közé sorozza:

»Tenemur,« — mondja e végzeményben a király — »*omnibus modis curare,* ne bona ipsa ecclesiastica semel Deo et eius cultui consecrata, in usus profanos convertantur.« [1])

Az egyházi javak elidegenithetetlensége tárgyában *Miksa* alatt is törvény alkottatott: az 1567. évi végzeménynek 31. cikkelye, mely tárgyunkra vonatkozó részében a következő rendelkezést tartalmazza:

§. 12. »Neque etiam quibusvis praelatis aut aliis liceat bona ecclesiastica oppignorare aut divendere. §. 13. Et oppignorationes ac venditiones hactenus factae sint invigorosae.«

Ide tartozik végül az 179⁰/₁. évi 23. törvénycikkely is, mely körülirván a királynak egyházvédnöki (patronusi) jogát, az alapitványok helyes kezelése fölötti őrködést a király jogai és kötelességei közé sorozza, mondván: »Majestas Sacratissima *ut supremus ecclesiarum patronus* ecclesias Dei in suis juribus conservabit et fundationes cuiuscunque nominis ad mentem fundatorum administrari faciet.« [2])

Mindezen törvények alapján tehát kétségtelen, hogy valamint a canoni jog, ugy a hazai jog szempontjából is az egyházi javak elvileg elidegenithetetlenek. Minthogy mégis *Sz. István* törvényei értelmében a püspökök, — s egyházi javaknak egyéb önálló kezelői is, — a kezeikre bizott egyházi vagyont „*secun-*

---

[1]) Hogy azonban a királynak ezen főfelügyeleti joga nem ezen törvénycikkelylyel alapittatott meg, hanem hogy az oly régi, mint maga a magyar állam és egyház, tanusitja *II. Sylvester* pápa bullája, tanusitják *Szt. István* fentebb közlött törvényei s tanusitják az alantabb megérintendő oklevelek, melyek e jognak folytonos gyakorlatára mutatnak.

[2]) A király ebbeli jogát pedig bővebben kifejti a következő curiai decisio, mely *utraque tabula* hozatott: »Fisco regio contra praelatos illos, qui pecunias fundationales curae et directioni suae concreditas incaute elocant, a quibus propter defectum fundi rehaberi non possunt, competit actio ad desumptionem eiusmodi fundationalis summae et interusurii, quia *Suae Majestati, qua Regi Apostolico et summo ecclesiarum patrono eminenter incumbit prospicere, ut fundationes conserventur et menti fundatorum satisfiat.*« (Planum tab. De Act. fisci regii dec. 5.)

dum Canonum authoritatem" vannak jogositva kormányozni és felhasználni; a canonok értelmében pedig, mint láttuk, nyomós okokból s ha ez az egyháznak nyilvánvaló előnyére szolgál, meg van engedve az egyházi javak elidegenitése: azonképen Magyarországon is egyházi javak elidegenitése jogilag lehetséges volt mindazon esetekben, melyekben azt az egyház fontos érdekei javallták. Csakhogy mivel Magyarországon a király, »*mint az összes püspökségek, apátságok és prépostságok alapitója*«, [1]) nemcsak mindig az *egyház legfőbb védura* (supremus ecclesiarum patronus 1790/1. 23. tc.) volt, kit ezen minőségében az egyházi javadalmak adományozása s az azok felett való legfelsőbb felügyeleti jog; — hanem általában az országban található *minden fekvő jószág gyökere* is, kit ezen minőségében a fekvő javak tekintetében képzelhetett bárminő legfelsőbb hatósági intézkedési jog (joghatóság, jurisdictio) kizárólag megilletett: [2]) ezért Magyarországon az egyházi javaknak bármi okból történt elidegenitése érvénytelen volt, hacsak ahhoz a király is hozzá nem járult, vagyis ha az elidegenitésre királyi jóváhagyás (consensus regius) ki nem kéretett; viszont azonban királyi jóváhagyás megnyerése esetében egyházi javaknak *mindennemü* elidegenitése, tehát az is, mely talán a canonjog ellenére történt, a hazai jog szempontjából megállt. S nem is volt e részben soha szükség pápai vagy más egyházfelsőbbségi megerősitésre, [3]) ámbátor a római

---

[1]) *Werb.* Trip. P. I. tit. 11. 1. §. — Ha a vagyont az egyház részére magánosok rendelték is ki, az egyházi intézet maga csak királyi megerősités folytán nyert lételt. Sőt ha magánrendelkezés tárgyát képező vagyon magszakadás czimén már háromlásnak nézett elébe, a királyi megerősités gyakran oly alakban adatott, mintha közvetlen maga a király rendelte volna ki a vagyont is; érdekes példája ennek *IV. Béla* egyik oklevele 1262-ről, melylyel alantabb fogunk találkozni. (Olvasható *Wenzel* G. Árpádk. uj okm. tár III. kötetében 21. s k. l.)

[2]) »Sicut ex mari effluunt et in illud iterum refluunt aquae, ita ex Jurisdictione S. Coronae in Cives patriae dimanent jura possessionaria et vicissim relabuntur.« (*Huszty*: Jurisprudentia practica. Tyrnaviae 1766. II. k. 71. l. és utána *Kelemen*: Institutiones Juris privati Hungarici. Pestini 1814. I. k. II. könyv 619. lap.)

[3]) Annálkevésbé, mert *II. Sylvester* pápa *István*-hoz intézett hires bullájában őt és törvényesen megkoronázandott utódai egyházi ügyek rendezésében egyenesen a páza helyettesévé nevezte ki. (V. ö. *Horváth* M. A kereszténység első százada Magyarországon. Budapest 1878. 169. l.)

szentszék e jogot a pápák részére az egész keresztény világra nézve vindicálta, [1]) s ámbátor Magyarországon is egyházi javak többrendbeli olyan elidegenitéseire akadunk, melyek pápai vagy más egyházfelsőbbségi jóváhagyás mellett történtek. Ezen utóbbi szórványos jelenség ugyanis ép ugy nem praejudicálhatott a magyar király legfőbb egyházvédnöki és általában legfőbb hatósági jogainak, mint nem egyházi javak olyan elidegenitései, melyek egyáltalában felsőbb megerősités nélkül történtek. [2])

Okleveles adatokul pedig, melyek bizonyithatják, hogy egyházi javak elidegenitései esetében már a legrégibb időkben folyton gyakoroltatott vagy legalább fenntartatott a királyi megerősitési jog, szolgálhatnak a következők:

Szt. István 1024-ben Szt. Hadrián zalai egyházának ujabb adományt tevén, az adománylevélben megtiltotta az egyház javainak királyi engedély nélkül való elidegenitését, tenné ezt akár az apát, akár a szerzet. [3])

III. Béla egy 1175-ben kelt oklevelében meghagyta a zágrábi kanonokoknak, hogy általuk vásárolt két pusztát soha el ne idegenitsék. [4])

II. Endre és *IV. Béla* idejéből is több oklevél maradt reánk, melyek tanusitják, hogy egyházi jószágok elidegenitése csak királyi jóváhagyás mellett történhetett. [5])

V. Istvánnak 1271-ből reánk maradt egyik oklevele az egri püspökség birtokait el nem idegenithetőknek nyilatkoztatja ki, bár az elidegenitésre királyi vagy királynői jóváhagyás adatnék is. [6])

---

[1]) Decr. Grat. P. I. Dist. 96. – Decr. Greg. IX. lib. III tit. XIII 12. — Inst. Jur. Can. lib. II. tit. XXVII.

[2]) Példákul szolgálhatnak: *Fejér:* Cod Dipl. VIII. k. II. r. 190. l. 1318-ról; u. o. 217. l. 1319-ről; — VIII. k. III. r. 505. l. 1330-ról; – VIII. k. IV. r. 112. 114. l. 1335-ről stb.

[3]) *Fejér:* Cod. Dipl. I. k. 304. l. Ide vehető még tágabb magyarázat mellett Szt. Istvánnak egy másik, 1025-ben kiadott oklevele is, melyben a veszprémi völgyben letelepitett görög szerzet dus javadalmaira nézve akként rendelkezett. hogy »donec steterit coelum et terra, sint monasterii.« Cod. Dipl. I. k. 312. l.

[4]) Cod. Dipl. II. k. 188. l.

[5]) Cod. Dipl. III. k. I. r. 426. l. — IV. k. II. r. 67. l. — VII. k. I. r. 359. l.

[6]) Cod. Dipl. V. k. I. r. 130. l.

IV. (Kun) *László* 1280-ban bizonyos egyházi birtok haszonbérbe adására ad királyi jóváhagyást. [1])

III. Endre 1295-ben s ismételve 1297-ben a vránai perjelség mindennemü elidegenitéseit semmiseknek és érvényteleneknek nyilvánitja. [2])

Nagy Lajos 1355-ben előre meghagyja a pozsonyi keresztes barátoknak, hogy fekvőségeiket a pozsonyi polgárokon kivül másnak eladni vagy bérbe adni ne merjék. [3])

Ugyancsak *Nagy Lajos* 1358-ban a pannonhalmi apátságnak mindazon elidegenitéseit, melyek királyi tudomás és jóváhagyás nélkül történtek, semmiseknek és érvényteleneknek nyilvánitja. [4])

Végül ugyanő 1380-ban *Szt. Gellért* csanádi egyházára, 1382-ben pedig a tihanyi apátságra nézve kijelenti, hogy mindazon szerződések, melyek által ezen egyházak birtokai királyi beleegyezés nélkül más kézre kerültek, semmisek és érvénytelenek.[5])

A midőn még kiemeljük, hogy az 1611-ben tartott nagyszombati zsinatnak is egyik végzeménye tiltja »az egyház vagyonának elzálogositását, vagy elidegenitését, — mit ha a patronus cselekszik, veszitse el patronatusi jogát, ha cselekszi a pap, fosztassék meg javadalmától s vettessék átok alá« [6]) — ugy hiszszük meggyőzőleg kimutattuk, hogy Magyarországon az egyház javai elvileg elidegenithetetlen vagyis forgalmon kivüli javakat képeznek. [7])

Mi több, vannak jelek, melyek szerint jogunk története során az egyházi javak elidegenithetetlenségének szabálya tultengésnek is indult, a mennyiben a főpapoknak hazánkban régente még szerzeményeikre nézve sem volt végintézkedési

---

[1]) Cod. Dipl. IX. k. V. r. 381. l.

[2]) Cod, Dipl. X. k. II. r. 279. 465. l.

[3]) Cod. Dipl. IX. k. II. r. 509. l.

[4]) Cod. Dipl. IX. k. II. r. 680. l.

[5]) Cod. Dipl. IX. k. V. r. 372. l. — IX. k. VII. r. 589. l.

[6]) Mily téves tehát nagynevü tudósunknak *Szlemenics* P.-nak ezzel ellenkező nézete (l. *Törvényeink története.* A magy. tud. társ. évk. VI. k. 195. l.), az bővebb bizonyitásra nem szorul.

[7]) *Szalay László:* Magyarorsz. tört. IV. k. 526. l. Ezen a zsinaton jelen volt a szentszék követe, az országnak nyolc püspöke, hat apátja s a főbb clerusnak husz tagja.

joguk. [1]) Élők között azonban saját szerzeményi javaikról szabadon rendelkezhettek. [2])

3. §. *A holt-kézi törvények fogalom-meghatározása és helyök a jog rendszerében.*

Minthogy az előadottak szerint az egyház és egyházi testületek ugy sajátlagos szervezetöknél és ebből kifolyó jogi természetöknél, mint e részben különlegesen is rendelkező jogszabályok erejénél fogva kezeikből az általuk egyszer már megszerzett világi javakat ki nem adják és ki nem adhatják s azokat, akár valamely holt kéz, görcsösen megtartják, a javak közönséges gazdasági árjába visszafolyni nem engedik: a IV. századtól fogva maguk is képletesen *holt kéz*-nek, *manus mortua* kezdtek neveztetni; s neveztetnek ma is. Ezen elnevezés analogia következtében helyenkint világi testületekre is szokott ugyan alkalmaztatni; [3]) de minthogy történetileg bizonyos, hogy alatta ősidőktől fogva szorosan véve csak az egyházat és egy-

[1]) *Kováchich M. Gy.:* Supplementa ad Vest. Com. 1298: 28. tcikkhez; — *Horváth M:* A magy. honvédelem tört. vázlata. A magy. tud. társ. évk. VI. k. 363. l. 1) jegyz.; — *Wenzel G.:* A magyar magánjog rendszere. Budapest 1874. II. k. 512 l. — A főpapok hagyatékára a fejedelmi foglalás joga — jus spolii — gyakoroltatott; legrendszeresebben a XVI. és XVII. századokban. A fennforgó bizonytalanságnak *II. Ferdinánd* király 1625. decbr. 11-én kelt diplomája törekedett véget vetni, mely a főpapoknak bizonyos megszoritások mellett szerzeményeikre nézve szabad végintézkedési jogot adott. Ezen szabályozást *I. Lipót* is megerősitvén, az később (1700. decbr. 5.) határozottabb alakban a *Kolonics*-féle egyezménybe ment át, melyet az 1715: 16. tc. megerősitett. S legujabb időkig változatlanul ezen egyezmény szabályozta a főpapok végintézkedési jogát. Az alsó papság végrendelkezési jogára s a »jus spolii« történetére nézve l. *Kollányi Ferenc* legujabban megjelent müvét: A magyar kath. alsópapság végrendelkezési joga. (Esztergom 1890.)

[2]) »Fiscus regius non habet actionem et actoratum ad ea, quae aliquis praelatorum *vita comite* donavit, tametsi enim libera praelatorum testandi activitas per leges circumscripta sit, nulla tamen lex aut publica conventio vetat, quominus donationem *in vivis* facere possint.« (Plan. tab. dec. 27. kir. tábla.)

[3]) *Gordon Campbell:* »Alienation in mort-main (mortua manu) is conveyance to any corporation sole or aggregate, ecclesiastical or temporal.« (An Analysis of the english law of real property. Oxford. 1879. 59. l.)

házi testületeket értették; a világi testületeket pedig, ha mint jogi személyek az egyházzal és egyházi testületekkel elvileg egy tekintet alá estek is, saját külön nevökkel volt szokás megjelölni: — holt-kéz alatt szorosan véve és az uralkodó terminologia szerint, csak az egyházat és egyházi testületeket lehet érteni; s érteni fogjuk jelen tanulmányunk keretében is.

Az egyház levén a tulajdonképeni *manus mortua,* világi javaknak az egyház és egyházi testületek javára történt minden elidegenitése, középkori latinsággal, *admortizatio*-nak, *morticinium*-nak vagyis olyan elidegenitésnek neveztetett, mely által világi javak a forgalmi életből kiesnek, a forgalmi életre nézve *elhalnak.* Azon világi törvények pedig, melyek az ilynemü elidegenitéseket vagy egészen eltiltották vagy csak megszoritották, *leges de non amortizando* nevet nyerték; később a nyelvészetileg kevésbé szabatos *lex amortisationis* nevet vették fel, mely jelenleg is dívik. Magyarul őket *holt-kézi törvényeknek,* az általuk létesitett jogi intézményt pedig »*holt-kézi törvény*«-nek lehet nevezni.

Értendő tehát *holt-kézi törvény* — lex amortisationis — *mint jogszabály alatt oly törvény, mely világi javaknak egyházak és egyházi testületek részére való elidegenitését s illetőleg egyházak és egyházi testületek által történendő megszerzését eltiltja vagy megszoritásoknak veti alá.*

Az egyházi javak kezelési szabályai tehát, ide értve az elidegenithetésöket tiltó törvényeket is, a holt-kézi törvények fogalma alá nem esnek, azoknak csak egyik elvi létalapját képezik.

A mi pedig a holt-kézi törvényeknek a jogtudomány rendszerében való helyét illeti, ennek megállapitása körül minden attól függ, minő szempontból tekintjük e törvényeket. A holt-kézi törvényeknek ugyanis van közjogi, nemzetgazdasági, egyházjogi és magánjogi oldaluk, a mint őket politikai, gazdasági vagy azon szempontból tekintjük, minő személyekre és minő jogi dolgokra vonatkoznak.

Ha a legislativ-politikai indokokra, melyeknek e törvények lételöket köszönik, fektetjük a sulyt, vagyis ha a politikai és gazdasági oldalt helyezzük előtérbe, akkor e törvények egyaránt tárgyai ugy a közjognak mint a nemzetgazdaságnak; ha pedig tartalmukat, a jogi charaktert vizsgáljuk, akkor az egyházjog-

nak és általános magánjognak képezik tárgyait. S tényleg mind eme tudományok a holt-kézi törvényekkel foglalkozni is szoktak.

Ily többoldalról lehetséges felfogással szemben megjegyzendő, hogy valamely törvényes intézmény rendszeri helyének megállapitása körül soha a legislativ-politikai indok, melynek a kérdéses intézmény lételét köszöni, mérvadó nem lehet; az csak methodologiai segédeszközt képez a törvény magyarázása és alkalmazása körül. A mi a systemisálás alapját egyedül képezheti, az a törvény tartalma, az általa érintett jogalanyok, jogi dolgok és jogviszonyok természete, minősége. Ebből a szempontból pedig a holtkézi törvények kétségtelenül a magánjognak képezik rendszeri alkatrészeit; a mi azonban nem akadályozza, hogy az egyházjog is, mint particuláris jogképződményekkel velök ne foglalkozzék s hogy a magánjogi felfogás is folytonosan szem előtt ne tartsa politikai, culturai és közgazdasági jelentőségöket.

II.

A holt-kézi törvények az európai jog-történetben.

A megelőző fejtegetések során kiemeltük azon elvi alapokat, melyeken a holt-kézi törvények általában felépültek. Ezen alapok pedig csak megszilárdulnak s az épület teljességben nyer, ha egy pillantást vetünk a holt-kézi törvények egyetemes történetére.

A pogány római császárság alatt a keresztény egyház vagyonszerzési képességgel nem birt. Az ezen korbeli szerzési képtelenség azonban teljesen más szempont alá esik, mint a későbbi keresztény államok szerzési tilalma. A pogány római császárságban ugyanis a keresztény egyház az akkori állami rendnek határozott negatiója volt, melyet alapjaiban felforgatni törekedett. Ilyen tendentiával pedig, sőt missióval, nemcsak jogi személyiségi jelleggel nem birhatott, hanem egyenesen *tiltott társulatot* — collegium illicitum — képezett, melyet az akkori állam tüzzel-vassal üldözött. Mig az államilag elismert, sőt államjogi intézmények jellegével biró pogány istenek részére élők között és halál esetére intézkedni jogilag szabad sőt dicséretes dolog volt, addig a keresztények el nem ismert Istene javára mindez áthághatatlan akadályokba ütközött, jogilag lehetetlen sőt tilos volt. [1]) A pogány császárok tehát csak az akkori állami rend létérdekeihez képest jártak el, midőn mindazon világi javakat, melyeket a hivek a keresztény egyháznak már kezdettől fogva adományozni és hagyományozni szoktak, elkobozták.

A dolgok ezen állapotában csak a IV. századtól fogva állt be kedvező változás; akkor, midőn a római császárság a kereszténységet államvallásul elfogadta. Ezzel ugyanis a keresztény

---

[1]) »Deos haeredes instituere non possumus praeter eos, quos senatus consulto, constitutionibusque Principum instituere concessum est.« (*Ulpian* tit. XXII. §. 6. Corp. Jur. Rom.)

egyház tiltott társulatnak lenni megszünt s a jogi személyiséggel együtt birtokbirási és birtokszerzési képességet nyert. *Licinius* császár 313-ban visszaadta az egyháznak korábban elkobzott javait, *Constantin* császár pedig 321-ben az egyház vagyonszerzési képességét kifejezetten is elismerte. [1]) Mely állapot fokozatosan nemcsak részletes törvényi szabályozást és biztositást nyert, [2]) hanem tényleg is az által elismertetést, hogy a császárok és hivek versengve törekedtek egymást felülmulni az egyház iránti bőkezüségben. Mindezek mellett pedig az egyházi javak elidegenitése is, az egyház megszilárditása érdekében, többrendbeli törvénynyel eltiltatott.

S ebben maradt a dolgok állapota mindaddig, mig a római császárság fel nem bomlott; midőn pedig a *frank* és *német* birodalom a keresztény római császárság örökségét átvették, átvették örökül a keresztény egyház iránt követett politikáját is. A *frank* birodalomban *Chlodwig*-tól kezdve hosszu sora a királyoknak adta jelét az egyház iránti kimerithetetlen bőkezüségének. A *német* birodalomban pedig, hol a közszellem a halál után is élő akarat fictiojával kezdetben megbarátkozni nem tudott s a hol ennélfogva a családtól idegenek részére való végintézkedési jog a közérzülettel ellenkezett, a létező jog akadályait halál esetére való ajándékozások által kerülték el. Csakhamar azonban a jog merev szabályai is engedni voltak kénytelenek az egyház iránti legyőzhetetlen adakozási hajlamnak.

A *lex Alemannorum* ugyanis elrendelte (I. 1.) hogy: »Si quis liber res suas . . . . . ad ecclesiam tradere voluerit, nullus habeat licentiam contradicere ei, non dux, non comes, nec ulla persona . . . . et proprietas de ipsis rebus ad ipsam ecclesiam in perpetuum permaneat.« A *lex Burgundiorum* és *lex Bajuvariorum* pedig, — ámbátor még némi megszoritásokkal, — megengedték, hogy az egyház javára halál esetére szóló ajándékozásokon kivül végrendelet utján is lehessen »pro redemptione

---

[1]) »Habeat unusquisque licentiam sanctissimo catholico venerabilique concilio decedens bonorum, quod optaverit, relinquere.« A mihez a glossa hozzáteszi: »In futurum scilicet, nam ante Constantinum aut non licuit aut parum usitatum fuit.« (C. 1. C. J. Lib. I. tit. II.)

[2]) C. 13. C. J. Lib I. tit. II. — u. o. C. 15. lib. I. tit. II. — u. o. C. 19. lib. I. tit. II. — u. o. C. 20. lib. I. tit. III. — u. o. C. 49. lib. I. tit. III. — Nov. Const. XXX. c. 11. 12. 13.

animae« rendelkezni. Ugyanigy megengedték az egyház javára szóló végrendelkezéseket a *leges Longobardorum* is; sőt annyira mentek, hogy minden határozott alak hijában is a »pro anima, ad animae salutem, in remissionem peccatorum, ad promerendam aeternam beatudinem, pro remedio animarum« stb. szóló végrendeleti intézkedéseket érvényeseknek elismerték akkor is, ha azokat gyermekek tették, kik különben vagyonukról nem rendelkezhettek.

Idővel aztán ezen szellemirány oly arányokat öltött, hogy minden végrendelkezőt már egyenesen erkölcsileg kötelezettnek tartottak arra, hogy túlvilági boldogságát az egyház javára való végrendelkezés utján biztositsa; mit ha tenni elmulasztott, nemcsak lelki üdvösségét veszélyeztette a közvélemény előtt, hanem hátrahagyott vagyona is helylyel-közzel zár alá került.

Minthogy azonban ezen már-már minden józan korlátot túllépő kegyes adományozási hajlam idővel mind több és több társadalmi érdekbe hozott zavart, [1]) különösen pedig a legközelebbi rokonokat fosztogatta meg nélkülözhetetlen örökségi várományaiktól s sülyesztette ennélfogva nyomorba, a germán közélet lassankint reagálni kezdett. Egyes népjogok a lelki üdvösség megszerzése reményében gyakoroltatni szokott végrendelkezés szabadságát majd itt, majd amott korlátok közé szoritották. A *frank* jog már a IX. és X. században intézkedik a rokonok elmellőzése ellen: *Nagy Károly* a clerust felelősségre vonta, hogy együgyü embereket tévutra vezet s hogy a midőn a maradékokat apai örökségöktől megfosztja, őket bünös életre kényszeriti; [2]) *Jámbor Lajos* pedig büntetés terhe alatt tiltotta meg a papoknak olyanoktól adományokat és hagyományokat elfogadni, kiknek gyermekei és rokonai ezáltal törvényes tulajdonuktól fosztatnának meg. [3])

---

[1]) A fejedelmek és általában az államhatalom az egyházi javak adómentessége folytán szenvedtek rövidséget; a hübér-urak az egyháznak a hübéri terhek alól való mentességét érezték meg; a világi testületek és városi polgárok pedig az egyházi vagyon adómentessége folytán a közterhek aránytalan súlya alatt nyögtek.

[2]) Capit. II. *Caroli M.* a. 811. cap. 5.

[3]) »Statutum est, ut nullus quilibet ecclesiasticus ab his personis res deinceps accipere praesumat, quarum liberi aut propinqui hac inconsulta oblatione possint rerum propriarum exheredari. Quod si aliquis deinceps hoc

A bajok ellen mindazonáltal leghathatósabb szerül a *leges de non amortisando* kinálkoztak: az egyházi szerzést tiltó törvények.

Ezek kezdetben legtöbbnyire ugyan statutarius jog alakjában lettek kibocsátva; a minek példájával Magyarországon is, — mely több tekintetben érezte a frank és germán jogélet hatását, — már korán találkozunk: a spalatoi polgároknak ugyanis a 12. század közepe táján ünnepélyes esküvel megerősitett azon szabályrendeletében, mely megtiltja világi birtoknak egyházak javára való adományozását, eladását és hagyományozását. [1])

De általánosan rendelkező törvényekre is akadunk. S ezek közül különösen kiemelendőnek véljük, mert közvetlen befolyása volt a magyar jogi élet hasonló irányu fejlődésére, a *longobardinak* nevezett *közönséges hűbérjogot,* mely a föntebbi irányban következőleg rendelkezik, u. m:

»Dum ex praedecessorum nostrorum more« — mondja *II. Frigyes* római császár (1215—1250) — »universitatis curiae Ronchaliae pro tribunali sederemus, a Principibus Italicis tam rectoribus ecclesiarum quam aliis fidelibus regni, non modicas accepimus quaerelas, quod beneficia eorum et feuda, quae vasalli ab eis retinebant, sine dominorum licentia pignori obligaverint et quodam collusione *nomine libelli* [2]) vendiderant, *unde debita servitia amittebant*[3]) et honor imperii et nostrae felicis expeditionis complementum minuebatur;« — *a miért is tehát:* »..... nulli liceat feudum vel totum vel partem aliquam vendere vel pignorare vel quocunque modo distrahere seu alienare, vel *pro anima judicare*[4]) sine permissione illius domini, ad quem feudum spectare dignosci-

---

facere tentaverit, ut et acceptor synodali vel imperiali sententia districte feriatur et res ad exheredatos redeant.« (Capit. *Ludov.* P. a. 816. c. 7.)

[1]) L. *III. Sándor* pápának 1160-ban a spalatoi püspökhöz intézett levelét *Fejérnél:* Cod. Dipl. II. k. 159. l.

[2]) A *glossa* szerint »*aut investiturae*«; a »*nomine libelli*« alatt a romai jogi emphyteusishoz hasonló elidegenités volt értendő.

[3]) A *glossa* szerint: »causa huius constitutionis.« Ugyanezen indokkal *N. Lajos* 1351. évi végz. VI. czikkében az uj articulusok közt hazánkban is találkozunk.

[4]) A lelki üdvösség megnyerése reményében egyházak részére tett hagyományozások hűbérjogi kifejezése.

tur. Unde Imperator Lotharus tantum in futurum praecavens ne fieret, legem promulgavit. Nos autem ad pleniorem rei utilitatem providentes, non solum in posterum sed etiam huiusmodi alienationes illicitas hactenus perpetratas, hac praesenti sanctione cassamus et in irritum deducimus, nullius temporis praescriptione impediente.« [1])

Ezenkivül:

»Donare autem aut *judicare pro anima* vel in dotem pro filia dare, nullius curiae poterat consuetudine.« [2])

S végezetül:

». . . . . si clientulus fecerit libellum in perpetuum de feudo suo *alicui ecclesiae,* non valet: ideo scilicet, *quia nunquam reversurum sit ad dominum, cum Ecclesia non desinat esse haeres.*" [3])

Az általánosságban rendelkező holt-kézi törvények között mégis legérdekesebbek azok, melyeket egyházi rendü fejedelmek bocsátottak ki országaik számára. Egyrészt, mert épen ezen törvények rendelkeznek a leghatározottabban sőt legélesebben, másrészt, mert azon körülmény, hogy még egyházi rendü fejedelmek is szükségesnek látták az egyházzal szemben szerzést tiltó törvényeket kibocsátani, mutatja, hogy a holt-kézi törvények nem az egyház iránti ellenséges érzület esetleges és önkényes kifolyásai szoktak lenni, hanem az állami és társadalmi érdekek objectiv követelményei.

Kur-Mainz érsekség területén már ősidőktől, 1303-tól fogva tilos volt világi javakat egyházak részére elidegeniteni, még pedig ezen javak elkobzásának terhe alatt. Mely tilalom később is folyton megujittatott, és pedig először 1462-ben, azután 1574. évi január hó 2-án *Dániel* választó fejedelem és érsek által, — 1615. évi junius hó 19-én *Schweickard János* érsek, 1660. évi julius hó 3-án *Fülöp János* érsek s végül az 1712. évi junius hó 14-én kibocsátott rendelet által. Mindezen *kurmainzi* holt-kézi törvény között mégis legnevezetesebb az, melyet 1737. évi ápril hó 5-én *Károly Fülöp* érsek bocsátott ki. Ez ugyanis a mig egyrészt az *ad manus mortuas* korábban

[1]) Lib. II. feud. tit. 56.

[2]) Lib. II. feud. tit. IX. 1.

[3]) Lib. II. feud. tit. XIII. — A »*non desinat esse haeres*« annyi mint a magyar jogi »*nunquam deficiat semine*« (1542. évi pozs. o. gy. 33. tc.)

felállitott szerzési tilalmak érvényét a jövőre nézve is fenntartja, sőt azok szigoru megtartását »*a közvagyonosság és az ország adóképessége érdekében*« követeli, másrészt e törvények benső indokára nézve ujabb szempontokat is tár fel.

Mindenekelőtt kiemeli benne az érsek, hogy az egyházak vagyongyüjtési törekvése folytán »*sowohl die gemeine Wohlfahrt Unserer Unterthanen und Landen, auch Gleichheit des gemeinen Wesens, dessen Verfassung und Anständigkeit merklich leiden und in grossen Verfall . . . gerathen.*« Azután pedig megérintvén, hogy a szerzetek elöljáróit mily kevéssé vezetik ujoncok felvételénél vallási és hivatási tekintetek, hanem inkább vagyonszerzési vágy, kárhoztatja azon visszaéléseket, melyeket némely szerzet »*durch Ergreifung anderer Abweg und Missbrauchs deren letzten Willensdispositionen, legatorum aut testamentorum*« elkövetni szokott. Végül pedig szigoruan megtiltja világi javaknak holt-kezekre való átruházását s szabályozza az ujoncoknak és szerzeteknek egymáshoz való viszonyát a szerzetbe lépés vagyoni feltételeire nézve.

Károly Fülöp után is a többi érsek választó-fejedelem a korábbi holt-kézi törvények érvényét megerősitette, részben őket megujitotta.

Würzburg érsekség területén szintén már ősidőktől fogva voltak *leges de non admortizando. Fülöp Adolf* érseknek ugyanis 1623. évi augusztus hó 7-én kibocsátott szerzési tilalma már a régi szokásra hivatkozik, midőn elrendeli, hogy: ». . . . hinfürters keinem Herrn geistlichen Stands erlaubt sein soll, in der Stadt Würzburg oder dessen ganzen Markung einigen Hof, Haus, Wohnung, Scheuern, Ställe, Gärten, Wiesen, Weingärten, Aecker oder einen liegenden Grund, wie der benannt werden möchte, zu kaufen, er habe den vor allen Dingen Seiner fürstl. Gnaden ausdrücklichen Consens und dessen schriftlichen Schein erlangt, welcher ihm aber gleichwohl anderst nicht, denn auf gewisse conditiones ertheilt werden soll.« — Később is bocsáttattak ki ily szerzési tilalmak; igy 1654. évi augusztus hó 7-án *Fülöp János,* 1678. évi augusztus hó 20-án, 1681. évi augusztus hó 30-án és 1682. évi március hó 9-én *Fülöp Péter* érsek által. Ezekhez csatlakozik a *Gottfried János* érsek által 1696. évi március hó 22-én kiadott holt-kézi törvény, melyben a tett in-

tézkedések merev szigora mellett különösen nevezetes az *egyházi* férfiunak abbeli nyilatkozata, hogy a kolostorok által »*der beste Kern der noch übrigen, ohnedem wenigen bürgerlichen Güter*« szokott megszereztetni. A jelenleg érvényes würzburgi holtkézi jog alapját *Kristóf Ferenc* érseknek 1725. évi julius hó 31-én kibocsátott mandatuma képezi.

Kur-Trierben 1528-ban tiltotta meg *Richárd* érsek világi fekvőségeknek kolostorok részére való elidegenitését. Mely tilalmat 1656. évi március hó 24-én *Gáspár Károly* érsek, 1727. évi február hó 20-án pedig *Ferencz Lajos* érsek megujitott.

Kur-Kölnben ily tilalommal már az 1385. évről találkozni; de hogy már régebben is volt ily tilalom, tanusitják az 1385. évi rendeletnek következő szavai: »Diss sind die alte Gesetze unser Vorfahren, zu verhüten, dass die weltliche Erbe in die geistliche Hände nicht kommen noch verbleiben sollen.« Ujabb szerzési tilalmat az 1728. évi március hó 1-én kibocsátott rendelet tartalmaz.

A midőn tehát még egyházi rendü fejedelmek által kormányzott országokban is azt látjuk, hogy az egyházi vagyon gyarapodásának utját állni célzó törvények egész rendszerességgel szoktak hozatni, sőt épen ezekben az országokban hozattak a legszigorubb ilynemü törvények: legkevésbé lehet meglepő dolog, hogy Europa egyéb keresztény államaiban, sőt Amerikában is, csaknem kivétel nélkül holt-kézi, vagyis olyan törvényekre akadunk, melyek az egyháznak és egyházi testületeknek s helyenkint általában egyházi személyeknek is birtokszerzési képességét korlátozzák s illetőleg megszüntetik.

Igy holt-kézi törvényekre akadunk: *Angolországban,*[1]) *Oroszországban,* [2]) *Francziaországban,* [3]) *Németalföldön,* [4]) *Spanyolor-*

[1]) *III. Henrik* alatt 1225-ben; *I. Eduard* alatt 1279-ben és 1285-ben; *II. Richárd* alatt 1392-ben; *VIII. Henrik* alatt 1532-ben s végül *I. György* alatt a jelen században.

[2]) *IV. Iván Wasiljewitsch* alatt 1580-ban.

[3]) *Pithou Péter* parlamenti ügyvéd 1594. évi munkájában felsorolt 83 tétel szerint már régen ez idő előtt is; ujabban a nagy forradalom alatt (III. Ventôse 3; IX. Messidor 26-i concordatum 15; X. Germinal 18-i alaptörvény 73. 74.); *I. Napoleon* alatt (enyhitve lettek); *XVIII. Lajos, X. Károly, Lajos Fülöp* és főleg *III. Napoleon* alatt.

[4]) 1515. évben; 1516. márc. 12-én; 1520. október 19-én; 1528. febr. 20-án; 1638. decbr. 3-án és ujabb időkben is.

szágban, [1] *Portugalliában,* [2] *Olaszországban* s illetőleg a földrajzi fogalmát alkotott egyes államokban, mint Sárdiniában, Nápolyban és Velencében; *Schweitzban* és *Németország* számos önálló részeiben.[3] *Ausztria* holt-kézi törvényeit alantabb fogjuk részletesebben megismertetni.

Hogy pedig ily egyetemes jogtörténeti jelenségek mellett minden érzékenykedés és előitélet nélkül tekinthetünk a magyar jogi élet hasonló fejleményeire is, melyeknek fejtegetésére ezennel áttérünk, azt fölösleges hangsulyoznunk.

[1]) *X. Alphons* alatt a XIII. században; *IV. Ferdinánd* alatt 1298-ban és későbben is.

[2]) *II. Alphons* alatt a XIII. században.

[3]) V. ö. *Kahl:* Die deutschen Amortisationsgesetze (Tübingen 1880.)

TÖRTÉNETI
ÉS
TÉTELES RÉSZ.

A fejtegetés módszere.

A magyarországi holt-kézi törvények általános okszerüségi alapelveikre nézve egyéb államok hasonló törvényeivel megegyeznek ugyan, de mégsem előzetes speculatiók eredményei: történeti zár-kövét képezik azon közel ötszáz évig tartósabb megszakitás nélkül követett egyházi politikának, melylyel a magyar királyok a római katholikus egyházat az országban politikailag és társadalmilag mindinkább megerősiteni, a hatalom és tekintély legelső polcára felemelni; s mert a középkorban a hatalom és tekintély első sorban fekvő javak birtokából volt feltételezve, ezek arányában nőtt vagy fogyott, az egyházat világi birtokkal minden módon gyarapitani törekedtek.

Már *Geysa* vezér iparkodott népét, ámbár csak politikai számitásból, hogy a nemzet és Európa többi népei között érdekközösséget hozzon létre, [1]) a keresztény vallás felvételére birni; az egyházat mégis formális közjogi intézmény rangjára még nem emelte, jogilag nem szervezte. A keresztény vallásnak halálakor csak némi árnyéka, az egyháznak pedig csak kezdetleges csirái

---

[1]) Milyen politikai és ethikai hatása volt a kereszténységnek a népek nemzetközi viszonyára e korban, arról Anglia legnagyobb történetirója, *Macaulay,* következőleg nyilatkozik: »Its effect was to unite the nations of Western Europe in one great commonwealth . . . . . Races separated from each other by seas and mountains acknoledged a fraternal tie and a common code of public law. Even in war, the cruelty of the conqueror was not seldom mitigated by the recollection, that he and his wanquished enemies were all members of one great federation.« History of England Vol. I. chapt. I. — V. ö. még *Horváth M.:* A kereszténység első százada Magyarországon (Budapest 1878) 71. 463. l.

voltak meg az országban. [1]) Fia és a trónon utóda *István* az, ki az országban a keresztény vallás és a jogilag szervezett egyház megalapitójául tekintendő. Ő ugyanis már nemcsak terjeszteni törekedett a kereszténységet, hanem hogy a kereszténységgel járt culturai és politikai előnyöket népe és országa részére maradandólag is biztositsa, [2]) nagy számban püspökségeket, apátságokat, káptalanokat és templomokat alapitott; s azokat nemcsak folyton éber gondjaiban részesitette, [3]) hanem földi javakkal is a szó szoros értelmében elárasztotta ugy, hogy egyik legjelesebb történetirónk adományozásait az egyház javára »*több mint királyi adományozások*«-nak nevezi. [4]) Mi több, hogy ebbeli példáját az ország lakosai is követhessék, szakitva az eddigi birtokjogi rendszerrel, mely szerint a birtok a család elidegenithetetlen tulajdonát képezte, egyik végzeményében megengedte, [5]) hogy *bármely birtokos, fiörökösök hiányában, összes örökségi jószágait, oldalági rokonai teljes mellőzésével, az egyháznak adományozhassa vagy végrendeletileg hagyományozhassa.* Politikai tekintetek miatt tehát István a családi birtokra való várományi jogra nézve az egyházat a családtagokkal egy rangba helyezte.

Ebbeli egyházi politikáját pedig utódai is, muló megszakitásokkal, közel ötszáz éven át egyöntetüen követték, mig végre az egyház oly hatalmas lett, hogy különösen vagyoni ereje folytán a politikai és társadalmi erők kivánatos egyensulyát teljesen felforgatta; mi elsőben Nagy Lajos alatt a birtokos nemes rendelkezési jogának megszoritására, az ősiség megalkotására ve-

---

[1]) A kereszténységnek az országban ez időszerint való állapotát illetőleg l. *Piligrin* passaui püspök levelét VII. *Benedek* pápához 974-ről; — *Chartuitius:* Vita Si Stephani II. fej.; — *Szalay L.:* Magyarorsz. tört. I. k. 49. l.; — *Szabó Károly:* A magyar vezérek kora 385. l.

[2]) A pécsváradi apátság alapitó levelében nyiltan kifejezést ad Szt.-István ezen politikai számitásának, mondván, hogy az alapitást és adományozásokat »*pro stabilitate regni*« teszi. *Fejér:* Cod. Dipl. I. k. 296. l.

[3]) V. ö. *Imre* fiához intézett Intelm. Decr. Si. Steph. lib. I. cap. I. §. 1; — cap. II. §. 4; — lib. II. cap. I. §. 3. a Corp. Jurisban; — Vita Si. Steph. II. fej. *Fejér:* Cod. Dipl. I. k. 316. s k. l.

[4]) *Szalay L.* Magyarorsz. tört. I. k. 128. l. V. ö. még: *Kézai S.* Krónik. II. k. II. fej.; — *Szt.-István* legendája V. fej.; — *Palma:* Notitia rerum hung. Ed. III. P. I. 210. l.; — *Fejér:* Cod. Dipl. I. k. 285. 289. 296. 304. 312. l.; — VII. k. V. r. 47. l.

[5]) Decr. Si. Steph. lib. II. cap. 5.

zetett, később pedig az egyház szerzési képességének megszüntetését, a holt-kézi törvények megalkotását elkerülhetetlenné tette. Nyilvánvaló mindezeknél fogva, hogy Magyarországon a holt-kézi törvények nem elvont speculatio, hanem a történeti fejlődés okszerü eredményei, melyek más államok hasonló törvényeivel elvi tekintetben félreismerhetetlen rokonságban állnak ugyan, de valódi charakterökre nézve nem ezen alapelvek által határoztatnak meg. Magyarországon a holt-kézi törvények genuinus jogi jelentőségét és állását a birtokjog rendszerében a történeti fejlődés eredményei állapitják meg s ennélfogva e törvényeket másként mint a történeti módszer segélyével, folytonos szem előtt tartásával a követett közjogi és magánjogi politika irányadó elveinek, fejtegetni nem lehet. Jóllehet pedig e szerint a jogtörténet során érvényesült politikának mind közjogi mind magánjogi iránylata tárgyunk szempontjából reánk nézve egyformán kiváló érdekességgel birna, sőt épen a közjogi politika elveinek és változásainak folytonos szem előtt tartása képesithetne bennünket tárgyunk fejtegetése körül a legmagasabb álláspontra helyezkedni; mégis mert a követett közjogi politika tanulmányunk keretét a rendszeresség rovására kelleténél tágabbra nyujtaná, különben is tárgyunkkal csak a magánjog szempontjából szándékozunk foglalkozni, a történeti politika közjogi iránylatát mellőzni s csak a birtokjog terén érvényesült egyházi politikát fogjuk beható figyelemmel kisérni; természetesen azonban, hogy a hol a közjogi politika figyelembe vétele is szükséges lenne, erre való tekintettel is. S ezen, a birtokjog terén érvényesült egyházi politika folytonos szem előtt tartása, sőt annak kiindulási pontul vétele, tárgyunk feldolgozásánál elmellőzhetetlen. Nélküle a magyarországi holt-kézi törvényeknek sem jogi jelentősége és természete, sem politikai genesise egyáltalában ki nem domborodhatnék, sőt e nélkül a holt-kézi törvények ismertetése sem lenne egyéb e törvények száraz reproductiojánál. Mielőtt tehát a magyarországi holt-kézi törvényeket, mint tételes jogszabályokat önállóan fejtegetés tárgyává tennők, fel kell tüntetnünk az ősrégi magyar birtokjogi rendszer történetét az egyházi politika világában, folytonos vonatkozással a későbbi holt-kézi törvényekre. S ha ezen módszeri eljárás oly dolgokat is fogna kiemelni, melyek első tekintetre a holt-kézi törvényekkel egyenes

vonatkozásban állni nem látszanak, ez indokolását abban leli, hogy a holt-kézi törvények megalkotására okszerüleg elvezetett ősi magyar birtokjogi rendszer végső gyökerei, átalakulásának egyes phasisai és irányadó elvei s általában az egész Werbőczy előtti birtokjog, oly méltatásban, melyet tárgyunkhoz kiindulási pontul és módszeri alapul megnyugvással vehetnénk,[1]) eddigelé nem részesült.

[1]) Különös méltánylással kell azonban kiemelnünk azon dolgozatot, mely ifj. *Kerekes Józseftől* a »Magyar Igazságügy« 1889. évi XXXII. kötetében ezen cim alatt megjelent: »A magyar adományrendszer története Werbőczyig.« Mindazonáltal forrástanulmányaink alapján felfogásunk e dolgozattól több tekintetben eltér.

ELSŐ RÉSZ.

A birtokjogi viszonyok történeti fejlődése Magyarországon.

I. Fejezet.

Birtokjogi viszonyok a vezérek korában.

Az ősmagyarok az etelközi vérszerződésig politikailag foederativ törzsszerkezetben éltek. Minden törzs élén választott törzsfő, *vezér* állott, ki azonban a hadi és polgári *igazgatási* jogokon kivül törzse fölött fejedelmi joghatósággal nem birt; törzsrokonai nem voltak a szó közjogi értelmében alattvalói, hanem elvileg a hatalomban egyenjogu társai. [1]) S ámbár az egyes törzsfők hatalma is egymás között elvileg nem különbözött, mégis egyik közülök mint *primus inter pares* kimagasló tekintélylyel birt, de ismét a nélkül, hogy neki a többi törzsfő s ezek utján az egész nemzet fölött talán fejedelmi hatalma és rangja lett volna. [2]) Csak attól fogva, hogy az etelközi vérszerződéssel *Árpád* kifejezetten közös fővezérnek megválasztva s hatalmának alapvonásai meghatározva lettek, lehetett szó az ősmagyarok összes törzseire vagyis az egész nemzetre nézve

---

[1]) »Αἱ δὲ ὀκτὼ γενεαὶ τῶν Τοὺρκων αὗται τοὺς οἰκείους ἄρχοντας οὐχ ὑπηκούουσιν.« (Const. Porphyr. De adm. imp.) Ha ez a jelenlegi hazában már megtelepedett nemzetre nézve állt, még inkább állt a letelepedés előtti időre nézve.

[2]) »Καὶ οἱ μὲν Τοῦρκοι γενεαὶ ὑπῆρχον ἑπτὰ, ἄρχοντα δὲ εἰς αὐτοὺς εἴτε ἴδιον εἴτε ἀλλότριον ποτε οὐκ ἐκτήσαντο, ἀλλ'ὑπῆρχον ἐν αὐτοῦς βοέβοδοί τινες, ὧν πρῶτος βοέβοδος ἦν ὁ προῤῥηθεῖς Λεβεδίας.« S más helyen: »Ὁ Λεβεδίας πρὸς τὸν Χαγάνον Χαζαρίας ἀφικόμενος ἀνηρώτα τὴν αἰτίαν δι' ἣν ἐλθεῖν πρὸς αὐτὸν μετεπέμψατο. ὁ δε Χαγάνος εἶπε πρὸς αὐτὸν ὅτι διὰ τοῦτό σε πρὸς εκαλεσάμεθα, ἵνα ἐπει δὴ εὐγενὴς καὶ φρόνιμος καὶ ἠνθρεὶ ωμένος ὑπάρχεις καὶ πρῶτος τῶν Τούρκων ἄρχοντα σε τοῦ ἔθνους σου προβαλλώμεθα.« (Const. Porphyr. i. m.)

egy közös, valóságos fejedelemről, [1]) ha a fölségi jogok teljessége, a *souverainitás,* ekkor még nem a választott fővezért, hanem az egész nemzetet illette is.

A jelenlegi haza elfoglalásakor az etelközi politikai szervezet még egész épségében fenállott ugyan, [2]) de az uj viszonyok szilárdulásával *Árpádnak* és vezérutódainak fejedelmi jogköre már mindinkább tágult, evvel arányban pedig a törzsszerkezet folytonosan gyengült; [3]) mig végre *Szt.-István* alatt a törzsszerkezet teljes felbomlásával a monarchikus rendszer vert gyökeret s a souverainitás a nemzetről a királyra, mint a nemzet képviselőjére szállt át.

A fejedelmi vezéreknek általában, de különösen *Árpádnak,* — ki alatt a törzsszerkezet a későbbi vezérek korához képest aránylag még legerősebb volt, — hatalmi körébe eső ügyek tekintetében reánk nézve csak azon kérdés birhat érdekkel, minő jogköre volt a fejedelmi vezéreknek általában, különösen pedig *Árpádnak,* az uj haza földjének az egyes törzsek, nemzetségek stb. között magánbirtokul való felosztása körül, — s vajjon kezdetben minden birtok u. n. *szállásbirtok* volt-e oly értelemben, hogy azt mindenki tetszéséhez képest foglalhatta vala el; avagy nem volt-e már akkor is a fejedelmi vezérnek bizonyos jogköre a birtok felosztása körül?

A felvetett kérdés megoldására kiindulási pontul csak a *vérszerződés* II. pontja szolgálhat, mely *Béla* király névtelen

---

[1]) »Πρὸ δὲ τοῦ Ἀρπαδὴ τούτου ἄρχοντα ἕτερον οἱ Τοῦρκοι οὐκ ἐκτήσαντο πώποτε.« (U. o.)

[2]) Const. Porphyr. i. m. ugyanis azt mondja a négy folyó között megtelepedett nemzetről: ». . . . . ὁμόνοιαν ἔχουσιν εἰς τους ποταμοὺς, εἰς οἷον μέρος προβάλλει πόλεμος, συναγωνίζεσθαι μετὰ πάσης φροντίδος τε καὶ σπουδῆς.«

[3]) Ez időközönkint nemzetgyülési intézkedések által is előmozditva lett, mint pl. a *Körtvélytó* mellett tartott nemzetgyülésen, hol a *Névtelen* szerint (XI. fej.) a fejedelem és az előkelők jogai meghatároztattak. Mire *Horváth M.* a következő megjegyzést teszi: »Azon intézkedések, melyeket *Árpád* a pusztaszeri gyülésen s utóbb Csepel szigetén tett az ország felosztására, igazgatására nézve, *tetemesen növelték a fejedelem hatalmát, korlátozták a nemzetségek fejeiét;* másrészről az uj államnak is erőt kölcsönöztek.« (Magyarorsz. tört. II. kiad. I. kötet 49. l.)

jegyzője szerint következőleg hangzott, u. m.: »Quidquid bona per labores eorum acquirere possent, nemo eorum expers fieret.« [1])

A *Hat-Kőszer* szerint pedig [2]) következőleg:

»Quis quid propria manu acquisiverit eidem proprium evadat, quid vero unita vis, aequo inter acquirentes dividatur.«

Mindenekelőtt is megjegyzendő, hogy e két szöveg között lényeges különbség nincs. A különbség csak annyi, hogy a *Hat-Kőszer* valamelyest részletesebb, mint a *Névtelen* szövege. Mely elvi összhangzásból pedig azon magyarázati eredmény folyik, hogy a nemzet egyik alaptörvénye csakugyan az volt, hogy a *közösen szerzett javakból a nemzet minden tagja igazságos osztályrészt nyerjen.*

A kérdés már most csak az, *miképen volt az osztály megejtendő?* Mindenki csak ugy egyszerüen beleülhetett-e az általa vagy törzse által elfoglalt fekvőségbe, avagy talán valamely érdektelen felsőbbség állapitotta meg, kit-kit érdeméhez és egyéb fontos körülményekhez képest, mi és mennyi illessen meg az elfoglalt földből, legyen az igénylő akár egyes személy, akár valamely család, nemzetség vagy épen törzs?

A *pozsonyi* kronika (23. l.), a *budai* krónika (44. l.), a *bécsi* képes krónika (23. l.) s *Kézai Simon* mesternek mindezeknél régibb krónikája (II. könyv, I. fej. 5—12. §§.) az előbbi nézetet támogatják; előadván ugyanis, hogy a nemzetségek vezérei az ország mely vidékein vevének magoknak és népeiknek szállást, hozzá teszik, hogy: »Isti quidem Capitanei loca descensumque ut superius est dictum sibi eligerunt, similiter et generationes aliae *ubi eis placuit* eligentes.« [3])

Ámbátor pedig e nézetet, vagyis azt, hogy a letelepülők szabadon foglalhatták volna el földjeiket, többen elfogadják, sőt

---

[1]) M. (— *Mátyás* —) *Florianus* által közlött szöveg szerint. (Historiae Hungaricae fontes domestici. Lipsiae 1883. P. I. Vol. II.)

[2]) A székelyek rabonbánja, *Zandirham*. Árpádhoz örök szövetség kötése végett követeket küldvén, ezek hazatértével »expositis legibus sculptis in lapidibus Hatkőszer, celebratoque more Rabonbani in arce Bonda sacrificio, sequentes leges ex lapidibus perlegens adplicuit genti suae.« (A nemes székely nemzet constitutiói. Pest, 1818. 277. l. — *Szabó K.* A magyar vezérek kora 59. l. 1) jegyz.)

[3]) *Kézai* szavai; a többi krónika is, bár részben más kifejezésekkel, ugyanezt mondja.

azt oklevél is támogatni látszik, [1]) mi el nem fogadhatjuk. Sem a vérszerződés, sem a politikai észszerüség e nézetet nem támogatja.

A vérszerződés osztályról szól. S miután az osztály megtételét a nemzetgyülés magának fenn nem tartotta, sőt a vérszerződés utasitást foglal magában, milyen legyen az osztály, — nem lehet mást feltételezni, mint hogy az osztály megtétele az igazgató hatalom, a fejedelem jogkörébe utaltatott, oda tartozott. A mi természetesen nem zárta ki, hogy a fejedelem fontosabb esetekben az előkelők tanácsát is meg ne hallgatta s hogy egyes esetekben az igénylők maguk is, a helyet, hol letelepedni óhajtottak, meg ne választhatták volna.

De ellentmond Kézai állitásának a politikai észszerüség is. Ha ugyanis tekintetbe veszszük, hogy a teljesen szabad földfoglalás nemcsak az itt talált bennszülött népességgel, hanem a bejött uj nép törzsei között is mélyreható villongásokat és zavargásokat idézett volna elő, mit elkerülni elsőrangu politikai követelményt képezett; ha tekintetbe veszszük, hogy a honfoglalás befejeztével az állam érdekei megkövetelték, hogy a hóditó nép az országnak ne csak azon vidékein vegyen magának szállást, melyekre, — mint a Tisza és Duna közti lapályos vidékre, a hol a bolgárok és görögök kiüzetése után alig volt lakósság, [2]) — természetes hajlamai vonzották, hanem

---

[1]) *Wenzel G.* Árpádk. uj okm.-tár I. k. 3. sz. Az oklevél a XIV. századból ered s abban egy nagy-biró hivatkozik II. *Endrének* 1212-ből s a vasvári káptalannak 1358-ból származó oklevelére, melyekben állitólag az adatnék elő, hogy midőn *Kaal* vitéz *Szt. István* nejével *Gizellával* Magyarországba jött: »*qua temporis ratio habebatur*, in Comitatu castri Supruniensis *libere et absque alicuius conditione terram et locum cohabitandum elegisset.*« Hogyan foglalhatott volna egy idegen vitéz »*libere et absque alicuius conditione*«, s hozzá még *Szt. István* korában, földet és lakhelyet! Annálinkább feltehető tehát, hogy a XIV. századbeli ezen itéletbe ezen állitás csak a felek egyoldalu állitása folytán vétetett be, mert a kérdéses itélet várjószág foglalásáról szól s ezeket még a vezérek korában sem foglalhatta el senki. Az egész okirat előadása nem érdemel hitelt; az még a belső valószinüséget is nélkülözi.

[2]) *Névtelen* XXXIX. fej. — Ha *Kézai* még *Szt. István* idejéről elmondhatta, hogy »*az ország igen tágas és néptelen vala*« (Krónika függ. II. fej.); mennyivel inkább állhatott ez *Árpád* idejére, midőn tudjuk, hogy külföldi népeknek tömeges bevándorlása csak *Zsolt* és *Taksony* vezérsége alatt történt.

eloszoljék az ország oly vidékeire is, még ha ez a törzsek szétszakitásával is járna, [1]) melyeket a meghóditott s ezért az uj állam iránt bizonyára nem barátságos érzelmü nép lakott; s végül, ha tekintetbe veszszük, hogy a strategiai érdekek is a nemzet törzseinek elrendező letelepitését kivánták s tényleg ezen érdekekre figyelem is fordittatott, [2]) s mindezek mellett arról sem feledkezünk meg, hogy a *Névtelen* a honfoglaláshoz sokkal közelebb eső időben irta meg krónikáját, [3]) mint az emlitett ellenállitásu krónikák egymást hüségesen lemásoló szerzői a magukét: akkor bizonyára csak azt lehet mondanunk, hogy semmiféle törzs, nemzetség vagy család, bármi nagy érdemei voltak is, csak ugy egyszerüen bele nem ülhetett azon tekvőségekbe, melyeket esetleg megkivánt, hanem illetményét egy minden érdeken felül álló felsőbbség volt hivatva kijelelni. Ezen felsőbbség pedig nem volt más, és nem lehetett más, mint Árpád és vezérutódai.

Hogy pedig ***Árpád*** a földfelosztási hatalommal tényleg élt is, tanusitják a *Névtelen* adatai krónikájának XV. XVII. XXVIII. XXX. XXXI. XL. XLI. XLIV. XLVI. XLVII. és LII. fejezeteiben. Ugyanigy tanusitják vezérutódaira nézve a króni-

---

[1]) *Horváth M.* szerint (Magyarorsz. tört. II. kiad. I. k. 49. l.): »*Árpád* az ország felosztásában eleitől fogva ügyelt arra, hogy a nemzetségfőknek a fejedelemre nézve könnyen veszélyessé válható, a nemzeti egységet lazitó hatalma korlátoltassék.« Nem oszthatni tehát *Hajnik J.* abbeli nézetét (Magy. alkotm. és jogt. 74. l.), hogy: »A törzsérzet követelte a nemzetiségi zászlók alatt küzdött törzstagoknak együttes letelepitését, mely törzséletük folytatását továbbra is lehetségesitse.« Ennek ellentmondanak a krónikák letelepedési adatai is.

[2]) V. ö. *Névtelen* XIV. XVIII. XXVI. XXXVII. és XLIV. fej.

[3]) A *Névtelen* korát egész bizonyossággal meghatározni eddig még nem sikerült. *Toldy F*, *Szabó K.*, *Hajnik J.*, *Cassel B.* és *Thierry A.* szerint *I. Béla* korában (1060—1063) élt volna; mások, mint *Podhraczky J.* és *Jámbor P.* korát *II. Béla* idejére (1131—1141) teszik; némelyek ismét, mint *Rössler E.* s egy névtelen a magy. tud. *encycl.* III. k.-ben *III. Béla* idejére (1174—1196), *Bartal Gy.* pedig *IV. Béla* idejére (1242—1270) teszik. Legrosszabb esetben is a *Névtelen* korábbi időben élt, mint *Kézai*, ki munkáját kétségtelenül *IV. — Kun — László* korában, valószinüleg 1282 körül irta; korábbi időben mint a *budai*, *pozsonyi* és *bécsi* krónikák szerzői, kik *Corvin Mátyás* idejében (1458—1490) irták krónikáikat.

kák, [1]) ha ezeknek inkább csak külföldről jött népek irányában volt is alkalmuk e jogot gyakorolni.

Hozzájárulunk tehát nagynevű jogtörténészünknek, *Szlemenics Pál*-nak azon nézetéhez, hogy: »Azt, mit némelyek Kéza Simon és Thuróczy történetiróink állitásaik után vitatnak, hogy t. i. e törvény (vérszerződés) által a Szittyából kijött nemzetségek vagy csak a választó főszemélyek is, az önhatalmu tartomány- és másféle zsákmány-osztály jogát magoknak fentartották volna, sem a törvény szavaiból kivenni, sem a közfejedelmi hatalommal, melylyel Álmost (?), őtet uraknak és parancsolójoknak nevezve, felruházták, megegyeztetni nem lehet.« [2])

Ezen fejedelmi földfelosztási jog pedig a magyar birtokjogi viszonyok történetében kiváló fontossággal bir. Csiráját képezi azon fejedelmi jognak, mely a királyság felállitása után mint *jus regium* minden fekvő birtok gyökerét képezte. A vezérek korában minden fekvő birtok tulajdonjoga végelemzésben a nemzetet illette s a fejedelem csak a felosztás jogával birt. A királyság korszakában, és pedig elsőben *Szt. István* intézkedései folytán, már minden fekvő birtok végelemzésben a királytól ered, a ki már nem csak az egyszerü felosztás jogával bir, hanem a *jus regium* alapján a gyökeres joggal is.

De a fekvő birtoknak későbbi magánjogi viszonyai is már a vezérek korára vezethetők vissza. A fejedelmi vezérek által felosztott birtok az egész törzset illette szabály szerint, [3]) s az csak a törzs utján szállt ismét le a nemzetségre, családra és egyesre. Az egyesnek ennek következtében nem is volt joga a család, nemzetség vagy törzs sérelmére fekvő javairól akár élők között, akár halál esetére rendelkezni; élők közötti elidegenités esetében a jószágot a rokonok visszaválthatták, a halál esetére szóló rendelkezés pedig semmis volt. Innen folyt továbbá,

---

[1]) *Névtelen* XVII. fej. — *Kézai* krón. függ. I. fej. 19. §. *Thuróczy* krón. II. r. XXII. fej. és *Jerney*: A magyarországi besenyőkről irt értekezésében (Magy. tud. társ. évk. V. k.)

[2]) Törvényeink tört. az Árpádok alatt (Magy. tud. társ. évk. VI. k. 67. lap.)

[3]) Mert a *Névtelen* adatai szerint (XVII. XXVIII. fej.) egyesek is kaptak kivételkép fekvő birtokot.

hogy halál esetére a fekvő jószág birtoka az egyenes ágban leszármazó fimaradékokra,[1]) ezek hiányában az oldalrokonokra,[2]) magszakadás, hütlenség és kiköltözés esetében pedig nem a fejedelemre, hanem a családra, nemzetségre és törzsre szállt.[3])

---

[1]) Ez mindvégig a magyar birtokviszonyok alapelvét képezte. Férfiak szerezték meg az országot, férfiak voltak is hivatva azt megvédeni, — a mint ezt szépen kifejti a *Quadripartitum Opus* Juris Consvetudinarii Regni Hungariae. (Nyomtatva Zágrábban 1798) P. II. tit. IV. 91. lap.

[2]) Minden birtok átörökölhető jószág (bonum haereditarium) volt, kivéve a várakat és kerületeiket, melyeket egyesek országvédelmi célokra kaptak. V. ö. *Horváth M.* A magyar honvéd. tört. vázl. (Magy. tud. társ. Évk. VI. k. 302. l.); — *Szlemenics* P. i. h. VI. k. 67. l.; — *Hajnik J.* ez utóbbiak tekintetében ellenkező nézeten van i. m. 78. l.

[3]) A mint ez a *székely örökségekben* a legujabb időkig is szabály volt. (1555. c. 30 p. Hk. III. r. 4. c. 3. §. — Appr. Const. III. r. 76. c. 20. c.) Erre mutat a későbbi jog azon szabálya is, hogy elidegenitések esetében a rokonoknak és szomszédoknak a jószágra nézve elővételi s illetőleg kibecslési joguk volt.

II. Fejezet.

Birtokjogi viszonyok a királyság alatt Werbőczy Hármaskönyve megalkotásaig.

1. §. *Szt.-Istvántól Kálmánig.*

(1000—1114.)

A királyságnak *Szt. István* alatt történt megalapitásával a fekvő birtok eddigi jogrendszerében gyökeres átalakulás történt. Nemcsak a fekvő javak főtulajdona, mely eddig a nemzet összeségét illette, szállt át a királyra s állapittatott meg mind az első település alkalmával s későbben nyert u. n. *szállásjavakra* (descensus), mind pedig az *Istvántól* királyi adományozás folytán nyert u. n. *adományi javakra* (donationes regiae) nézve, mikor »*veniant in regiam potestatem,*« hanem az e javak iránti rendelkezési jog is határozottan körüliratott. E mellett a fekvő javak jogrendszerében ötszáz évig érvényesült egyházügyi politikának is alapjai lerakattak.

Szt. István idevonatkozó törvényei a Corpus Juris-beli és az eredeti szöveg szerint a következők:

De concessione regali propriarum rerum. [1]) »Decrevimus regali nostra potentia, ut unusquisque habeat facultatem sua dividendi, tribuendi uxori, filiis, filiabusque atque parentibus,[2]) sive Ecclesiae. Nec post eius obitum quis hoc destruere audeat.«

---

[1]) E végzemény az eredeti szövegben az I. könyv VI. decretumát, a Corpus Jurisban a II. könyv 5. fejezetét képezi. A fent ismertetett szöveg, egy jelentéktelen szócska kivételével, teljesen megegyezik a *Wenzel G.* által az Árpádkori uj okmánytárban (I. k. 3. s k. l.) közölt Szt. István-féle törvény eredeti szövegével.

[2]) A *parentes* szó e helyütt nem szülőket, hanem rokonokat (cognati) jelent. V. ö. *III. Endre* 1291 : 32. és *Fejér* Cod. Dipl. VII. k. 2. r. 139. l.

A *Corpus Juris*-beli szöveg szerint: [1])

De donationibus regum et propriae rei possessione

»Concessimus igitur petitioni totius senatus, ut unusquisque dominetur propriorum similiter et donorum regis dum vivit: Excepto quod ad Episcopatum pertinet et Comitatum. Ac post eius vitam filii simili dominio succedant. Nec pro nullius causa reatus, detrimentum bonorum suorum patiatur quis, nisi consiliatus mortem regis aut traditionem regni fecerit, vel in aliam fugerit provinciam. Tunc vero bona illius in regiam veniant potestatem, ipse vero subjaceat sententiae, filiis innocentibus remanentibus.«

Az eredeti szöveg szerint:

De successoribus regalium beneficiorum.

»Concessimus igitur petitioni totius senatus, ut unusquisque propriorum simul et donorum regis dominetur, dum vivit, excepto quod ad Episcopatum pertinet et Comitatum, ac post eius vitam filii simili dominio succedant. Nec pro ullius causa reatus detrimentum bonorum suorum patiatur quis, nisi consiliatus mortem regis aut traditionem regni fuerit, vel in aliam fugerit provinciam; tunc vero bona illius in regiam veniant potestatem. Ast siquis in consilio regis mortis aut traditionis regni legaliter inventus fuerit, ipse vero capitali subjaceat sententiae, bona vero illius filiis innocentibus inremota sint, remanentibus salvis.«

Szt. István ezen közlött törvényei következtében a vezérek korabeli szállásbirtok (descensus haereditarius) mellett, melynek főtulajdona a nemzet összeségét illette volt, a magánbirtoknak egy másik neme keletkezett, a királyi adományi birtok (donatio regia), melynek gyökerét a király képezte.

Már Árpád korában sok földre nem terjedt ki a megszállás, sok föld maradt a vezér kezeiben. Részint oly földek voltak ezek, melyeken a legyőzött népek laktak, [2]) részint olyanok,

[1]) II. könyv, 35. fejezet; az eredeti szöveg szerint II. könyv, II. végzemény.

[2]) »A felső, hegyes vidéken meghódolt szláv lakosságot Árpád meghagyta földjeinek s javainak birtokában.« *Horváth M.:* A kereszt. első száz. Magy.-on. 32. l.

melyek országvédelmi célokra lettek kikerekitve vagy pedig a fejedelemnél hatalma és fénye emelése végett meghagyva. Lassankint pedig mind több és több fekvőség került a fejedelem, később a királyok kezeire, [1]) részint magszakadás és hütlenség következtében, részint mert a birtokos más országba költözött. Ezen földeket pedig a fejedelmek és királyok ismét egyeseknek eladományozták; a fejedelmek leginkább külföldről beözönlött idegeneknek. [2]) Természetes, hogy az ilykép megajándékozottak már a vezérek korában birtokaik kutfejét a fejedelemben látták, annál inkább a királyok által megadományozottak. A midőn tehát *István* a királyi adományozás rendszerét életbeléptette és meghatározta, mikor kerüljenek ismét az eladományozott sőt egyéb javak is »*in regiam potestatem*«; a midőn tehát *királyi jogot* (jus regium) mint minden fekvő birtok gyökerét és kutfejét az országban megalapitotta, ez minden rázkódtatás nélkül, csaknem észrevétlenül és természetszerüleg történhetett meg. Ő ugyan a kétnemü jószág, a megszállási és kir. adományi jószág között levő elvi különbséget, mely az eredetben állott, nem szüntette s nem is szüntethette meg s az ő korában a szállásjavak rendszere még párhuzamos a kir. adományok rendszerével; de a kettő közötti különbséget jogi jelentőségétől megfosztotta, mikor mindkétnemü jószágnak magszakadás, hütlenség és kiköltözés esetében a királyi koronára való háromlását elrendelte és a szállásjavak tekintetében is a rendelkezési jog mérvére nézve »*regali nostra potentia*« engedményt tevén, őket a törzskötelékből kiemelte. [3]) A szállásjavakra nézve ugyanis kimondotta (Corp.

---

[1]) *Szt.-István* kezeire különösen sok ily szállásbirtok került: *Koppány, Gyula, Kean és Othum* legyőzetésével a legyőzött vezérek és népeik birtoka mind.

[2]) Igy adott *Zsolt* vezér a *Fertő* tava körül terjedelmes földeket a *besenyőknek*, *Taksony* vezér az ország különböző vidékein *Bila* és *Baksa* izmaelita vezéreknek és népeiknek s átengedé nekik *Pest* városát; ugyanő adott birtokot *Hetény* nevü izmaelita és *Thonuzoba* besenyő vitéznek. *Geysa* vezér az országba költözött *cseh*, *lengyel*, *görög*, *besenyő*, *örmény* és »*majd minden külföldi nemzetből*« jött vitézeknek és népeknek. (V. ö. *Névtelen* XVII. fej. — *Kézai* Krón. függ. I. fej. 19. §. — *Thuróczy* Krón. II. r. XXII. fej. és *Jerney* A magyarországi besenyőkről (a magy. tud. társ. évk. V. k.)

[3]) Az idők folyamában még a csekély különbség is a két jószágnem közt elenyészett, a mennyiben a szállásjavak is mindjobban kiveszni kezd-

Jur. II. k. 5. fej.), hogy fiak nem létében jogában áll a birtokosnak ezen javait (proprium) felesége-, leányai- és rokonai- vagy az egyháznak adományozni és hagyományozni. Ide vonatkozó törvénye ugyan azt látszik mondani, hogy fiak létében is jogában állott volna a birtokosnak saját javairól (proprium) szabadon rendelkezni; minekutána azonban a II. k. 35. fej.-e világosan mondja, hogy »*post eius vitam filii simili dominio succedant*«; s későbbi törvények és oklevelek szerint is a birtokosnak mindig csak »*haerede carente*« vagyis fiak nem létében volt javaira nézve szabad rendelkezési joga, a II. k. 5. fej.-ét a későbbi 35. fej. által szorosabban meghatározottnak kell tekintenünk s annak értelmét a mondott módon megállapitanunk. Kétségtelen, hogy ugyanezen rendelkezési jog illette meg a birtokost kir. adományból eredt javai tekintetében is; [1]) minthogy azonban ezekre nézve mindig az adománylevél irta körül a jószág jogi természetét s határozta meg a birtokos rendelkezési jogát, ezekre nézve nem s csak a már meglevő szállásjavakra nézve volt szükséges külön törvényi intézkedés.

Azonkivül, hogy *Szt.-István* ezen törvényei a fekvő javak rendszerét átalakitották, reánk nézve felvett tárgyunk szempontjából még különös érdekkel is birnak. ***Első alapjait képezik azon, magánjogi téren is kifejezésre jutott egyházügyi politikának, mely közel ötszáz éven át az egyház vagyoni gyarapitását tüzte ki célul.***

A II. könyv 35. fejezete ugyanis midőn minden birtokosnak megengedi, hogy összes javaival uri joggal éljen, nem engedi meg ezt azon javakra nézve, melyek a megyéhez és *egyházhoz* tartoznak. Az egyházi javak nem a birtokosé, hanem

tek. Az Árpád-korszak második felében különösen sok szállásbirtok lett elkobozva s kir. adományi fiscalis jószággá téve. *IV. Bélától* kezdve pedig az *Anjoukig* számos nemes az ő szállásbirtokait minden megtámadás elől biztositani óhajtván, azokra kir. adományt eszközölt ki magának.

[1]) Világosan erre mutatnak a későbbi zavarok, melyekben a nép Szt. István korában élvezett jogait és szabadságait visszaállitani követelte. (L. alább.) *Hajnik J.* szerint: »*István* az általa adományozott jószágokra vonatkozólag birtokosaiknak époly tulajdonjogot adott, mint az ősfoglalásu birtokra nézve. A Szt.-István által adományozott birtokok ilykép ***azonosittatván*** a szállásbirtokkal, azokat későbbi királyaink is érintetlenül hagyták (Magy. alkotm. és jogt. 368. l.) Másutt pedig: »***Ősfoglalásu és adománybirtok közt természetre nézve . . . nem lehetett különbség.***« (Magyarorsz. és a hűbéri Európa 35. l.)

az egyházé; s mert a püspöknek ezen javak tekintetében »providere, regere et gubernare atque dispensare« *csak a kanoni törvények korlátai között lehet* (II. k. 2. fej.): a *dominatio* joga őt meg nem illeti. Ezen megszoritás tehát az egyházi vagyon fentartását célozza, közvetve elidegenithetetlenségét mondja ki.

A tárgyunk szempontjából még ennél is fontosabb momentum a II. k. 5. fej.-ében foglaltatik. E szerint a haerede carens birtokosnak jog adatván javairól felesége, leányai, rokonai vagy az egyház javára rendelkezni, az egyház ezzel oly privilegiumot nyert, mely vagyoni gyarapodásának századokon át kiapadhatlan forrását képezte, — de végezetül el is vezetett a holt-kézi törvények megalkotásának szükségességéhez. S midőn a későbbi királyok ujból meg ujból a *Szt.-István* korabeli jogi állapotokat visszaállitani törekedtek, ezen privilegiuma az egyháznak mindig ujabb és ujabb megszilárdulást nyert. Minden változott, csak ez maradt a régiben. Azt, hogy *Szt.-István* a birtok minden megkötöttsége mellett ily privilegiumot adott az egyháznak, az idők során elhomályositotta ugyan és valódi jelentőségéből kivetkőztette azon felfogás, hogy *Nagy Lajos* előtt (1351.) minden birtokos nemes *bármely* idegen személy javára szabadon rendelkezhetett volna birtokairól; [1]) de mióta a jogtörténeti nyomozás ezen felfogás teljes alaptalanságát kimutatta, azóta e privilegium egész óriási nagyságában és teljes horderejében tünik fel vagy legalább kellene, hogy feltünjék szemeink előtt. Mert az a meglepő, hogy jogtörténészeink a régi magyar jog ezen oldalának, a birtokjog terén nyilvánult egyházi politikának kidomboritására súlyt épen nem fektetnek, sőt arról általában tudomást sem venni látszanak.

Mindazonáltal mert a jus regium lassankint az összes birtokviszonyokra kiterjedt, az egyház javára szóló elidegenitések csak akkor birtak érvénynyel, ha azokra kir. jóváhagyás (consensus regius) nyeretett. Mégis azonban hiba volna ezen királyi jóváhagyás szükségességéből azt a consequentiát levonni, mintha már ebben a korban az egyház szerzési képességét megszoritani, korlátozni lett volna a cél. Ezen föltevésnek minden e korbeli és későbbi adat s Szt. István egész egyházi politikája ellentmond. A királyi jóváhagyás a királyi jog megóvását cé-

[1]) Még *Werbőczy* is beleesett ebbe a téves nézetbe; követői persze utána imádkozták. (Hk. I. r. 64. C. — *Quadrip:* II. r. XXXVII. C.)

lozta; nem az egyház ingatlan-szerzési képességét volt hivatva korlátozni, hanem a birtokos rendelkezési jogát törvényes határai között megtartani. Hogy hatásában az egyház szabad szerzési jogát is érintette, az természetes, de mellékes körülmény volt, mert intentiója nem erre irányult; akkor is szükség volt reája, midőn a szerző fél nem az egyház volt, hanem valamely más harmadik személy. Mindazonáltal kétséget nem szenved, hogy ezen, a szabad rendelkezési jogot általában megszoritó intézmény által királyaink módot nyertek már ebben a korban, egészen a holt-kézi törvények megalkotásáig, az egyházi vagyon gyarapodását folyton ellenőrizni és szabályozni, mi által a magyar királyok apostoli felségjoga az egyház vagyona tekintetében, legalább e pontra nézve, már erre az ősi korra határozott adatokkal visszavezethető. S ebben fekszik indoka annak, hogy fejtegetéseink során, az egyházi szerző-képesség történeti állapotának mindvégig való kidomboritása végett, a királyi jóváhagyás intézményére folytonos tekintettel fogunk lenni. Ilyen kir. jóváhagyások példái ebből a korból:

IV. Béla királynak egy, 1263-ról fenmaradt oklevele, mely megemlitvén, hogy Szt. István és atyja Geysa vezér »magnam partem Hungariae« örökletesen eladományozták István nevelőjének, *Deodat* san-severinoi grófnak, azt mondja, hogy: »cum idem comes Deodatus absque haeredibus permaneret .... *de consensu et voluntate et permissione Sancti Regis Stephani* praedictam villam Tata cum omnibus juribus pro testamento perpetuo monasterio B. B. Petri et Pauli Apostolorum de dicta Tata legavit, donavit et in aevum concessit.«

Egy, *I. Endre* király korából, 1057-ből, eredő oklevél, mely szerint *Radó* nádor Szt. Demeter apátsága részére adományt tesz; [1]) egy *I. Béla* király korából 1061-ből fenmaradt oklevél, mely szerint *Otto* simeghi comes a pilisi apátságot alapitja; [2]) s egy *Szt. László* király korából, 1094-ről fenmaradt oklevél, mely szerint Dávid vezér a tihanyi apátság részére adományt tesz; [3]) *mely rendelkezések mind királyi jóváhagyás alá bocsáttattak.* De legvilágosabban kitünik a királyi jóváhagyás

[1]) *Fejér* Cod. Dipl. I. k. 394. l.
[2]) U. o. I. k. 398. l.
[3]) U. o. I. k. 487. l.

szükségessége a zazty-i apátságnak 1067 körül kelt alapitóleveléből, melyet *Salamon* király erősitett meg; ebben *Petrus* comes egy nemesi birtoknak, melyet ő két testvérjével együtt birt, egy harmadát az apátság alapitására szentelvén, a királyi jóváhagyás szükségességéről következőleg nyilatkozik: »*Providentia antiquorum* sapientum et *consvetudo* obtinuit, ut *si quispiam cuilibet in Regno Pannonico quid stabilire decreverit et quid stabilire fore velit. id praelibati Regis licentia* et omnium tam Principum quam Episcoporum testimonio et sub huiusmodi cirografo *debeat memorie commendare temporibus futuris.*« [1])

2. §. *Kálmántól II. Endre aranybullájáig.*

(1114–1222.)

Kálmán király uralkodása tárgyunk szempontjából annyiban kiválóan nevezetes, a mennyiben alatta az eddig követett egyházi politikában, mely mindenképen az egyház erősitését s vagyoni gyarapitását célozta, határozott conservativismus állt be, — s hogy ő a fekvő birtok örökölhetősége tekintetében is megszoritó intézkedéseket léptetett életbe.

Kálmán ugyanis tapasztalván, hogy a keresztény egyház az országban ugy erkölcsileg mint anyagilag már annyira megerősödött, hogy hatalmával minden más politikai érdek fölött uralkodó állást foglal el, — nehogy az ország teljesen theokratikus irányban fejlődjék, kormánytetteiben csak csekély nyomatékot helyezett az egyház hatalmának még tovább való fejlesztésére s a politikai sulypontot inkább világi érdekek előmozditására fektette. [2])

A kolostoroktól és egyházaktól mindazon halászatokat, melyek ezek mindennapi szükségleteit felülmulták, királyi tekintélye érdekében visszavette: [3]) »Annál kevesebbet ér,«

[1]) *Wenzel G.* Árpádk. uj okm.-tár I. k. 24. l.

[2]) V. ö. *Albericus* barát levelével *Seraphin* esztergomi érsekhez a Corp. Jur.-ban.

[3]) Mely rendszabály annál inkább zokon esett az egyháziaknak, mert *Kálmán* elődei épen a halászatokat adományozták igen bőven az egyháznak. Jellemző, hogy *Virág Benedek*, ki maga is pap volt, *Kálmán* ezen rendszabályát »*felséges tett*«-nek mondja. (Magyar Századok. Pest 1862. 147. l. *) jegyz.)

— ugymond, — »az udvar, mentől kevésbé fedeztetnek szükségletei.« [1]) — A *szent-jóbi* apátságot megfosztotta mindazon adóbeli jövedelmeitől, melyeket ez csak nem rég *Szt. László* királytól nyert s azokat a nádorispán két fiára, Pálra és Cornélra ruházta. [2]) Minthogy pedig az egyház elődjeitől, főleg pedig közvetlen elődjétől, Szt. Lászlótól, vagyon tekintetében oly óriási gyarapitást nyert, hogy annak az eddigi arányokban való további fejlesztése nemcsak a társadalmi érdekek kivánatos egyensulyát veszélyeztette hanem a királyság érdekeit is koczkára tette volna: Kálmán az egyháznak legkisebb adományt sem tett; legalább az ő korából egyetlen egy ilynemü okiratra sem akadni. [3]) Mindezekhez járult, hogy Kálmán az egyházi személyek és javak canonjogi kiváltságaira sem nézett jó szemmel; a *Lőrinc* esztergomi érsek alatt 1111—1114 körül tartott nemzeti zsinat ugyanis egyik végzeményében határozattá emelte, hogy: »Inprimis interpellandus est rex, ut causae clericorum vel ecclesiasticarum rerum canonice finiantur.« [4])

Nem csoda tehát, hogy az egyházügyi politikának ezen megváltoztatása miatt az egyházi rend tagjaiban Kálmán iránt olthatatlan gyülölet lángjai gerjedtek fel, elannyira, hogy némely egyházi iró őt valóságos erkölcsi szörnynek festi. [5])

---

[1]) *Corp. Jur.* Decr. *Col.* lib. I. cap. 15. A törvénytárban olvasható ezen rendelkezés minden világira is kiterjesztetett ugyan, de azon különbséggel, — mely az egyháziakra nézve hátrány volt — hogy világiaknak *Szt.-Istvántól* nyert halászati adományai épségben hagyattak s tőlök csak a későbbi királyoktól nyert halászatok lettek elvéve. — Ezen végzemény mindazonáltal némelyek által oda is magyaráztatott, mintha általa *minden*, Szt.-István után nyert birtokadomány érvénytelenittetett volna. Ez azonban téves nézet s már *Sámboki* is helyesen ugy vélekedett, hogy a törvényben előforduló »pistrinas« — vagy más olvasás szerint »pristinas« — kifejezés »piscinas«-nak olvasandó.

[2]) *Fejér:* Cod. Dipl. II. k. 156. l.

[3]) Egyházakra vonatkozólag fenmaradt oklevelei egyházakat és kolostorokat csak már korábban szerzett birtokjogaikban erősitenek meg, a mint ezt minden ujonnan megkoronázott király elődei adományozásaival szemben tenni szokta. (V. ö. Cod. Dipl. II. k. 31. 39. 41. 46. 56. l. — — VII. k. V. r. 84. l.)

[4]) V. ö. *Katona:* Hist. Crit. III. k. 299. l.

[5]) L. ezen irókat és nyilatkozataikat egyenkint ismertetve *Katonánál* i. m. III. k.

De ezen itéletet csak vak gyülölet sugallhatja. *Kálmán* rendszabályai nem az egyház iránti ellenséges érzület, hanem egyszerüen a józan conservativ gondolkozásmód kifolyásai voltak. A mit tanusit, hogy minden egyéb rendszabálya mellett végzeményeinek mindjárt legelső pontjában elrendelte, hogy: »A Szt.-Istvántól kolostorok vagy egyházak részére tett bármely birtokadományozás sértetlen maradjon;« hogy: »Az egyházaknak adott erdőket elvenni legkevésbé sem engedjük;« s végezetül, hogy: »A régi kivetett jobbágyok, kiknek másutt földjük nincsen, saját földjeikre visszatérjenek; ha pedig földjük szerzeteknek vagy egyházaknak adatott volna, nekik pedig más földjeik volnának, az sértetlenül ugy maradjon.« [1]) Mindezeken felül pedig, ámbátor mint legott látni fogjuk, a fekvő javak jogrendszerére nézve mélyreható reformokat léptetett életbe, nem bolygatta meg a nemesek rendelkezési jogára nézve Szt.-István által tett s általunk fentebb ismertetett azon intézkedéseket, melyek az egyház vagyoni gyarapodásának különösen bő forrásait képezték. [2])

A birtokjogi viszonyokra vonatkozólag Kálmán által életbeléptetett ujitások a megváltozott politika második eredményei voltak.

A királyság első századában a trónért versengő árpádvéri hercegek csaknem kivétel nélkül folytonos adományozásokkal igyekezvén maguknak párthiveket szerezni, az történt, hogy miután mindezen adományok főleg a királyi család patrimonialis javai rovására estek, a királyi korona jövedelmei s ezzel a korona fénye és hatalmi ereje idővel szükségképen megfogyatkoztak. A módot ezen bajon segiteni Kálmán abban vélte feltalálhatni,

---

[1]) *Corp. Jur.* Decr. *Col.* lib. I. cap. 1. 18. 19.

[2]) A közjogi politika terén is kimutatta, hogy az egyház iránt ellenséges érzülettel nem viseltetik. A püspöki *investitura* kérdésében ugyanis, mely a német császárság (IV. Henrik) s a római szentszék (VII. Gergely) között csak kölcsönösen elkeseredett küzdelem árán volt az 1122. évi *wormsi* zsinaton II. *Calixtus* pápa és *V. Henrik* között az egyház által óhajtott irányban megoldható, *Kálmán* a római szentszéknek meglepő készséggel engedett, a mennyiben e joggyakorlatról már 1106-ban a *guastallai* zsinaton követei által, II. *Paschal* pápának, mint látszik, egyszerü felszólitására lemondott. (V. ö. Cod. Dipl. II. k. 45. l.) Az *electio* jogát azonban, mennyiben az »canonibus non adversabatur« magának továbbra is fentartotta. (*Katona:* Hist. Crit. III. k. 220. l.)

ha a nemesi jószágoknak a szent koronára való visszaháromlását (devolutio) az által sietteti, hogy a *Szt.-István* utódaitól nyert adományokat szükebb körü rokonságra s nem, mint eddig történt, a rokonság összes fitagjaira (humanae successionis haeredes) engedi átmenni.

Elrendelte tehát:

»Possessio quaelibet a Sancto Stephano donata, *humanae successionis contingat haeredes.* Possessio vero ab aliis regibus data, de patre descendat ad filium, qui si defuerit, succedat germanus, cuius filii, etiam post mortem eius, non exhaeredantur. Germanus autem praedictus si non inveniatur, regi haereditas deputetur.« [1])

Ezen végzemény értelmében a Szt.-Istvántól adományul nyert birtokok s természetesen a szállásjavak is, ugy mint eddigelé a rokonság összes fitagjait virtualiter megillették. A *Péter,* Aba *Sámuel, I. Endre, I. Béla, Salamon, I. Geysa* és *Szt.-László* királyok adományaiból eredt javak azonban a családnak csak következő tagjait illették meg virtualiter: a *fiakat,* vagyis általában az egyenes ágban leszármazó összes fiutódokat; ezek hiányában a birtokos *fitestvéreit,* ezek hiányában ismét a *fitestvérek fiait.* Ezen ágak kihaltával a jószág már a koronára esett (devolutio). A miből nyilvánvaló, hogy az adományi javaknak két rendszere keletkezett: A *Szt.-Istvántól* nyert javak és a szállásjavak tekintetében a vérközösség födte a jogközösség fogalmát; a Szt.-István utódaitól egészen Kálmán királyig nyert adományok tekintetében pedig a jogközösség fogalma a vérközösségnél szükebbre szabatott. Előbbiek későbben, az utóbbiak hamarosabban voltak a szent koronára visszaszállandók.

Ezen rendelkezések mindazonáltal nem érintették azon javakat, melyek nem királyi adományból eredtek, hanem pénzen szereztettek. Ezek tekintetében ugyanis Kálmán mindjárt a következő fejezetben [2]) azt a kivételt állapitotta meg, hogy: »Haereditas emptitia *nulli haeredi* auferatur, sed tamen eadem testimonio confirmetur.« Ezen szerzeményi javak tehát ugy mint eddigelé az egész család, (humanae successionis haeredes) virtualis öröklési jogkörében megmaradtak.

---

[1]) *Corp. Jur.* Decr. *Col.* lib. I. cap. 20.

[2]) Decr. *Col.* lib. I. cap. 21.

A fekvő javak tekintetében létesitett ezen uj öröklési rend keretén belül azonban a Szt.-István által végz. II. könyve 5. fejezetében a birtokosnak megadott azon jog, hogy fiak nem létében (haerede carente) örökségi javairól az egyház javára oldalági rokonaitól függetlenül rendelkezhetett, módosulást nem szenvedett, de Kálmán után is ily elidegenitésekre folyton királyi jóváhagyás volt szükséges; mint ezt okleveles emlékeink bőven igazolják. [1])

---

3. § II. Endre aranybullája s a nyomában keletkezett birtokjogi állapot.

(1222—1351.)

Kálmán conservativ egyházi politikáját csak fia és a trónon utóda, *II. István* követte; [2]) de ez is csak uralkodása felében. Többi utóda, bezárólag *II. Endré*-ig, már ismét visszaesett a régi szellemirányba. Nemcsak maguk halmozták el az egyházat töméntelen sokaságu adományokkal, hanem azt magánosok által is sürün engedték vagyonilag gyarapitani. A visszaesés vészes következményei azonban csakhamar jelentkezni kezdettek: nem-

---

[1]) *Fejér:* Cod. Dipl. II. k. 88. l. és *Wenzel G.* Árpádkori uj okm.-tár I. k. 55. 56. 60. l. — Cod. Dipl. II. k. 140. l. (II. *Béla* idejéből); — Cod. Dipl. II. k. 131. l. (II. *Geysa* idejéből); — Cod. Dipl. II. k. 185.186. l. — u. o. IX. k. VII. r. 632. 634. l. (III. *István* idejéből); — Cod. Dipl. II k. 296. l. — II. k. 302. l. — II. k. 300. l. — Árpádk. uj okm.-tár I. k. 69. l. (III. *Béla* idejéből); — Cod. Dipl. II. k. 327. l. — IX. k. VII. r. 636. 640. l. (*Imre* király idejéből); — Cod. Dipl. III. k. I. r. 58. 67. 153. 302. l. — III. k. II. r. 476. l. és V. k. I. r. pótlékok között. (Ezen utóbbi oklevelek II. *Endre* királynak 1222-ig tett megerősitéseit tartalmazzák; az aranybulla kibocsátásaig ugyanis a Kálmán által létesitett jogállapot uralkodott s ennélfogva ez ideig II. Endre megerősitései itt birnak érdekkel.

[2]) *II. Geysá*-nak a pannonhalmi apátság részére 1142-ben kiadott rövid oklevele, melyben az apátságot korábbi jogaiba ismét visszahelyezi, e részben következőket mondja: »Ego instituta Regis Stephani, a *rege Colomanno et filio suo rege Stephano substracto, restitui;* . . . . . ille tertiam partem de usonibus, qui caperentur in Geurin, Sancto Martino concesserat; isti, *quasi hoc nefas esset,* subtraxerant« stb. (Cod. Dipl. II. k. 117. l.) — *II. István* politikájára nézve v. ö. még *Fessler:* Geschichten der Ungern II. r. 11. l., — *Horváth M.* A kereszt. első száz. Magy.-on 103 sk. l.

csak az ország állapota vált mindinkább siralmassá, hanem maguknak az egyháziaknak is erkölcsi állapota ijesztő mértékben alásülyedt.

A bajok leginkább *II. Endre* közvetlen elődje, *Imre* alatt mutatkoztak egész rideg valójukban, mint a ki egész leplezetlenül az egyházi érdekek ápolását tüzte ki politikája vezérelvéül. *Imre* a római szentszéknek az ország ügyeibe oly befolyást engedett, minőt az eddigelé soha nem gyakorolt, [1]) sőt mondhatni, egészen a pápa által engedte magát vezettetni; [2]) a szentföldet keresztes hadjárattal felszabaditani erősen készült, mi egyértelmü volt a pápai befolyás öregbitésével; [3]) végül az egyházat országában, a mikor csak szerét ejthette, bő adományokban és hatalmi kedvezményekben részesitette. [4]) A végeredmény az volt, hogy a királyi hatalom árnyékká sülyedt, az ország teljesen kimerült s az erkölcsök hallatlan módon eldurvultak. Az egyháziak a gazdag adományok birtokában s látva, hogy az országos politika kizárólag az ő érdekeik körül forog, mértéktelen életmódnak engedték át magukat, sőt féktelen kicsapongások rabjaivá lettek. [5]) A nép pedig, látva vezetőinek példáját, elvesztett minden erkölcsi féket; az egyház iránti tisztelete is oly alacsony fokra sülyedt, hogy egyházi szerek és

---

[1]) Meg is dicsérte őt ezért *III. Ince* pápa egy 1204-ben hozzá intézett levelében (L. Cod. Dipl. II. k. 432. és 443. l.) V. ö. még *Horváth M.* Magyarorsz. tört. I. k. 326. l.

[2]) A pápa atyáskodólag feddő, Imrének pedig mentegetődző leveleit. melyekből azt a benyomást nyerni, mintha a király Magyarországon világi ügyekben csak a pápa ügynöke lett volna. olvashatni *Fejér:* Cod. Dipl. II. k.

[3]) »A nem évekre, hanem évszázadokra előre számitó élesszemü pápák előtt« — mondja az egyházi rendü *Fessler,* — »a szent hadak iránti rajongás mögött nem állt egyéb, mint a *fejedelmek kimerülése, az urak elszegényedése, az államok megzavarodása, a hatalmak megoszlása, a városok emelkedése, a világi hatalom elgyengülése és mindezek következtében a pápai egyeduralom kibővitése és megalapitása.*“ (i. m. II. k. 252. l.)

[4]) V. ö. *Fejér:* Cod. dipl. II. k. 324. 325. 327. 329. 343. 344. 363. 421. l. — V. k. I. r. 292. l. Ezeken felül több egyházat a korábbi királyoktól nyert adományaikban megerősitett. (Cod. Dipl. II. k. 376. 384. 386. 391. l.)

[5]) V. ö. *III. Ince* pápának 1198-ban a kalocsai érsekhez, a nagyváradi és csanádi püspökökhöz, 1204-ben pedig a veszprémi püspökhöz irt leveleivel *Fejér*nél. (Cod. Dipl. II. k. 337. s k. l. 429. l.) Különösen a szerzetesek élete nyujtott szomoru képet.

letétek erőszakos elragadása, sőt egyházi személyek testi bántalmazása mindennapos dologgá lett. [1])

De ha már *Imre* alatt az ujból feléledt és tulzásra vitt egyházdédelgető politika az ország politikai és társadalmi rendjére ily zavarólag hatott, *II. Endre* alatt már valósággal általános felfordulást eredményezett. *II. Endre* a szó szoros értelmében elpazarolta nemcsak a fiscalis javakat, hanem már a koronai birtokokat is, [2]) — vegyest világiak és egyháziak részére. Ép ugy mint elődе, a szentszék által járszalagon engedte magát vezettetni s nemcsak készült, hanem valósággal el is ment a szent földre, hogy előkerüljenek ». . . . a keresztes hadak, a gyáva szentességnek hadai, melyek kimondhatatlan károkat okoztak.« [3])

Mi lett ezen eszeveszett politikának a vége, azt maga beszéli el *II. Endre:* [4]) »Midőn Magyarországba visszatértünk, ugy találtuk, hogy az egyháziak és világiak oly gonoszságokra vetemedtek, melyek minden képzeletet felülmulnak . . . . . . A kincstár összes jövedelmeit eltékozolva találtuk ugy, hogy még azon adósságok letisztázására sem vagyunk képesek, melyeket zarándoklásunk alatt tenni kénytelenek voltunk s tizenöt év sem elegendő országunkat jobb állapotába visszahelyezni.«

S *Endre* nem tulzott. Az egyoldalu politika oda vezetett, hogy az országban nem volt szilárd pont található: [5]) Az oligarchia hatalma féktelenül tultengett, a zabolátlanság a népben

---

[1]) V. ö. *III. Incének* a magyarországi püspökökhöz 1198-ban intézett levelével (Cod. Dipl. II. k. 331. l.) és *Fessler* közleményeivel (i. m. II. k. 368 sk. l.)

[2]) Utalunk a következő adatokra: *Fejér:* Cod. Dipl. III. k. I. r. 269. 320. 325. 355. 356. 382. 396. 421. 455. l.; — VII. k. I. r. 209. l.; — VII. k. V. r. 234. l.; — *Wenzel G.* Árpádk. uj okm. tár I. k. 140. 196. 208. 250. 269. 282. 292. 293. 305. l.; — VI. k. 399. 424. 517. 519 l. Maga *II. Endre* beismeri pazarlását az esztergomi székesegyház részére 1218-ban kiadott adománylevelében (Cod. Dipl. III. k. I. r. 255. l.). Mindezeken felül l. még *Honorius* pápának 1220. és 1225-ből és *IX. Gergely* pápának 1235-ből származó leveleit. *Horváth M.:* Magy. tört. I. k. 351. l. *Fejér:* Cod. Dipl. III. k. II. r. 47. 48. 306. l.

[3]) *Virág Benedek:* Magyar Századok II. k. 3. l.

[4]) *Honorius* pápához 1218-ban irt levele. (Cod. Dipl. III. k. I. r. 250. l.)

[5]) Erre czéloz *Rogerius* mester is *Siralmas Ének*-ében. (X. fej.)

és a papság körében általánossá lett s nem egy püspöke is az országnak az erkölcstelenség bóditó hinárjába merült. [1])

A dolgok ezen állapotában erélyes rendszabályokra lett volna szükség, melyek az egész eddigi politika gyökereit érintsék. E helyett azonban az urak ugy találták, miszerint a bajok oka abban fekszik, hogy az országlakósok jogai ugy *Endre,* mint elődei által megsértve lettek. A miben volt ugyan némi igazság; de a bajokat tulajdonképen nem ez, hanem az okozta, hogy az eddig követett országos politika a társadalmi és politikai erők kivánatos egyensulyát meg nem óvta, egyik másik közéleti tényezőnek, különösen pedig az egyháznak, és érdekeinek, a többi tényező fölött aránytalan tulsulyt engedett.

II. Endre tehát az urak sürgetésére »*quoniam libertas tam nobilium Regni Nostri, quam etiam aliorum* (sc. hospitum et Jobbagionum Castrorum [2]) *a S. Stephano Rege instituta per aliquorum Regum potentiam ulciscentium, aliquando etiam attendentium consilia falsa hominum, fuit in quampluris diminuta,*« [3]) elhatározta, hogy az országlakósok megsértett és megkisebbitett jogait azon mód ismét visszaállitja, mint azok *Szt. István* által megállapitva lettek. [4]) E végből 1222. évben nagy szabadságlevelet adott ki, mely a róla lefüggő aranypecsétről *aranybullá*-nak neveztetik.

Ennek tárgyunkra vonatkozó intézkedése, a IV. pont, a következő:

---

[1]) V. ö. *Honorius* pápának 1218-ban a veszprémi püspökhöz s a zirci és pilisi apátokhoz irt levelével. (*Szalay L.* Magy. tört. I. k. 304. l. — *Virág B.* Magy. Száz. II. k. 49. l., továbbá 53. és 61. l. — *Fejér:* Cod. Dipl. III. k. I. r. 141. l.)

[2]) V. ö. az 1222. évi aranybulla 27. czikkével.

[3]) Az 1222. évi nagy szabadságlevélnek *Fejér* által (Cod. Dipl. III. k. I. r. 375. l.) közölt szövege szerint való bevezetése. A *Kováchich M. Gy.*-féle szöveg (Vestig. Com. 98 s k. l.) az 1231. évi megerősités átirata, a mely több tekintetben eltér az 1222. évi szabadságlevél szövegétől.

[4]) II. Endrének az aranybulla bevezetésében kifejezett ezen szándéka azonban csak *cum grano salis* veendő. Ennek kiemelésével ugyanis tulajdonképen csak azt akarta elérni, hogy miután e korban még oly nagy volt a kegyelet Szt. István iránt, hogy csak azt tekintették jónak és igaznak, mit már ő létesitett, — a szabadságlevél tekintélye nagyobb legyen. Több tekintetben azonban, pl. a szövegben megérintendő birtokjogi intézkedésekben is, valósággal a Szt. István alatti jogállapot állittatott ismét vissza.

»Si quis serviens sine filio decesserit, quartam partem possessionis filia obtineat, de residuo sicut voluerit disponat. Et si morte praeventus disponere non potuerit, propingui sui, qui eum magis contingunt, obtineant. Et si nullam penitus cognationem habuerit, Rex obtinebit.«

Első pillanatra szembeötlő, hogy az aranybulla ezen pontja a birtokjogi politika terén mélyebb változást nem jelentett s hogy az csak *Kálmán* király azon rendelkezését léptette ki hatályból, melynél fogva a *Szt. István* után nyert adományok szükebb körü rokonságra voltak átmenendők, mint a *Szt. Istvántól* nyertek. Az aranybulla IV. pontja következtében ugyanis minden eddig nyert adományi jószágra nézve, ugy az örökösödés, mint a rendelkezési jog tekintetében, egyszerüen a *Szt. István*-féle jogrend állittatott vissza, — kivételével azon negyedrésznek, mely mint leánynegyed a család nőtagjait illette. Ez volt az egyedüli ujitás a *Szt. István*-féle jogrenddel szemben. Megjegyzendő azonban, hogy ámbátor az aranybulla ezen pontja a rendelkezési jogot *»sicut voluerit«* kifejezéssel irja körül s ennélfogva ez azon föltevésnek adhatna helyet, mintha a birtokosnak innentul joga lett volna birtokait, oldalági rokonai mellőztével, *az egyházon kivül tetszése szerint bármely harmadik személyre is* hagyni, mint ezt a *Nagy-Lajos* előtti időre nézve (1351) *Werbőczy* és utána mások állitják is, — ez mégsem volt igy; mert ugy az aranybulla bevezetéséből, mely szerint *II. Endre* csak a *Szt. István* alatti jogállapotot akarta visszaállitani (ez szerint pedig a birtokost ily tág rendelkezési jog meg nem illette) — mint a reánk jutott okleveles adatokból kiderül, hogy a birtokosnak oldalági rokonai mellőzésével innentul is csak az egyház javára volt joga rendelkezni, bármely harmadik személy javára nem. [1]) S az egyház javára szóló ily rendelkezések érvényességéhez, épen ugy mint eddigelé, ezentul is királyi jóváhagyás volt szükséges. [2])

[1]) Vannak azonban — mint ezt alantabb látni fogjuk — egyes okleveleink, melyek szerint a birtokos különös kiváltságként ily tág rendelkezésre is nyert jogot.

[2]) *Fejér:* Cod. Dipl. III. k. I. r. 153. l. (1223-ból); — IX. k. VII. r. (1224-ből); — III. k. II. r. 59. l. (1225-ből); — IX. k. VII. r. 652. l. (1229-ből); v. ö. még *Wenzel G.* Árpádk. uj okm. tár I. k. 223. l. és VI. k. 498. l. — *IV. Béla* korából 1239. 1245. 1256. és 1257. évekről Cod. Dipl.

Az aranybulla által *Kálmán* király emlitett rendelkezésével szemben létesitett uj — helyesebben visszaállitott *Szt. István*-féle — jogrend megszilárdult 1231-ben, a mikor is *II. Endre* az 1222. évi szabadságlevelet megerősitette. Ugyanez volt az eredmény akkor, midőn *II. Endre* utóda *IV. Béla* 1267-ben az aranybullát szintén megerősitette, annak különös kiemelésével, hogy ő is a nemzetet Szt. István alatt élvezett jogaiba akarja visszahelyezni. [1]) Az 1267-ki megerősitésből az 1222. évi aranybullának IV. s illetőleg az 1231-ki megerősitésnek ezt helyettesitő XI. pontja hiányzik ugyan, de ez csak azt mutatja, hogy ezen pont ujbóli megerősitése szükségesnek nem mutatkozott az időközben megsértve nem lett, [2]) minthogy a hatalmasoknak még csak szándékuk sem volt az egyház javára szolgáló birtokjogi politikával ellentétbe helyezkedni.

Az 1267-ki megerősités tartalmaz ugyan a birtokjogi viszonyokra vonatkozólag is rendelkezéseket, de ezek az aranybulla által ujból létesitett jogrend lényegét nem érintik s azt csak biztositékokkal veszik körül.

Ezek az 1267. évi megerősités VI. és IX. pontjai.

A VI. pont következőleg hangzik:

»Item volumus, quod si aliquem de Nobilibus mori contigerit, possessiones eius non distrahantur, nulli donentur, nulli conferantur, nulli perpetuentur, donac cognati et generationes eius ad praesentiam nostram evocentur et ipsis ac Baronibus nostris praesentibus de iis ordinetur, sicut dictaverit ordo juris.«

A IX. pont következőleg:

»Si aliquis ex Nobilibus non habens haeredem, in exercitu mortuus fuerit, possessiones istius quocunque modo acquisitae ad manus Regias non devolvantur, sed cognatis vel Generationi suae remaneant, emtitiae vero cuicunque in vita sua conferre voluerit, relinquantur.«

IV. k. I. r. 146. 377. 418. l., — VII. k. I. r. 304. 309. l., — VII. k. IV. r., — IX. k. VII. r. 669. l., — *Wenzel G.* i. h. II. k. 223. 297. l., — VII. k. 286. l. Különösen részletesen fejti ki a kir. jóváhagyás szükségességét egy 1262-ből fenmaradt oklevél Wenzel G.-nál i. h. III. k. 21. sk. l. Egyéb oklevelek *Fejér*-nél i. h. IV. k. III. r. 111. 315. 347. 375. 505. l.

[1]) Az 1267. évi megerősités szövege olvasható *Kováchich M. Gy.*-nél Vestig. Com. és *Fejérnél* Cod. Dipl. IV. k. III. r.

[2]) V. ö. *Kováchich M. Gy.* Vestig. Com. 142. l.

Mely ujabb két pont genesise abban rejlik, hogy a *IV. Béla* és fia *István* (a későbbi V. István) között folyt polgárháboruban egyik fél a másik hiveit gazdag adományokkal igyekezett magához édesgetni; s hogy ezt tehessék, egyrészt a csábitásra nem hajlók birtokait jogtalanul elfoglalták, másrészt a birtokos családnak a jószág iránt való varományi jogát a fiscus előnyére s a rokonok sérelmére magyarázták, [1]) — vagyis a fiak nélkül elhalt (haerede carens) nemes birtokait az oldalági rokonok mellőzésével elfoglalták.

A mi a birtokos nemes rendelkezési jogát illeti, az megmaradt eddigi állapotában. S minthogy az 1267 évi megerősités IX. pontja világosan csak a pénzen szerzett javakat (possessiones emtitiae) engedi a birtokosnak »*cuicunque voluerit*« hagyni, következik, hogy az örökségi javakat az oldalági rokonok mellőzésével ugy mint eddig, ezentul is csak az egyházra hagyhatta.

Mégis ugy az elidegenités mint az egyház által történt szerzés érvényességéhez *IV. Béla* után is mindig királyi jóváhagyás kivántatott. [2])

Ebből a korból mindazonáltal több oly adatunk is van, melyek szerint a birtokos nemesnek jog adatott örökségi jószágairól oldalági rokonai mellőzésével bármely harmadik személy

---

[1]) V. ö. *Horváth M.* Magyarorsz. tört I. k. 436. l. A VI. pontra *Kováchich M. Gy.* a következő megjegyzést teszi: »Haec lex est huic decreto propria. In substantia id constituit, ne Rex caducitates via facti apprehendere possit, sed debeat contra consanguineos decedentis sine haerede Nobilis via juris agere« (Vestig. Com. 139. l.). Ezen pont alkalmaztatásának példája látható *Fejér*nél Cod. Dipl. V. k. III. r. 26. l. 1280. évről. Mindazonáltal a fiscus ezentúl is, ha szerét tehette, a fiak nélkül elhalt (haerede carens) nemes birtokait az oldalági rokonok sérelmére elfoglalni szokta, mint ezt *III. Endre* alább megérintendő végzeménye 1291-ről tanusitja.

[2]) V. ö. okleveles adatokat *Fejér*nél Cod. Dipl. V. k. I. r. 32. l. (*V. István* korából 1270. évről); — IX. k. VII. r. 674. 684. l. (1270-ből); — V. k. I. r. 129. l. (1271-ből); — V. k. I. r. 178. l. (1272-ből); — V. k. II. r. (*IV. László* korából 1274. évről); — VII. k. II. r. 32. l. (1274. évről.) Ezen oklevélben világosan ki van tüntetve, hogy ha az adományozó várispánnak később fia születnék, a nyulak-szigetebeli kolostornak hagyományozott javai reá ismét visszaszálljanak. — *Wenzel G.* Árpádk. uj okm. tár IX. k. 194. 195. l. (1277-ről. »carens solacio liberorum«); — u. o. IX. k. 264 s k. l. (1279-ről); — *Fejér* i. h. V. k. III. r. 294. l. (1285. évről); u. o. 385. l. (1287. évről; nádorispáni megerősités).

javára is intézkedni s hogy némely egyház kiváltságot kapott királyi jóváhagyás nélkül is birtokot szerezni.

Igy 1276-ban a király megengedte *Emödi Farkas*nak, hogy bizonyos jószágairól halála esetére *tetszés szerint* rendelkezhessék »attendentes, quod dicta terra non de linea proxima parentelae, sed affinitatis fuerit devoluta.« [1]) 1281-ben a király *Merianus* baranyamegyei haerede carens nemesnek a nyulakszigetebeli B. Sz. M. kolostor részére két falu iránt tett adományát megerősitvén, egyuttal megengedi neki, hogy »possessiones suas dandi et donandi inter vivos ac legandi inter mortuos, *cuicunque et quibuscunque vellet,* liberam haberet facultatem.« [2]) Más oklevelek ismét világosan a *Szt. István*-féle jog szerint irják körül a rendelkezési szabadságot, — és épen ebből a szempontból nevezetesek.

Igy *V. István* 1270-ben megerősiti *IV. Bélá*nak *Moys* nádor részére kiadott abbeli kiváltságlevelét, hogy nevezett »de possessionibus suis haereditariis, emptitiis et etiam acquisitis, libertinis, servis et ancillis et aliis bonis suis dandi, conferendi et relinquendi dominae uxori suae et filiabus ipsius, praeterea legandi seu disponendi salubriter de eisdem possessionibus et bonis suis *monasterio suo pro remedio animae eius, sicut placuerit,* liberam habeat facultatem.« [3]) — 1275-ben a király megengedi *Sándor* bánnak, hogy többrendbeli jószágát nejére átruházhassa, ennek pedig joga legyen azokat fiaira, leányaira vagy az egyházra hagyni, a mint neki tetszenék. [4])

Arra, hogy némely egyház kiváltságot nyert világi javakat királyi jóváhagyás nélkül is szerezni, szolgáljon például a következő okleveles adat: *IV. László* egy 1283-ban kelt oklevelében az esztergomi érseki egyháznak megadja azt a kiváltságot, melylyel, az oklevél hivatkozása szerint, már a nagy-váradi egyház is a király atyja, *V. István* által felruházva lett, hogy

---

[1]) Cod. Dipl. V. k. II. r. 340. l.

[2]) Cod. Dipl. V. k. II. r.

[3]) *Fejér* Cod. Dipl. V. k. I. r. 43. l. V. ö. még ugyancsak *Moys* nádornak az *ábrahámi* kolostor részére 1272-ben tett adományaival Cod. Dipl. VII. k. IV. r. 377. l. Ide tartozik még az u. o. V. k. I. r. 254. lapon közölt oklevél is.

[4]) *Wenzel G.* Árpádk. uj okm. tár IV. k. 51. l.

t. i. »quicunque Nobiles . . . *liberorum forte solatio destituti,* [1]) possesssiones suas amplioris permutationis seu regiae donationis seu alio quocunque justo titulo devolutas ad eas, jure etiam patronatus . . . . relinquere, legare seu donare, per modum testamenti, donationis seu cuiuscunque relicti titulo voluerint, largam, liberalem et absolutam, irrevocabilem a regia liberalitate concessam habeant facultatem, *nec habeant necesse expressam seu specialem super praemissis omnibus nostram requirere voluntatem.*« [2])

Mindezen adatokra nézve megjegyzendő, hogy *IV. Béla* és közvetlen utódai alatt a birtokjogi viszonyok terén, minden ragaszkodás mellett a *Szt. István* alatti jogállapotokhoz, tetemesebb átalakulás indult meg, mely több tekintetben zavarólag hat az e korbeli birtokjogi viszonyok helyes felismerésére. S nemcsak a birtokos rendelkezési s az egyháznak szerzési joga tekintetében akadunk különleges fejleményekre, hanem általában az egész birtokjog terén. A mint ebben a korban sok ősfoglalásu jószágra nagyobb biztonság okáért királyi adomány kéretett, ugy viszont több jószág egyenesen mint foglalási jószág (descensus haereditarius) adományoztatott; [3]) ezenkivül ebben a korban alakult általános szokássá a korábban csak szórványosan előforduló azon gyakorlat, hogy nem adományi javaknak is egyházak vagy bárki más javára történő elidegenitéseihez királyi jóváhagyás kéretett. Mindezen fluctuatio azonban a birtokjog terén csakhamar ismét, éspedig épen az utolsó árpádházi király *III. Endre* alatt, szilárdabb irányzatnak s a *Szt. István*-féle birtokjogi rendszer ujabb fellendülésének adott helyet, mintha a kihaló *Árpádház* ősi szelleme még egyszer és utoljára erőteljesen fellobogni akart volna!

III. Endre az 1291. évi február-hóban Székesfehérvárra egybegyült rendek megegyezésével ugyanazon hó 22-én egy nagy szabadságlevelet s illetőleg mert ez országgyülésen kelt, végzeményt adott ki, melynek tárgyunkat érdeklő XXXII. és XL. pontjai a következők:

---

[1]) Mint már megérintettük, annyi mint *haerede carens.*

[2]) *Fejér:* Cod. Dipl. V. k. III. r. 167. l.

[3]) Ifj. *Kerekes József:* A magyar adományrendszer története (Magyar Igazságügy 1889. XXXII. k. 218. l.)

XXXII. c. »Concessimus, si quis Nobilium, sive Saxonum praedictorum, sine haerede decesserit, possessiones sic decedentis haereditariae, emptitiae et etiam acquisitae nullatenus debeant confiscari. Sed idem decedens propinguis suis aut alicui propinguorum, seu uxori, vel *etiam Ecclesiis pro remedio animae suae*, legare in morte et conferre in vita, *cuicunque voluerit,* liberam habeat facultatem.«

XL. c. »Si quis Nobilium et Saxonum possessiones suas pro suis excessibus et maleficiis amittere debeat vel contingat, cognati sui et propingui possessionem ipsam redimendi habeant facultatem, ne in possessionibus propriis et avitis extraneum doleant possessorem.« [1])

Az 1291. évi végzemény ezen pontjai a mellett, hogy szabatosan összefoglalják a nemesi jószág természetét az öröklés és rendelkezési jog szempontjából, egyuttal világot vetnek ugy az 1222. évi aranybulla IV. pontjának igaz értelmére, mint azon jogrend tulajdonképeni lényegére, melyet *Szt. István* végz. II. k. 5. fej.-ben megállapitott. Rendelik ugyanis, hogy bár az örökségi birtok alapelvileg az egész családra és rokonságra néz is, a birtokosnak jogában áll nemcsak oldalrokonaira nézve az öröklés rendjét meghatározni, hanem teljes mellőzésükkel összes javait az egyházra is hagyni: *cuicunque voluerit.* Más harmadik személy javára azonban nem, minthogy az öröklött és saját egyéni javakban (»in possessionibus propriis et avitis«) a rokonok idegen személyt türni nem tartoznak s ha a jószág harmadik személynek el is idegenittetett volna, attól azt visszaválthatják. A mit az 1298. évi végzemény [2]) egyik pontja bővebben is körülir, mondván: »Si quis Nobilium possessionem seu possessiones aut particulas suas possessionarias necessitate praepeditus vendere vel impignorare, aut se alienare intenderet: tunc primo et principaliter eisdem vel ipsorum fratribus et hominibus condivisionalibus vel commetaneis aut vicinis suis tali modo vendere possit; . . . . et ipsam venditionem primitus . . . . ipsis fratribus, hominibus generationalibus, commetaneis aut vicinis

---

[1]) Az 1291. évi végzemény, mely a törvénytárból kiváló fontossága daczára kimaradt, olvasható *Fejér*nél Cod. Dipl. VII. k. II. r. 139. l.

[2]) Ezen végzemény is kimaradt a törvénytárból. Olvasható *Fejér*nél Cod. Dipl. VII. k. II. r. 139. l.

suis notificare teneantur; et si ipsam proprio cum praescitu vendere vellent, bene quidem; alioquin eam quibuscunque aliis voluerint vendendi habeant facultatem.«

Mindezekből kitetszik, hogy még az utolsó árpádházi király alatt is őserejében élt azon birtokjogi politika, mely az egyházat minden áron vagyonilag gyarapitani s ezzel politikailag és társadalmilag hatalmassá tenni törekedett.

Mindazonáltal az egyház javára történő elidegenitések érvényességéhez *III. Endre* alatt is királyi jóváhagyás volt szükséges; [1]) nemkülönben, mindvégig ezen birtokjogi korszakban, az utána következett királyok alatt is. [2])

Róbert Károly korából mégis két oklevelet különösen ki kell emelnünk, mint a melyek kiválóan alkalmasak arra, hogy a régi birtokjogi viszonyokra világot vessenek. Egyikben azt mondja a király, hogy »*ámbátor természetjog szerint az atyai örökség mindkétnemü gyermekekre néz, Magyarországon mégis régi szokás alapján csak a fiakat illeti.*« [3])

A másikban: »*Egy nemesnek sincs joga örökségi jószágait királyi beleegyezés és a fiak hozzájárulása nélkül, mit a törvény és az ország szokása kiván meg, valakire átruházni.*» [4])

A midőn már most az aranybullával s a nyomában keletkezett birtokjogi állapottal, ezzel pedig az egész árpádkori birtokjogi politikával ezennel végeznénk, az egész árpádkori birtokjogi viszonyokra nézve általában még meg kell jegyeznünk, hogy oklevéltárainkban számos olyan rendelkezés példáira is akadunk ugyan, melyek a királyi jóváhagyást nélkülözik; [5]) ez azonban

---

[1]) *Fejér:* Cod. Dipl. VI. k. I. r. 142. 144. l. (1291-ből); — u. o. 196. l. (1292-ből); — u. o 340. l. 5. pont (1294-ből); — VI. k. II. r. 25. l. (1296-ból); — VII. k. II. r. 67. 119. l. és *Wenzel G.* Árpádk. uj okm.-tár V. k. 176. l. (1297-ből).

[2]) Ilyen megerősitő oklevelek *Róbert Károly* korából: *Fejér:* Cod. Dipl. VIII. k. I. r. 494. 527. l. és IX. k. III. r. 246. l. (1313-ból); — VIII. k. II. r. 190. l. (1317-ből); — VIII. k. II. r. 227. 255. l. (1319-ből); — VIII. k. III. r. 64. l. (1326-ból); – VIII. k. III. r. 221 l. (1327-ből); — VIII. k. IV. r. 88. 223. l. (1336-ból); VIII. k. III. r. 592. 619. l. (1336-ból).

[3]) Cod. Dipl. VIII. k. III. r. 592. l.

[4]) U. o. VIII. k. III. r. 619. l.

[5]) *Fejér:* Cod. Dipl. VII. k. IV. r. 424. 459. 467. 469. l.; — VIII. k. I. r. 153. 194. 547. 564. 574. 594. l.; — VIII. k. II. r. 269. 289. 311. stb. l.; — VII. k. III. r. 128. 392. 477. 486. 551. 649. 663. 647. l.; — VIII.

nem annak a jele, mintha a királyi jóváhagyás örökségi jószágok örök elidegenitéséhez okvetlen szükséges nem lett volna. Egyrészt ugyanis az idők viharaiban, különösen az 1240-től 1242-ig terjedő rövid időköz alatt, midőn az egész ország a tatárok dulásai folytán valóságos égő zsarátnokká lett, műemlékeinkkel együtt számos oklevél is elpusztult, [1]) — másrészt pedig királyi jóváhagyás nélkül is történhetett elidegenités, csakhogy az ideiglenes jogon kivül egyebet nem adott.

---

4. §. Nagy-Lajos 1351. évi végzeménye.

Eddigi fejtegetéseink s a felhoztuk adatok szerint az egész *Árpád-ház* alatt a birtokjogi politika változatlanul uralkodó elve az volt, hogy a birtokos nemes összes örökségi jószágairól (bona haereditaria) [2]) egyenes ágon leszármazó fimaradékok hiányában (haerede carente) egyéb rokonai javára, — vagy ezek elmellőzésével, sőt minden megkérdezése nélkül, mégis azonban mindig királyi jóváhagyás mellett, az egyház javára szabadon rendelkezhetett. [3]) Ezzel, a *Szent-István* által kitüzött politikai

k. IV. r. 89. 94. 130. 136. 206. 399. 401. 415. 462. 467. 476. 597. 661. l.; — VIII. k. V. r. 28. 39. 215. 222. 225. l.; — VIII. k. VI. r. 34. 35. 109. l.; — VIII. k. VII. r. 41. 43. 105. 115. 159. 260. l.; — IX. k. I. r. 158. 230. 232. 274. 313. 328. 422. 433. 455. 614. 696. l. stb.

[1]) Az erre vonatkozó hajmeresztő adatokat lásd *Wenzel G.*-nál Árpádk. uj okm.-tár I. k. XI. s k. l.

[2]) Örökségi jószág alatt megszállási, királyi adományi, érdemdijazási vagy pénzen szerzett jószág egyaránt volt értendő. *Szlemenics P.* szerint (*Az örökségi jószágokról* Magy. Tud. Társ. Évk. V. k. 241. l.): »Örökségi jószág (haereditas, bonum haereditarium) örököst illető vagyis örökösre szállani kellő örök vagyont, azaz örök jussal, jure perpetuo, jure perennali birt jószágot jelent.«

[3]) *Kovách ich M. Gy.* (Vestig. Com. 108. l.) azon kételyére: »Ceterum an veteri jure deficiens tantum de *acquisitis extraordinalibus,* vel etiam *donationalibus* aut plane *aviticis* quoque *bonis* disponere potuerit? an postea successio, quam Ludovicus revocata deficientium disponendi facultate, collateralibus attribuit, tantum ad extraordinaliter aequisita? vel ad talia etiam donationalia, in quibus nomen eorum insertum non fuit? extensa fuerit; nec e paucis, quae hanc in rem prostant veteribus legibus, nec e judicialibus, quae hactenus evolvi, instrumentis satis eruere potui« — a föntebbi tétellel s N. Lajos 1351. évi végzeményéről alább elmondandókkal válaszolunk.

alapelvhez hiven, az egész árpád-korszak alatt meg volt adva az egyháznak a mód és alkalom, vagyonát a legszélsőbb határokig gyarapitani, az országban ugy közjogilag mint társadalmilag uralkodói állásra szert tenni: nemcsak a királyok kimerithetetlen bőkezüsége állt folyton rendelkezésére s növelte vagyonát,[1]) hanem a hivek vallási buzgalma is. Ezen kor pedig a szó legteljesebb értelmében a vallási buzgalom kora volt. A népek nemcsak vagyonukat, hanem életöket is szivesen feláldozták a vallásért, vagy legalább is annak vélt érdekeiért. Mit jelentett tehát *Szt.-István* végzeményeinek II. k. 5. fej.-e az egyházra nézve, az most, az árpád-korszak végén s egy ujabb kor kezdetén tünt ki igazán, miután hatását negyedfél századon át éreztette.

Szt.-István nevezetes végzeménye azonban csak az alapot, a lehetőséget, adta meg az egyház vagyoni gyarapodására. A tényleges foganatot azon törvények adták meg, melyek a rendelkezési jogot elvi jelentőségéből kiemelték s a gyakorlati élet terére áthelyezték. Valamint ugyanis minden kornak a maga szükségleteihez képest vannak meg a törvényei, azonképen az ezen körben uralkodott szellemiránynak is meg voltak mindazon jogszabályai, melyek bölcsen gondoskodtak arról, hogy az élet változatos körülményei között az áhitatos vallási buzgalom ne meddő sziklára vesse a magot.

Karöltve jártak ebben együtt egyházi és világi törvényhozás,

Az egyházi törvények szerint a kedélyek legforróbb vágyának, az üdvözülésnek, alapja a bünök alól való feloldozás; s ennek előföltételét a *gyónás* (confessio oris) és *elégtétel* (satisfactio operis) képezi: »Nullus ante confessionem oris et satisfactionem operis peccati abolet culpam.« [2]) Az elégtétel körébe pedig tartoznak az *alamizsnák* és *egyéb jelei a bőkezüségnek,* majd a szegények, majd az egyház javára: »Non sufficit mores in melius commutare et a praeteritis malis recedere, nisi etiam de his, quae facta sunt, satisfiat Deo per poenitentiae

[1]) Oklevéltárainkban lépten-nyomon találkozunk a királyoknak, királynéknak és a királyi család tagjainak az egyház részére tett gazdag adományaival.

[2]) Decr. *Grat.* P. II. de poenit. causa XXXIII. Q. III. 60. — V. ö. még a szentatyáknak e helyütt idézett számos nyilatkozatával.

dolorem, per humilitatis gemitum, per contriti cordis sacrificium, cooperantibus elemosynis et jejuniis.« [1])

A kinek pénze van, vagyona van, megválthatja bünét; megszerezheti magának az örökkévalóságot pénzzel, vagyonnal: »Habemus etiam plura subsidia, quibus peccata nostra redimamus: *pecuniam habes, redime peccatum tuum* etc. *Crimina ergo elemosynis redimuntur.*« [2])

Gyónnia pedig ebben a korban mindenkinek kellett. Nemcsak a vallás parancsa volt ez, hanem világi törvényeké is. Magyarországon már *Szt-István* elrendelte, [3]) a *Lőrinc* esztergomi érsek alatt (1111—1114 körül) tartott nemzeti zsinat pedig ujból kimondotta, hogy *a ki gyónás nélkül hal el, az egyházból kiközösitettnek tekintessék s mint pogány, egyházi szertartás nélkül temettessék el.*

Már most oly korban, melyben a tulvilági életbe vetett hit minden emberi cselekvés mozgató elemét képezi; melyben a népek százezrenkint voltak képesek elvont vallási eszmékért véröket ontani (keresztes hadjáratok) s melynek még vége felé is egy *Nagy-Lajos* az eretnekek és zsidók ellen tüzzel-vassal buzgólkodni, ellenök valóságos irtó inquisitiót létesiteni képes volt, — a kórágyon fekvő ember, a kor ájtatos embere, válaszuton állván tulvilági örök boldogsága s földi rokonai muló érdekei között, igen sokszor előbb gondolt tulvilági boldogságára, mely az egyház intő szavai követésével reája várakozott, mint a földön, a siralom völgyében visszamaradó rokonai érdekére, s hagyta ennek folytán igen sokszor javait inkább az egyházra, a tulvilági boldogság megnyitójára, mint gyarló véreire, kik neki mit sem igértek, javára mit sem tehettek. Hagyta pedig különösen, ha vallásos lelkületét és ellágyult kedélyhangulatát az egyháznak valamelyik ügybuzgó szolgája, az ő ájtatos gyóntatója, ügyesen ápolni törekedett! Innen fordulnak elő az egyház javára szóló e korbeli rendelkezésekben a következő kitételek, mint a rendelkezés lélektani rugóit képező indokok:

»Ob salutem et remedium nostrae animae nostrorumque filiorum:« [4]) — »volentes coelestibus terrena commutare et per

[1]) U. o. Qu. III. 63.
[2]) U. o. Qu. III. 76.
[3]) Decr. *Si Steph.* lib. II. cap. 11.
[4]) *Fejér* Cod. Dipl. IX. k. II. r. 452. l.

hoc effici haeredes et cives regni coelestris, nec non ob remedium et salutem animarum nostrarum nostrorumque haeredum;« [1]) — »ob spem futurae felicitatis;« [2]) — »ob remedium animae suae salutis et pro salute omnium progenitorum suorum, vivorum atque mortuorum;« [3]) — »aeternorum praemiorum retributionem adoptare cupiens et transitoriis spiritualia jugi cordis meditatione praeponens«; [4]) »ob remedium et refrigerium animarum parentum ipsorum, praedecessorum eorum, ac salutem animarum ipsorum, successorumque eorum adipiscendum« [5]) stb.

S az egyház javára szóló ezen felvallások és végrendeleti intézkedések gyakorlati hatályosságát nagyban előmozditották a *világi törvények* is. Nemcsak az által, hogy az egyház érdekeivel soha ellentétben nem állottak, sőt azokat az uralkodó korszellemmel megegyezően alapelvileg előmozditani törekedtek, hanem positiv intézkedések által is. A felvallások és végrendeletek káptalanok és konventek, mint hiteles helyek s illetőleg ezek kiküldöttjei előtt voltak kiállitandók s ezek által hitelesitendők, mi által az egyházi befolyás ujabb tápot nyert; a végrendeletek alaki érvényessége felett pedig ismét papok, a szentszékek, hoztak itéletet. S minthogy Magyarországon egészen az 1715: 27. tc. megalkotásáig az egyház javára szóló végrendeletek külső kellékei tekintetében nem az egyébként szabályul szolgáló római jog, hanem az egyházi jog volt a mérvadó s ez az »*ad pias causas*« történő végintézkedéseknek rendkivül kedvezett, mert e szerint a végrendeletek alaki érvényességére nem, mint más esetekben *hét* vagy *öt* tanu kellett, hanem elegendő volt *két* vagy *három* tanu is; [6]) mert mig egyházi személyek a tanuskodásból rendszerint kizárva voltak, halálos betegek végrendeleteinél mégis tanuk lehettek; [7]) mert a püspök a végrendeletek végrehajtóit a kijelentett végső akarat teljesitésére kényszerit-

[1]) U. o. IX. k. IV. r. 385. l.
[2]) U. o. IX. k. III. r. 456. l.
[3]) U. o. IX. III. r.
[4]) U. o. IX. k. II. r. 435. l.
[5]) *Wenzel G.* Árpádk. uj okm.-tár I. k. 161. l.
[6]) »In ore duorum vel trium testium stat omne verbum.« Decr. Greg. IX. lib. III. tit. XXVI. c. 10. 11. 13.
[7]) A *Lőrinc* esztergomi érsek alatt 1111—1114 körül tartott nemzeti zsinat 60. végzeménye. (*Katona*: Hist. Crit. III. k. 326. l.)

hette, ha a végrendelkező ezt megtiltotta volna is, [1]) különösen pedig ha valaki szüleinek az egyház javára tett hagyományozásait vagy adományozásait visszatartotta, a püspök által az egyházból ki volt közösitendő; [2]) s mert végül általános elvként volt felállitva, hogy a végrendelkezőnek halálos ágyán bármi módon kinyilatkoztatott akarata minden körülmény között teljesitendő, »*ultima voluntas defuncti modis omnibus conservari debet*;« [3]) az egyház a királyok szakadatlan és kiapadhatatlan bőkezüsége mellett a hivők vallási huzgalmából is ezek felvallásai és végrendeletei alapján *Nagy-Lajos* koráig magának tényleg oly óriási vagyont gyüjthetett és gyüjtött, hogy ez felért Magyarország területének több mint egy harmadával. »*Praeter omnium opinionem*«, — mondja *Bonfin Nagy-Lajos* koráról, — *religio in Hungaria nimis amplificata et usque adeo propagata, ut plus quam tertia regni parte Divinum usum possideret.*« [4])

Nem véletlen eset volt tehát, hogy ebben a korban a társadalmi és politikai erők egyensúlya már megzavarva s az egész ország közélete, kezdve a legmagasabb érdeken le a legalsó rétegig, beteg volt. Századokig következetesen folytatott egyházdédelgető politika nyomán, *természetszerüleg* állott be a clerus hatalmának tultengése. S ez minden más érdeket annál inkább elnyomott, mert a katholikus egyház ügyei intézéséből a laicus elemet teljesen kizárja s jogosnak csak a clerus absolut uralmát ismeri. [5])

---

[1]) Decr. Greg. IX. lib. III. tit. XXIV. c. 17.

[2]) Decr. Grat. P. II. C. XIII. Qu. II. c. 11. – Ugyanigy *Szt.-László* törvénye lib. I. cap. XXIII.

[3]) Decr. Grat. P. II. C. XIII. Qu. II. c. 4. V. ö. még Decr. Greg. IX. lib. III. tit. XXVI. c. 4.: »Debetur legatum, quamvis nubis verbis a testatore sit relictum.«

[4]) Rerum Hungaricarum Decades. (Basileae 1543.) II. lib. X. pag. 349. Már *IV. Béla* korát illetőleg *Tamás* spalatói érsek (Historia Salonita cap. XXXVII.) a magyar papságot dusgazdagnak mondja.

[5]) *II. Symmachus* pápa alatt a római zsinat kimondotta: »Non placuit Laicum statuendi in Ecclesiam (praeter Papam Romanum) habere aliquam potestatem, *cui obsequendi manet necessitas, non auctoritas imperandi.*" — *II. Calixtus* pápa decretuma szerint pedig: »Si quis Principum vet aliorum Laicorum dispositionem seu dominationem rerum sive possessionum Ecclesiasticarum sibi vendicaverit, *ut sacrilegus judicetur.*" (Decr. Grat. P. II. Causa XVI. Qu. VII. 23. 25. — Decr. P. I. Dist. 106.)

Különösen pedig két fontos állami érdekre nézve volt káros az eddig követett egyházügyi politika; és pedig a *monarchikus eszme* s *az ország védelmi érdekeire* nézve. S hogy a bekövetkezett törvényhozási reformot valódi jelentőségében kidomborithassuk, ezen két momentummal kissé részletesebben kell foglalkoznunk.

A *monarchikus eszme* érdekei tekintetében Magyarországon kiváló fontossággal birt a *nemesség* intézménye.

A magyar nemesek mindegyike azon előjoggal birt, hogy egyenesen a szent koronának volt tagja. *Membrum Sacrae Coronae Regni.* Valósággal a nemesség a szent koronának mintegy kisugárzása volt, mint ezt többrendbeli oklevél világosan mondja: [1]) „*A claro lumine throni regii, velut a sole radii, nobilitates legitima jure procedunt.*“ Eredeti szerzésmódja kezdetben tisztán abban állott, hogy azon egyén, ki a király és az ország irányában magának érdemeket szerzett, a királytól jutalmul fekvő javakra adományt s ezzel együtt nemességet nyert. [2]) Természetes volt ennélfogva, hogy valamint a nemességnek s a nemesi javaknak forrását a királyi korona képezte, azonképen a királyságnak is, a monarchikus eszmének, legerősebb támasza a nemesség általában, de különösen a birtokos nemesség volt. De épen ezért a királyságnak is folyton érdekében állott, hogy szakadatlanul rendelkezzék olyan eszközökkel, melyek által magának hiveket szerezhetett. [3]) Ezért kellett a nemesi javaknak folyton ismét a koronára visszaszállniok, hogy ennek révén ujból magánosok kezeire visszakerüljenek: »Sicut ex mari effluunt et in illud iterum refluunt aquae, ita ex Jurisdictione S. Coronae

---

Sőt még egyházi jószágok igazgatásával sem lennének világiak megbizhatók: „*Non arabis in bove simul et asino.*“ (U. o. c. 22.)

[1]) V. ö. *Zsigmond* királynak 1418. 1419. és 1421. években kiadott három rendbeli oklevelével *Fejér*-nél: Cod. Dipl. X. k. VI. r. 140. 177. 368. l.

[2]) *Kelemen:* Magyar polg. magános törvényről irt tanitások (Pest 1822) I. k. 122. §. s ugyancsak ettől a szerzőtől Institationes Juris Privati Hungarici (Pestini 1814.) I. k. 166. §.

[3]) Ezen követelmény felismerésére több oklevél mutat. Igy *IV. Bélá*nak egy, 1235-ből eredő oklevele a királyi adományok politikai jelentőségét akként tünteti fel, hogy: »Ceteri remunerationis contemplatione provocati ad fidelitatis opera exercenda arctius accendantur.« *Fejér* Cod. Dipl. IV. k. I. r. 21. l. — V. ö. még IV. k. I. r. 389. l.; — IV. k. II. r. 11. l. stb.

in cives patriae dimanent jura possessionaria et vicissim relabuntur.« [1])

Már pedig, ha magánosok nemesi birtokaikról olyanok javára tehettek akár élők között, akár halál esetére, örök rendelkezéseket, kik, mint az egyház és egyházi testületek, soha ki nem halhattak; ha ilyen rendelkezésekre a királyi jóváhagyás (consensus regius) annál könnyebben volt kieszközölhető, mert a felvallásnak és hagyományozásnak az oldalági rokonok ellent nem mondhattak: akkor egyrészt a nemesi javak szüntelen körforgása a korona és a nemzet között megszünt, másrészt pedig természetszerüleg szakadatlanul fogyott azoknak a száma is, kik birtokaik fejében magukat a királyság irányában különösen lekötelezve érezhették.

Ha tehát a dolgok e korbeli állapota mellett a királyság nem akarta, hogy közötte és a nemzet között az összetartozandóság érzete meglazuljon, a kölcsönös érdek köteléke idővel teljesen felbomoljék, egyrészt a mily szükséges volt a királyi korona háromlási jogait minden körülmény között biztositani, addig másrészt ép oly szükséges volt a vagyont nemcsak a családnak, hanem általában a világi rendnek megtartani. Erre a czélra szolgált az 1351. évi végzemény [2]) s e végből rendelte el, hogy jövőre a birtokosnak ne legyen joga az oldalrokonok mellőzésével birtokairól az egyház javára rendelkezni s hogy a jószág minden körülmény között a családnál maradjon meg. Igaz ugyan, hogy ezt a czélt az 1351. évi végzemény sokkal biztosabban éri vala el, ha nem a birtokos nemes rendelkezési jogának, hanem az egyház szerzési képességének megszüntetését mondja ki, minthogy ebben az esetben az egyház még a királyoktól sem nyerhetett volna vagyoni gyarapitást; ezt azonban *Nagy-Lajos*-tól, a krónikástól vallásossága miatt annyira feldicsért Nagy-Lajostól, még várni nem lehetett. Ő még nem

---

[1]) *Huszty:* Jurispr. pract. II. k. 71. l. *Kelemen:* Instit. I. k. II. könyv 619. l.

[2]) Helyesen mondja *Kovách M. Gy.* (Vestig. Comit. 108. l.): »Fecit id Ludovicus non ad *augendum* Fisci sui successionem, *ut communis est oppinio,* huic enim textus ipse clausulae ipsius adversatur; sed ad conservandum inter Statum Ecclesiasticum et secularem aequilibrium, nimirum per deficientium legata nimis multa bona ad manus mortuas deveniant.«

tudta sem magát, sem korát megtagadni. De ha ennyire még nem is ment és kora miatt talán nem is mehetett, az kétségtelen, hogy az 1351. évi végzemény akkor, midőn csak a családok megerősitését s a királyi korona háromlási jogának biztositását látszik egyedüli czélnak tekinteni, az eddigi birtokjogi politikához képest mégis határozottan egyházellenes rendszabályt képezett s mint ilyen a későbbi holt-kézi törvények előfutárja.

De nemcsak a monarchia eszmei igényei, hanem az ország kül- és belbiztonsági érdekei is követelték a fekvő birtok Szt.-István-féle ősrégi rendszerének megváltoztatását. Ezen érdekek pedig a dolog természeténél fogva válhatatlan kapcsolatban állottak az ország hadi szervezetével, mely *Horváth Mihály* szerint »alkotmányunk épületének mindenkor egyik alkotó részét, sőt szögletkövét tette.« [1])

Hogy azonban az 1351. évi birtokjogi reform szükséges voltát ezen érdekek szempontjából is kellőképen feltüntethessük, szükséges egy pillantást vetnünk a magyar hadi-szervezet történetére.

Szt.-István alatt és utána még vagy két századig a magyar nemzeti haderőnek két osztálya volt, a *nemzeti had* és a *királyi had.*

A *nemzeti had*-nak, mely akkor ült fel, midőn az országot nagyobb veszély fenyegette, tagjai voltak az ország nemesei személyesen mind. Ők részesültek a nemzeti szabadságok és alkotmányos jogok teljében, ők birták az ország fekvő javait örökbirtok jogán s ők voltak minden köztehertől és szolgálattól mentesek. Mindezek fejében aztán az ország megvédésének terhe az ő vállaikra nehezedett.

A rendes hadat a *királyi had* alkotta, mely az ország várszerkezetén alapult. Már *Árpád,* az ország védelmi érdekeinek fokhelyeket biztositandó, az ország földjének egy részét nemzeti birtokká tette. Ezen földek legnagyobb részéből kerültek ki a várkerületek s ezek a földek lettek a katonáskodás kötelezettsége mellett a nemzet és egyéb, hozzája csatlakozott népek alsóbbrendü tagjai és a honfoglalók előtt meghódolt lakósok

[1]) A magy. honvédelem tört. vázl. (Székfoglaló értek. a magy. tud. társ. Évk. VI. k. 298. l.)

(várjobbágyok) között bérbirtokul felosztva. [1]) A várkerületek a vezérek korában a fejedelem hatalma alatt állottak ugyan, mindazonáltal a várfőnöki tisztség öröklés utján átszállt a várfőnökök utódaira. Ebből az okból a vezérek fejedelmi hatalma a várjószágok felett csak közvetitett és annál tökélyetlenebb volt, mert a várkerületek népe és a nemzet egyéb tagjai ekkor még közös seregben katonáskodtak. [2]) Csak *Szt. István* alatt állt be azon gyökeres változás, hogy a várkormányzói tisztség örökletes jellege megszünt. S midőn a várkerületek élére már a király rendelt ki *várispánokat* (Comites Castri, Comites Parochiani), kik a várnépet békében igazgassák, háboruban vezessék s a kiknek hatalma csak addig tartott, meddig a királynak tetszett, lett biztositva egy, a nemzeti hadtól különálló had, az u. n. *királyi had.*

A várkerületek ennélfogva *Szt. István* idejében még nem voltak a *nemesek közönsége,* hanem voltak egészen *katonai jellegü intézetek;* [3]) a nemesség még nem volt municipalis keretbe szoritva, ha a vár kerületében lakott is, — s ennek megfelelőleg a vármegye tisztjei választásában vagy az ügyek intézésében szava nem volt: a vármegye valamennyi tisztjét a főispántól lefelé egészen a legutolsó tizedesig, közvetlen vagy a várispán által közvetve, a király nevezte ki. [4])

II. Endre alatt azonban a vármegyék ezen demokratikus és katonai szerkezete már java bomlásnak indult: a királyi várak és kerületeik el lettek adományozva, a várkatonaság nagy része megnemesitve. [5]) S midőn a kisebb nemesség a korona saracen tőzsérei s a rabló urak fosztogatásai elől muni-

---

[1]) Nyertek azonban főurak is nagyobb terjedelmü várjavakat *bérbirtokul* vagy *ispánságul*, sőt egész várkerületeket is a rajtok levő várjobbágyokkal együtt. A mit azonban később az 1222. évi aranybulla eltiltott, mivelhogy az átengedett várkerületek a főuri birtokosok kezén lassankint eredeti rendeltetésökből kivetkőzni, egészen magánuradalmakká átalakulni kezdtek.

[2]) *Horváth M.* A magy. honv. tört. vázl. i. h. 302. l.

[3]) *Botka Tivadar:* Notitia diplomatica (Pestini 1831.) 3. 13 s k. l.

[4]) Még *Corvin Mátyás* alatt is az alispánt a főispán nevezte ki (1486 : 60. tc.) s a megyei nemesség az alispáni hivatal betöltésére csak *II. Ulászló* alatt nyert befolyást. (1504 : 2. tc.)

[5]) V. ö. II. Endrének egy esztergomi főegyház részére 1218-ban kiadott levelével *Fejér:* Cod. Dipl. III. k. I. r. 255. l.

cipalis szövetkezésben keresett ótalmat, e szövetkezés keretéül a várkerületek ép ugy kinálkoztak nekik, mint a kézmüves és kereskedő elemnek a városok falai. Megtörténvén pedig a nemességnek várkerületek szerint való szervezkedése, könnyü volt a várispánoknak a várbirtokok fölött gyakorolt törvényhatóságukat a nemesek birtokaira is kiterjeszteni. Igy történt, hogy ámbátor *II. Endre* aranybullája megtiltotta a várjavak és vártisztségek örök eladományozását, [1]) a várjobbágyok *Szt. István* által meghatározott jogi állapotának megváltoztatását [2]) s eltiltotta a várispánokat és udvarbiráikat a nemesek birtokai fölött való biráskodástól, [3]) — *II. Endre* korában a vármegyék korábbi katonai jellege már gyökerében meg volt romolva. Ezzel a várszerkezeten alapuló honvédelmi rendszer is veszendőbe ment s a vármegyék átalakultak aristokratikus közönségekké. Részben a tisztviselőket is maguk választották; — legalább a tizenharmadik század vége felé azokat a tisztviselőket, kiket később szolgabiráknak és táblabiráknak volt szokás nevezni, már a megyei nemesség választotta.

Nem használt már semmit az aranybulla kiadása, sem annak későbbi megujitásai; valamint nem egyes királyoknak, mint *IV. Bélá*-nak erélyesebb intézkedései (várjószágok visszavétele): [4]) a várszerkezeten alapult védrendszer annál gyorsabb

---

[1]) Az 1222. évi aranybulla 16. s az 1231. évi megerősités 16. pontja. V. ö. *Kovachich I. M.* Epicrisis Documentorum diplomaticorum. (Pesthini 1817.) 117. l.

[2]) Az 1222. évi aranybulla 19. pontja: »Iobbagiones Castrorum teneantur secundum libertatem a Sancto Rege Stephano institutam.«

[3]) Az 1222. évi aranyb lla 5. pontja: »Comites Parochiani praedia Servientium non discutiant. . . . Comites Curiae Parochiani nullum penitus discutiant, nisi populos sui castri.« — A Comites Parochiani biráskodási jogát a köznemesekre, — papok s általában egyházi személyek meg a comesek ki voltak véve, — elsőben Szt.-László terjesztette ki. Decr. lib. III. cap. 16. 25.

[4]) V. ö. *Fejér:* Cod. Dipl. VII. k. IV. r. 117. l. (1256-ról fenmaradt oklevél.) *IV. Béla,* ki *„a szó szoros értelmében ur akart lenni széles birodalmában.“ (Horváth M.* Magyarorsz. tört. I. k. 378. l.) az atyja, II. Endre és Imre király által pazarul elidegenitett királyi és várjószágokat mindenkitől, egyháziaktól ugy mint világiaktól visszaszedte; elvette továbbá mindazon szerzetek jószágait is, melyek erkölcsileg igen alásülyedtek vagy nézete szerint a culturára mi haszonnal sem jártak. *(Fessler* i. m. II. k. 787. l.) Mindezen intézkedései csalták *Rogerius* mester nagyváradi kanonok kronikás ajkaira azt a panaszos felkiáltást, hogy: *„Ez a keserv, ez a kard,*

hanyatlásnak indult, mentől inkább rombolta le egyik király jótehetetlenségében azt, mit a másik épitett s mentől inkább gyarapodott vagyonilag az egyház. S ez annál nagyobb baj volt, mert a mire az eddigi védrendszer veszendőbe ment, az egy ujabbnak még csak csiráit sem volt képes kifejleszteni.

S ez tisztán az eddigi birtokjogi rendszeren mulott. Mig ugyanis a hűbéres Európában a vazallus hűbéri jogon birt javai fejében a hűbérurat hadi vállalataiban bizonyos számu katonasággal tartozott segiteni, addig Magyarországon az *Anjoukig* a hadi szervezet ilyetén alapjainak alig volt nyoma, ha nem is szenved kétséget, hogy a birtokos nemesség épen birtokai fejében tartozott katonáskodni; erre is azonban csak végszükség esetében volt köteles. Törvény, mely a nemest arra kötelezte volna, hogy birtokai fejében és azok arányában még bizonyos számu vitézeket is tartozzék a király zászlója alá állitani, soha nem volt. Mig a hűbéres Európában a végből, hogy a hűbéres szolgálati kötelességeinek mindig képes legyen megfelelni, a hűbéri jószág a család elidegenithetetlen tulajdonának volt nyilvánitva, különösen pedig a hűbérbirtokos azon rendelkezései voltak semmisek és érvénytelenek, melyekkel hűbéri jószágait egyházaknak vagy egyházi személyeknek akarta elidegeniteni, addig Magyarországon épen ellenkezőleg, a birtokos nemes javai tekintetében tág rendelkezési joggal birt s javait oldalrokonai mellőzésével épen *csakis az egyházra* hagyni és felvallani birt joggal. Igaz, hogy ehhez királyi beleegyezés szükségeltetett; de mennyire akadályozta meg ezen körülmény az uralkodó s a hűbéres Európáétól teljesen elütő birtokjogi politika mellett a javaknak az egyház által óriási mértékben történhetett felszivódását, azt föntebb jeleztük.

Mi volt tehát természetesebb, mint hogy ily birtokjogi állapotok mellett Magyarországon még csak gondolni sem lehe-

---

mely a magyarok lelkeit átdöfé." (Siralmas ének V. fej. v. ö. még u. o. X. fej.) *IX. Gergely* pápa pedig 1236-ban IV. Bélához intézett egyik levelében e rendszabályokat egyenesen *istenkáromlás*-nak — »divinae injuria majestatis«-nak nevezte, (*Wenzel G.* Árpádk. uj okm.-tár II. k. 37. l.) mert leginkább az egyházat, különösen a *cistercitáк, jánosvitézek, templáriusok, Szt.-Lázár és Szt.-Sámson vitézei* rendjét sujtották. (L. még *Fejér:* Cod. Dipl. IV. k. I. r. 71.104. l., — u. o. VII. k. IV. r. 82. l. és IV. k. I. r. 33. l., — továbbá *Wenzel G.* i. h. VII. k. 32. l.)

tett arra, hogy egy, a nyugateurópai hadi szervezethez hasonló védrendszer önmagától kifejlődjék. Pedig hogy erre mekkora szükség lett volna, szomoruan mutatta a sajói catastropha, mely egymaga porrá zúzta azt, mit századok keservesen felépitettek.

Róbert Károly király volt az első, ki mint a nyugateurópai viszonyokkal tőről-hegyre ismerős, belátta, hogy ugy a királyság hatalmi érdekei, mint az ország védelmi és politikai érdekei sürgősen megkövetelik, hogy az enyészetnek indult várszerkezet helyébe a nyugat mintájára képzett u. n. *banderiális rendszer* lépjen. Minthogy pedig ennek előföltétele a családok vagyoni gyarapodása volt, az árpádházi királyok alatt pedig a világi nemesség annak következtében ment tönkre, hogy rovására az egyház vagyoni gyarapodása mód nélkül elősegittetett, — a világi nemesség vagyoni megerősithetése végett mindenekelőtt szakitott azon politikával, mely folyton az egyház, a holtkéz, érdekeit tartotta szem előtt; s kivéve uralkodása legelső éveit, midőn még neki is nagy szüksége volt az egyház támogatására, mert trónját a clerusnak köszönhette, az egyház vagyoni gyarapodásának legkisebbet sem kedvezett, de annál bőkezüebb volt világiak iránt.

S midőn az egyház tőle uralkodása kezdetén fekvő javakra adományt nyert is, azok értékét tetemesen leszállitotta Róbert Károly abbeli felfogása, hogy azok jövedelmeire neki is, mint legfőbb kegyurnak, bizonyos részben igénye van. Ezen felfogását pedig szerfelett változatos alakban tudta érvényre emelni, »főleg midőn látta, mily roppant összegeket fizettetett magának a szentszék az egyház által.« [1])

Ujévi ajándék cimén minden érsektől külön kétszáz, minden püspöktől külön ötven ezüst márkát fizettetett magának évenkint; a megüresedett egyházi javadalmakat a királyi kincstár javára kezeltette; a pápának a főpapoktól járó tizedet kiméletlenül behajtotta, de csak azért, mert e jövedelmek egy harmada a királyi

---

[1]) *Szalay L.* Magyarorsz. tört. II. k. 155. l. — V. ö. még *Virág B.* Magy. Száz. III. k. 32. s k. l. — A szentszék ezen követeléseinek cimei voltak: *provisiones, reservationes, expectationes* stb. *Francisci* Chron. Prag. (95. l.) szerint a pápa »sub praetextu pietatis et sub oppinione passagii generalis (keresztes hadjárat a török ellen) decimam imposuit toto clero.«

kincstárt illette; az elfoglalt egyházi javakat kezei közül ki nem bocsátotta; magánosokkal szemben ezt elrendelte ugyan, [1]) de rendeletét, mint látszik, nagyon lazán hajtotta végre.

Egyéb tekintetben is oly gonosz napokra ébredt alatta az egyház, hogy a püspökök az ellene való közös védekezés megbeszélése végett 1318-ban Kalocsára zsinatra gyültek össze és itt egymással eskü alatt véd- és daczszövetségre léptek; [2]) 1338-ban pedig XII. Benedek pápánál a következő sérelmek miatt tettek panaszt: [3]) Róbert Károly király a főpapoknak II. Endre óta szokásba jött canonszerü választásába olyannyira beleavatkozik, hogy huszonhárom év alatt mindig az lett a püspök, a kit ő akart; a megválasztott elöljárót királyi emberrel iktattatja javadalmaiba s ez alkalomból őt mindig érzékenyen megsarcolja; a patronátusi jogot, *„quod divinum esse constat,“* kénye-kedve szerint adományozgatja; tisztjei által az egyházi jószágokat elfoglaltatja vagy azok jövedelmeit annyira megnyesegeti, hogy a meghalt egyházi személyeket kölcsönpénzen kell eltemetni; az egyháziakat kivétel nélkül világi biróságok elé állitja; világi papokat ugy mint szerzeteseket táborozásra kényszerit; világiaknak egyházi jószágot már harminc év alatt is elbirtokolni enged, egyháziak ellenben világi jószágokat, különös királyi kegyelemlevél nélkül, még száz év alatt sem birtokolhatnak el stb.

Minekután pedig *Róbert Károly* az általa inaugurált uj politikával, a világi érdekek előtérbe helyezésével és biztositásával, terveihez a talajt kellőleg elkészitette, hozzálátott az uj védrendszer alapjai lerakásához. Törvényt ugyan e célra nem alkotott, de a nélkül is módját ejtette terveit foganatositani: Megengedte, hogy a kik nagyobb csapatokat állitanak ki, azokat saját zászlaik alatt vigyék táborba; olasz módra cimereket osztogatott; egyik-másik oligarcha kezében több méltóságot egyesitett stb.; hol a szép szó nem használt, ott erőszakot al-

---

[1]) Egy 1317-ből fenmaradt oklevelében elrendelte, hogy az egyházi javak és tizedek bitorlói a püspök által az egyházból kiközösittessenek. (*Fejér* Cod. Dipl. VIII. k. VII. r. 117. l.)

[2]) Az erről szóló oklevelet l. *Koller*-nél Hist. Episc. Quinque-Ecclesiensis II. k. 320. s k. l.

[3]) A panaszlevél szövegét l. *Fejér*-nél Cod. Dipl. VIII. k. IV. r. 321. l. és *Pray*-nál Annales Regum Hungariae (Vindobonae 1764.) P. II. pag. 45.

kalmazott. [1]) Városoknak és némely kerületnek (szepesi, meggyesi és sád-széki szászoknak) azonban, mint az ipar és kereskedelem tényezőinek megengedte, hogy hadi kötelezettségeiket pénzen megváltsák.

A banderialis szervezetet létesiteni célzó ezen politika nyomdokain járt *Róbert Károly* fia és utóda *Nagy-Lajos* is; csakhogy ő atyjánál már annyival messzebbre ment, a mennyiben az eddigi birtokjogi rendszert, mely minden mélyebb reform akadálya volt, törvényileg megváltoztatta.

A banderialis hadszervezet szilárd megalapitására és végleges állandósitására ugyanis azon eszközök, melyeket *Róbert Károly* alkalmazott, tartósan nem voltak és nem lehettek sikeresek. A banderialis szervezet megalapitásának előföltételét a családok vagyoni gyarapodása képezte, ezt pedig a haerede carens birtokos azon joga, hogy örökségi jószágairól oldalrokonai mellőzésével az egyház javára rendelkezhetett, akadályozta. *Nagy-Lajos* tehát mindenekelőtt a birtokos nemes ezen rendelkezési jogát 1351-ben, »tertio idus Decembris«, abból az alkalomból, hogy az 1222. évi aranybullát megerősitette, az ország karai és rendei kértére és megegyezésével eltörölte s *az örökségi jószágot az egész család és rokonság elidegenithetetlen tulajdonának nyilvánitotta.*

Mely korszakot alkotó végzemény idevonatkozó intézkedései a következők:

»Quod Baronum, nec non procerum et Nobilium regni nostri cetus et universitatis ydemptitas nostrum regium conspectum adeundo . . . . . exhibuerunt nobis quasdam litteras privilegiales Illustrissimi principis Domini Andreae, tertii Belae regis filii, . . . aurea bulla sua roboratas libertates ipsorum per sanctissimum Stephanum Hungariae gentis regem et Apostolum, ut praedictae litterae declarant, Ipsis institutas, innovantes, confirmantes, tenoris subsequentis, supplicantes unanimiter et conformiter nostrae humiliter Majestati, ut ipsas acceptantes, rati-

---

[1]) Idővel már általában követelte a banderiumokat; a főpapoktól tizedjövedelmeik, a világi főuraktól hivatali és sójövedelmeik arányában. Igy az esztergomi érsek s az egri püspök egyenkint két, a többi főpap, udvari tisztek, bánok, vajdák és más főurak egy-egy banderiumot voltak kötelesek kiállitani. (*Fessler* i. m. III. k. 650. l.)

ficantes et approbantes, praesentibus de verbo ad verbum transumi faciendo, simul cum omnibus libertatibus eorum in eisdem expressis, excepto solummodo uno articulo, confirmare et . . . stabilire dignaremur« . . . . . »volentes votis ipsorum gratiose occurrere et eorum beneplacitum adimplere . . . . . praedictas litteras Domini Andreae regis . . . aurea bulla sua roboratas . . . . acceptantes, ratificantes et approbantes, simul cum omnibus libertatibus in eisdem expressis, *excepto solummodo uno articulo,* modo praenotato de eodem privilegio excluso, *eo videlicet »quod nobiles homines sine haerede decedentes possint et queant ecclesiis vel aliis quibus volunt, in vita et in morte dare et legare possessiones eorum, vendere vel alienare;« imo ad ista facienda nullam habeant facultatem, sed in fratres, proximos et generationes ipsorum possessiones eorundem de jure et legitime, pure et simpliciter absque contradictione aliquali devolvantur.«* [1])

Nagy-Lajos ezen végzeményével szemben mindenekelőtt is megjegyzendő, hogy a korábbi rendelkezési jognak benne való körülirása szó szerint nem egyezik meg egyetlen-egy korábbi törvény szavaival sem; nem *II. Endre* aranybullájának 1222. vagy 1231. évi szövegével, sem *III. Endrének* 1291. évi rendelkezéseivel. Sőt még a *Szt.-István* alatti jogállapotot sem fejezi ki hiven.

Az 1351. évi végzemény ugyanis a birtokos nemes korábbi rendelkezési jogát akként tünteti fel, mintha a birtokos nemesnek, sine haerede decedente, jogában állott volna örökségi javairól élők között vagy halál esetére az egyház vagy *bármely más harmadik személy javára* rendelkezni. Ezt sem az 1222. évi aranybulla, sem annak 1231. évi megerősitése nem mondják; legalább ily alakban nem, hanem csak azt mondják, hogy a birtokos nemesnek *„sicut voluerit“* van joga javairól rendelkezni. Az egyház bennök különösen kiemelve nincs. *III. Endre* 1291. évi végzeménye pedig épen csak azt mondja, hogy a fiak nélkül elhaló birtokosnak arra van joga, hogy örökségi jószágairól, oldalrokonai elmellőzésével, az *egyház javára* rendelkezhetik. Ez tehát ismét más harmadik személyről nem tesz

[1]) A végzemény szövegét l. *Fejér*-nél Cod. Dipl. IX. k. II. r. 37. l. A törvénytárbeli, ettől eltérő szöveg hibás.

emlitést. De a *Szent-István* II. k. 5. fej.-e által létesitett jogállapotot sem fejezi ki az 1351. évi végzemény hiven, mert e szerint sem volt joga a haerede carens birtokosnak javairól oldalrokonai mellőzésével az egyházon kivül más harmadik személy javára is rendelkezni.

Tekintve azonban, hogy az 1351. évi végzemény kijelentett intentiója az volt, hogy az 1222. évi aranybulla IV. pontját törölje el, a mely ismét, kijelentett intentiója szerint, a *Szt.-István*-féle jogállapotot akarta visszaállitani; ez szerint pedig a birtokosnak megadott rendelkezési jog csakis az egyház javára szólott: az 1351. évi végzemény helyes értelme nem lehet más, mint hogy ezen, az egyház javára fenálló rendelkezési jogot akarta eltörölni, nem pedig a más harmadik személy javára szóló rendelkezési jogot is, mint a mely a birtokos nemest soha meg nem illette.

Oka pedig annak, hogy *Nagy-Lajos* az 1351. évi végzeményt ily kevésbé szabatosan szövegezte s nem vette inkább mintául *III. Endre* 1291. évi végzeményét, mely a birtokos nemes rendelkezési jogát egyedül irta körül helyesen, nem lehet más, mint az, hogy Nagy-Lajos, tartva a clericalis reactiótól, mely talán minden reformtörekvését meghiusitotta volna, jobbnak látta elburkolni az 1351. évi végzemény tulajdonképeni jellegét, mely szerint az a nemesi családok megerősitése s a királyi korona háromlási jogának biztositása érdekében, az egyházi vagyon gyarapodásának volt hivatva gátot vetni s mint ilyen valójában az egyház érdekei ellen irányuló rendszabályt képezett.

De bármily kevéssé volt is szabatos ezen törekvés következtében az 1351. évi végzemény szövegének azon része, mely a birtokos nemes eddigi rendelkezési jogát körülirja, annyi mégis bizonyos, hogy innentul megszünt a birtokos nemesnek joga örökségi jószágairól, haerede carente, az egyház javára rendelkezni s hogy innentul az örökségi jószág minden körülmény között át volt szállandó a birtokos oldalági rokonaira, egész nemzetségére. S midőn *Nagy-Lajos* a fekvő javak iránt való örökösödési váromány a jövőre nézve ekként szabályozta, az *örökségi jószágból* (bonum haereditarium) *ősi jószágot* (bonum aviticum) létesitett, — visszaállitotta a magyar fekvő birtok

azon jogi természetét, melylyel az ország első felosztásától fogva a királyság megalapitásáig mindig birt s melyet csak *Szt.-István* változtatott meg, — az egyház érdekében.

S ezzel *Nagy-Lajos* kettős célt ért el: egyrészt módot nyert a királyságnak hiveket szerezni, másrészt, megerősitvén vagyonilag a világi rendet, lehetővé tette, hogy a banderialis honvédelmi rendszer a nyugat mintájára Magyarországon is megalakuljon.

S bár a banderialis rendszer megalapitása érdekében külön törvényt nem alkotott, [1]) az most már magától is kifejlődött; sőt »oly nagy lőn a főnemesség vetélkedése minél nagyobb zászlóaljakat kivezetni, hogy sokan, kiknek hiusága s hatalomvágya fegyverviselő szabad alattvalói számát már nem elégelé, földmüves jobbágyaik közül is számosokat vettek fel zászlóaljaikba.« [2])

---

[1]) Csak neje és a trónon utóda, *Zsigmond* király alatt 1435-ben hozatott az első törvény az uj védrendszer szabályozására. Nagy-Lajos alatt törvényhozási uton csak annyi történt, hogy az aranybullát megerősitő 1351. évi végzeményhez függesztett végzemény VI. cikkelye elrendelte, hogy a király és anyakirályné *(Erzsébet,* Lajos anyja) minden szántóvető és szőlővel biró jobbágytól összes terményeiknek egy kilencedét fogják hadi célokra szedetni; ugyanigy az ország zászlósai és egyéb nemesei is. A főpapok és egyéb birtokos egyházi személyek hasonlóképen, csakhogy ők a hadi kilenced előtt az őket megillető egyházi tizedet előre kivehetik. »Et si quis in exactione praedicta secus fecerit« — *„azaz“* — magyarázza *Szalay L.* (Magyarorsz. tört. II. k. 214. l.), *„hogy magát tehetetlennek mondhassa hadi szolgálatra, fegyveres legénység tartására,«* — *nos in talium rebellium et praesentem nostram statutionem alterantium,* possessionibus pro usu nostro, ipsam nonam partem ipsarum frugum et vini, exigi faciemus, sine diminutione et relaxatione aliquali, *ut per hoc honor noster augeatur et ipsi regnicolae nostri nobis fidelius possint famulari.“* (V. ö. Corpus Juris és *Fejér* Cod. Dipl. IX. k. II. r. 41. l.)

[2]) *Horváth M.* A magy. honvéd. tört. vázl. i. h. 321. l. Minthogy azonban *N.-Lajos* a nemeseknek birtokaik aránya szerint való csapatkiállitási kötelezettségét törvény által meghatározni elmulasztotta, az történt, hogy halála után az élénk lendületet vett csapatkiállitási buzgalom ismét elernyedt s minden ismét a régi állapotba sülyedt vissza. Mi több, a *Mária* és *Zsigmond* alatti zavarok alatt, melyek a nemesség becsvágyának elegendő táplálékot nem voltak képesek nyujtani, nemcsak a főbb nemesség becsvágya nagyobb zászlóaljak kiállitására nézve csökkent meg, hanem az egész nemességnek személyes felkelése is oly hanyag és rendetlen lett, hogy a szegényebbek minden más fegyver nélkül, csupán csak botokkal kezökben jelentek meg a táborban.

Jóllehet azonban az 1351. évi végzemény a világi és egyházi rend vagyoni egyensulyának biztositása végett alkottatott meg, ezt a célt teljesen el nem érte. Egyrészt azért, mert nem az egyház szerzési képességét szoritotta meg, hanem a birtokos rendelkezési jogát; másrészt pedig, mert az egyház iránt a hagyományos közjogi politika sem *Nagy-Lajos* sem utódai alatt változást nem szenvedett.

Az egyház *Nagy-Lajos* alatt az 1351. végzemény után is ugy tőle,[1]) mint a hivektől,[2]) ezektől természetesen most már csak rokonaik beleegyezésével, továbbra is nagy mértékben nyert vagyoni gyarapodást; — s tartott ezen állapot mindaddig, mig a törvényhozás az ebből eredő politikai és társadalmi bajok sulyos hatása alatt egyenesen az egyház és egyházi testületek sőt egyházi személyeknek is (pro persona sua) szerzési képességét meg nem szüntette, megalkotván az első holt-kézi törvényeket.

Mindazonáltal *Nagy-Lajos* 1351. évi végzeménye a birtokjog terén századokon át érvényesült hagyományos egyházi politikában kiválóan nevezetes fordulópontot jelez; egyuttal pedig mint az 1848-ig fenállott ujabb birtokjogi rendszernek, az *ősiségnek* alapja, elsőrangu sőt korszakot alkotó jogi reformot képez.

[1]) *Bonfin* (Decad. lib. II. pag. 10. 349.) alig győzi dicsérni N.-Lajos bőkezüségét az egyház irányában. Hitbuzgalmáért maga a pápa is 1364-ben magasztalólag feldicsérte (*Fejér:* Cod. Dipl. IX. k. III. r. 438. l.). Hogy pedig mily gazdagon juttatott részint maga, részint engedett juttatni anyja, *Erzsébet,* által az egyháznak adományokat, annak tanujeleit lásd *Fejér*-nél Cod. Dipl. IX. k. VII. r. 112. l.; — IX. k. II. r. 665. l.; — IX. k. III. r. 227. l.; — IX. k. IV. r. 123. 130. l.; — IX. k. VII. r. 210. l.; — IX. k. IV. r. 239. l.; — IX. k. II. r. 149. 435. 668. 175. 230. l.; — IX. k. III. r. 230. 318. 350. l.; — IX. k. IV. r. 45. l.; — IX. k. V. r. 475. l.; — IX. k. VII. r. 225. 321. 381. 427. l. 1351-ben egy pálos kolostor alapitására adományt tevén, annak dusgazdagsága arra birta a generalis vicariust, hogy *„per salutem suorum fratrum et professae paupertatis amorem"* kérte Lajost, hogy szabna határt bőkezüségének.

[2]) V. ö. *Fejér:* Cod. Dipl. IX. k. II. r. 178. 255. 452. l.; — IX. k. III. r. 89. 272. 456. l.; — IX. k. IV. r. 385. l.; — IX. k. VII. r. 164. 206. 277. 312. 426. stb. l. *Mind 1351 utáni időből. Mária* és *Zsigmond* idejéből: Cod. Dipl. X. k. IV. r. 710. l.; — X. k. V. r. 369. 373. 545. 552. 647. 718. 833. 839. l.; — X. k. VI. r. 237. 281. 291. 415. 666. 778. 836. l.; — X. k. V. r. 206. 326. 295. 330. 340. l.

MÁSODIK RÉSZ.

A HOLT-KÉZI TÖRVÉNYEK.

I. Fejezet.

A holt-kézi törvények az 1848. év előtti jogrendszerben.

1. §. Az 1498: LV. és LXV. törvénycikkelyek.

Nagy-Lajos 1351. évi végzeménye, bár éle az egyház ellen irányult is, annak nem sok bajt okozott. A fiak nélküli birtokos nemes rendelkezési jogának megszoritása nem levén egyértelmü az egyház szerzési képességének megszoritásával, az egyház 1351 után is zavartalanul öregbithette vagyoni erejét. Természetes dolog volt tehát, hogy az 1351. évi végzeménynyel a társadalmi és politikai érdekek egyensulyának teljes megzavarodása nem lett lehetetlenné téve, hanem csak némileg feltartóztatva és késleltetve. Hogy a bomlás teljes legyen, nem kellett más, csak egyetlen-egy kormány, mely a meglevő társadalmi erők kihasználásában csak némileg is túlmegy a politikai észszerüség határain.

S ezen egy kormány is bekövetkezett; bekövetkezett *Corvin Mátyás* kormányában.

Corvin Mátyás-nak, mint uralkodónak jellemvonását a *határtalan dicsvágy* képezte. Ez koronája fényét és az ország politikai befolyását kifelé delelőre emelte ugyan, befelé azonban csak annál nagyobbak voltak a hátrányok, melyek nyomában jártak. *Mátyás* ugyanis dicsőség utáni vágya kielégitése körül épenséggel nem számolt az ország anyagi erejével.

Pedig az ország gazdasági helyzete már *Mátyás* trónraléptekor szerfelett kedvezőtlen volt. Nagy részben, s mondhatni legnagyobb részben, ezt az egyoldalu egyházügyi politika idézte elő, mely a gazdasági erők egyensúlyára mit sem tekintve, engedte, hogy az ország gazdagsága a holt-kézben torlódjék össze. De volt benne része más körülményeknek is. Az országot északról az ekkor már tökéletesen hitelevesztett lengyel piacz, nyugatról a kuszált német pénzvilág, délről a bomladozó Balkán félsziget környékezvén, a gazdasági viszonyok kölcsönös egymásrahatása következtében a gazdaságilag amugy sem épületes állapotnak örvendő Magyarország e constellatiók visszahatását sulyosan érezte. *Mátyás* pedig borura-derüre meddő háborukat viselt s azok költségei fedezésére tisztán opportunitási pénzpolitikát követett. Ott vette a pénzt, a hol épen találta.[1]) Igaz ugyan, hogy birodalma politikai tekintélyét és súlyát eddig el nem ért fokra emelte, de az is igaz, hogy hatalmas szelleme kialvásával s intéző vaskeze meghidegülésével csak annál ridegebben tárult fel e politika sötétebb oldala: *„Nem sok kellett, hogy birodalma tönkre jusson. Magyarország már a mohácsi vész előtt csődöt mondott: ez annak csak politikai hitelesitése.* [2])

Mindezt a *Mátyás* halála után bekövetkezett események megdöbbentően mutatták.

Az oligarchia, melyet *Mátyás* csak lenyügözött, de alkalmas intézmények, mint pl. a megyék polgári életének kifejlesztése által ellensúlyozni elmulasztott, örülve, hogy *Mátyás* vaskezétől végre valahára megszabadult, — hogy uralkodási hajlamait féktelenül érvényesithesse, bábkirályt választott magának. S mert az ország közállapota szétzüllve, hadi ereje felbomolva, királya pedig véghetetlenül gyönge volt, uralkodási vágyát

---

[1]) E részben *Frigyes* német császár következő érdekes nyilatkozata fekszik előttünk: »Regnum ipsum nulla urgente necessitate et sua dumtaxat incuria, absque omni externo bello pene contrivit et exactionibus et aliis modis *ad summam redegit inopiam ac vastitatem.*“ (*Palma*: Notitia P. II. pag. 425.) Mely levélbeli itélet alaposságát pedig megerősiti magának Mátyásnak egyik levele 1478 tájáról, melyet a *subsidium* tárgyában a *pécsi* káptalanhoz intézett; olvasható *Koller*-nél Hist. Episc. Quinqueeccl. tom. IV. pag. 202.

[2]) *Thallóczy Lajos:* A kamara haszna (lucrum camerae) története. (Budapest 1879.) 92. l.

tettleg annyira érvényre emelhette is, hogy az a garázdálkodástól cseppet sem különbözött. S az erkölcsök ezen elzüllődése és a hazafiság teljes hiánya nemcsak a világi főrendek sorában ütött tanyát, hanem az egyházi rend tagjai között is: Az egyház 41 püspökét ebben a korban nem a szeretet, szegénység és alázatosság evangeliumi intelmei lengték át, hanem a kölcsönös gyülölködés, mérhetetlen kapzsiság és a korlátlan uralomvágy szelleme; a gondviselésökre bizott lelki nyájat nem oktatni és erkölcsileg nemesiteni, hanem fölötte zsarnoki módon uralkodni s azt önző, kapzsi célokra kiaknázni törekedtek. Mint egyik történetirónk, ki maga is az egyházi rend tagja volt, magát kifejezi: »*A bünök váltságdijából s a szegényck örökségéből hizni*« volt törekvésök. [1])

Az egyházi tizedet a nyomorult népen irgalmatlanul s gyakran minden törvény és szokás ellenére hajtották be, a fizetni nem tudókon érzékeny büntetésekkel dühöngvén; gyakran mások tizedeire is reá tették kezöket s királyi feddő levélre volt szükség, hogy magukhoz térjenek; [2]) sőt még a kormányzatuk alatt állott plébániákat is zsarolták, fosztogatták [3]) stb.

Ez volt az egyház képe alulról nézve. Felülről nézve sem volt épületesebb.

A gyenge elméjü király csak az egyházi rend tagjaival szeretett társalogni, országos ügyekben pedig tisztán az ő tanácsukra hallgatott. A mit némely főpap ugy aknázott ki, hogy a királytól a legbefolyásosabb méltóságokat adatta magának. Igy lett ***kincstartóvá Zsigmond*** pécsi püspök, ***királyi személynökké*** (personalis praesentiae regiae in iudiciis locumtenens) pedig a székesfehérvári prépost *Domonkos*. A ki pedig valamely méltóságot és hivatalt magának kiszédelegni tudott, az a vele járó költségeket és kiadásokat a király által busás ka-

---

1) *Fessler:* Die Geschichten der Ungern (Leipzig 1823.) VI. r. 215. l.

2) L. *II. Ulászló* király feddő levelét 1498. október 30-ról a *pécsi, veszprémi* és *váczi* püspökökhöz *Koller*-nél i. m. tom. IV. pag. 505.

3) »Vannak némely egyháznagyok,« — ugymond az 1498 : 68. tc. — »a kik az egyházak plébánosait kényök kedvök szerinti dijszabással nagy mértékben terhelni szokták . . . *azok a plébánosok pedig e miatt a kelyheket és az egyházi szereket elsikkasztani s magukat velök ezektől a dijaktól megváltani, néha pedig a szükségtől kényszeritve, egyházaikat elhagyni és máshová menekülni kénytelenek* stb.« (V. ö. még 1498 : 53. tcikkel is.)

matokkal visszafizettette magának. Az évről évre beállott országos deficit dacára magukat a király által minden adó és közteher alul felmentették s ráadásul még alamizsnát is koldultak ki a királytól, attól, kinek szegénynek mije sem volt s ki még konyhaszükségleteit is hitellel volt kénytelen fedezni. Igy tett a *pécsi* püspök, igy a *nyitrai* és a *nagyváradi.*

A nyitrai püspök, *Sánkfalvay Antal,* egy infulára 120 darab aranyat adatott magának a király által; a nagyváradi püspök, *Domonkos,* egész cselédségét a királylyal ruháztatta. A legelső példát mégis az esztergomi érsek és az ország főkancellárja, *Erdődi Bakács Tamás* nyujtotta, az ország primása és leggazdagabb főpapja. A jámbor királynál annyira be tudta magát hizelegni, hogy ennek minden tanács, mely tőle eredt, készköteles parancs-számba ment. Az ő szava szerint gyülölte az egyiket, kedvezett a másiknak; az ő szava szerint osztogatta ugy az egyházi, mint a világi méltóságokat és hivatalokat. Nélküle semmiféle belügyet vagy külügyet el nem intézett. S a királynak ezen határtalan bizalma nem szolgált másra az érseknek, mint hogy kimerithetetlen forrást képezzen gazdagodására: ezen a réven oly töméntelen sokaságu adományt nyert apátságokra, prépostságokra és világi birtokokra, hogy az esztergomi érsekségen kivül, mely egymagában is elegendő volt arra, hogy őt dusgazdaggá tegye, [1]) az országnak még *huszonöt* leggazdagabb uradalmát és egyházi javadalmát ő birta.

Mindez azonban nem volt elég neki. Fukaron élt a végletekig s a mit személyétől megtakaritott, azzal virágzó uzsoraüzletet folytatott; nemcsak közönséges embereknek adott busás kamatokra kölcsönpénzt, hanem a mindig pénzzavarban szenvedő királynak is. A zálogba kapott királyi és magánuradalmak pedig csak ismét növelték a primás gazdagságát. *Nem egyszer kérkedett, hogy Magyarországnak közel egy hatoda az övé!* [2])

---

[1]) *Koller* szerint (i. m. tom. IV. pag. 349.) a *vatikáni* könyvtárban egy kimutatás őriztetik a magyar püspökségeknek 1588. év körüli jövedelmeiről; ezen kimutatás szerint a jelzett időtájt annak daczára, hogy Esztergom vára és városa s az érsekség javainak legnagyobb része török kézen volt, a kincstárnak az érsekség szabadon maradt jószágai után tized és egyéb hasznok fejében évi 40.000 frtnyi jövedelme volt, a mi ez-időtájt óriási összeget képviselt. S épen ezért nem töltetett be az érseki szék sem.

[2]) Mindezen adatokra nézve v. ö. *Palma:* Notitia P. II. pag. 472.

A primásnak e téren versenytársa volt *Ernst* vagy *Ernusth* — máskép‌ *Hampó* — *Zsigmond* pécsi püspök; *Ernst János*nak, egy Sváborszagból Magyarországba szakadt s itt kikeresztelkedett zsidónak, ki *Mátyás* alatt az ország kincstartója volt, [1]) a fia. A pécsi püspök, *Lukács* csanádi püspök után, ki 1494-ben közpénzek hütlen kezelése miatt kincstartói állásáról elmozditva lett, az ország kincstartója vagyis, mai értelemben véve, pénzügyministere volt.

Ernst Zsigmond azonkivül, hogy püspöki méltóságával összeegyeztethetőnek tartotta vagyonát üzérkedéssel is gyarapitani, [2]) kincstartói méltóságát nem nézte másnak, csak bő és kényelmes alkalomnak pénzvágyát kielégiteni. Midőn az országos deficit évről-évre ujból felmerült s az elenyésztetésére követtetni szokott müvelet, t. i. a kincstár peculiaris javainak zálogba vetése, már nemcsak hogy nem használt, hanem még csak fokozta a bajt, mert ez által a közjövedelmek ismét más cimen s ujból apadtak, hivataloskodásának első évében, 1494-ben, a hiányt saját pénzéből előlegezte ugyan; a következő évben azonban már tizezer magyar aranyforinttal megtoldva irta a saját javára. A mi mindenesetre szép kamat volt, ha tudjuk, hogy a hiány 1494-ben aránylag csekély, 19,625 frt-nyi összegre rugott.

Viselt dolgai az 1496. évi országgyülésen kerültek napvilágra.

A rendek ugyanis ezen az országgyülésen kérdőre vonták a királyt, hová forditotta azt a roppant összeget, egy millio nyolcszázezer arany forintot, melyet neki hat évi uralkodása alatt a nép adó fejében fizetett?

Ulászló, a szegény, ki már az 1493. évi országgyülésen arról panaszkodott, hogy három év alatt kincstárába alig folyt be negyvenezer arany, [3]) égre-földre esküdözött, hogy ő a befolytnak állitott összegből egészben talán hatvanezer aranyat sem látott!

squ.; — *Fessler:* i. m. VI. k. 117. s k. l.; — *Szalay L.* Magyarorsz. tört. III. k. 401. l.

[1]) *Koller* i. m. tom. IV. pag. 362.

[2]) *Tubero,* ki a püspök kortársa volt, — *Koller*nél i. m. tom. IV. pag. 380.

[3]) *Kerékgyártó Árp.* Magyarorsz. tört. II. r. 190. l.

Ez a váratlan nyilatkozat volt a szikra, mely a századok óta felhalmozódott gyuanyagot egyszerre lángra lobbantotta s azt az örvényt, melyhez az eddigi egyoldalu s idejét mult egyházi politika vezetett, fenekestől bevilágitotta.

A király kijelentésére ugyanis a gyanu, mely különben már régóta járt szájról szájra, hogy t. i. *Ernst Zsigmond* az ország vagyonát hütlenül kezeli, határozott kifejezést nyert a rendeknél, kik a főpapság iránt amugy is gyülölettel voltak eltelve. De élénk emlékezetben volt az is, hogy Ernst Zsigmondnak elődje a kincstartóságban, *Lukács* csanádi püspök, ugyane gyanu miatt mozdittatott el kincstartói székéről. S mert a pécsi püspök, érezve a közeledő vihar szelét, kincstartói állásáról még a tanácskozások kezdetén lemondott; ezt pedig a király, ki a főpapra gőgössége miatt különben is haragudott, cserbe hagyattatásának vette s e fölött érzett boszuságában maga is a vádolók közé állott: a gyanu még inkább tápot nyert; s az ország rendei kinyilatkoztatván, hogy a királynak nemcsak egyszer évenkint, de kétszer, háromszor is készek adót fizetni; azt azonban hogy *Bakacs Tamás* esztergomi érsek, kancellár és *Zsigmond* pécsi püspök *a pór zsirján hizzanak, már nem fogják megengedni,* -- a kincstartó számadásainak megvizsgálására bizottságot választottak. [1]) Mely is kiküldetésében eljárván, kimondotta, hogy *Ernst* -- máskép *Hampó — Zsigmond pécsi püspök kincstartó korában világcsaló volt.* (Szalay L.)

Az egybegyült nép most vérét kivánta a szerencsétlen főpapnak: ki életével megmenekült ugyan, mert idejekorán fogságra vettetett, de vagyona legnagyobb részét elvesztette: *Bonfin* szerint négyszázezer, *Tubero* szerint kétszáznyolcvanezer arany birságra iteltetett.

A nemesség, mely gyülölte a főpapságot, mivel óriási hatalmával őt a közelet minden teréről leszoritotta s ezért már régen harcra készült ellene, látva a főpap bukását, ujjongott örömében és vadul hangoztatta *»most már van igazi királyunk.«* [2])

[1]) A bizottság tagjai voltak: *Domonkos* nagyváradi, *Antal* nyitrai püspök, *Losonczy László* kir. főudvarmester és *Bornemissza János* köznemes.

[2]) *Kerékgyártó Árp.* i. m. II. r. 190. l. V. ö. még *Péter* kalocsai érseknek a pécsi püspök egyik emberéhez ezen eset alkalmából irt levelé-

A pécsi püspök esetével, kit szerencsétlen csillagzata elsőnek szemelt ki áldozatul, az egész főpapság ellen forradalomszerü mozgalom indult meg az országban. S nemcsak az egyházi rend vezéremberei ellen indult meg a mozgalom, hanem az egész eddigi hagyományos egyházügyi politika ellen is, ugy közjogi mint magánjogi téren.

A mozgalom élén az ország egyik legtekintélyesebb férfia, *Báthory István*, volt erdélyi vajda állott. Alkalmasabb és hivatottabb ember a vezetésre nálánál aligha volt az országban. Kiterjedt hatalmas rokonsága, egyéb összeköttetései s nagy számu tőle függő védencei, előre is biztositották a sikert számára. Az pedig, hogy *Bakacs Tamás* esztergomi érsek és kancellár turta ki erdélyi vajdai székéből, őt a mozgalom vezetésére személyesen is sarkalta.

S a készülődő harcot rokonszenvével kisérte csaknem az egész ország. A világi urak, mert jól esett látniok, miként zuhannak le a főpapok azokról a fényes polcokról, melyekre Mátyás halála óta az ő rovásukra felvergődtek; egyéb honlakósok, mert az ötszáz évig tartott dédelgető egyházi politika bénitólag hatott a társadalom minden rétegére; sőt még az alsó papság is, mert a főpapok kapzsiságának ők voltak a legelső és legtehetetlenebb áldozatai.

A megindult mozgalomnak, mint mai napság mondanók, *programmjául,* a vezérlő férfiak következő elvek érvényre emelését tüzték ki:

---

vel, melyből hiven kitünik, milyen volt a hangulat a papság iránt. A kalocsai érsek ezt irja: »Sajnáljuk, hogy a püspöki méltóság ez időszerint oly mélyre sülyedt; de csak türjük, különben még inkább magunkra lázitjuk elleneinket. Ha kegyelmed jámbor ura mértékletesebben élt volna a szerencse adományaival, ha nem nézett volna megvetéssel az egész világra . . . talán nem éri a baj, mely minden jóravaló papot megszomorit és meggyaláz. Hányszor nevettek ki minket, midőn eljárása visszásságaira figyelmeztettük! Jól tudjuk, mily gyalázatos dolgokat kiabáltak utánunk, midőn Budáról minapában a nép dühének kikerülése végett eltávoztunk. Pedig mi senkinek kincseit és méltóságait nem akartuk magunknak elsajátitani. Bár igy cselekedtek volna mások is; akkor nem származik annyi veszekedés a papok között, melyek miatt már nemcsak királyunk, hanem az összes nemesség s az egész nép is megvet bennünket.« *Szalay*-nál i. m. III. k. 449. l. 1.) jegyz. — Az egész eredeti latin szöveg olvasható *Koller*nél i. m. tom. IV. pag. 491 squ.

Az egyházi rend tagjainak nemcsak előjogai, hanem összes nemesi jogai is megszüntettessenek; — az egyházi tized egészen eltöröltessék vagy legalább is tetemesen lejebb szállittassék; — az egyháziak ezentul minden néven nevezendő megyei, senatusi és udvari tisztségtől elzárassanak és soha semmiféle országos tanácskozásban részt ne vehessenek; — a király előtt csak mint magánszemélyek s csak magánügyeikben, de soha mint főrendek vagy senatorok az ország ügyeiben meg ne jelenhessenek; — egy javadalomnál többet ne birhassanak stb. [1])

Mindezek a követelmények már az 1497. évi országgyülésen makacs vita tárgyát képezték; de mivel az országgyülés tartamára kitüzött idő még a vita folyamata alatt lejárt s a király is a követelmények irányában nagyon tartózkodólag viselkedett, a mozgalom ezen az országgyülésen positiv eredményt még nem volt képes elérni. A kitüzött elvek megvalósitását ennélfogva a legközelebbi országgyülésre kellett halasztani. S az 1498. évi országgyülés e tekintetben igen kedvező auspiciumok között nyilt meg. A királynak segitségre volt szüksége a török ellen. Báthory és pártja tehát a segély megszavazását követeléseik teljesitésétől tették függővé — s fellépésöket siker koronázta. Törvénybe iktattatott, hogy: *Senki a főpapok közül főispán* (comes parochianus) *ne lehessen s minden főpap ettől a méltóságától megfosztassék, hacsak ki nem mutatná, hogy azt már valamelyik szent király csatolta püspöki székéhez.* [2]) — *Semmiféle egyházi személy egynél több javadalommal ne birhasson; s ha mégis birna, legyen az még oly csekély értékü, arról egy év alatt lemondani köteles, különben azt a király szabadon másnak fogja adományozhatni.* [3])

De a mi bennünket tárgyunk szempontjából leginkább érdekel, törvényben kimondatott, hogy: *Egyházak és egyházi személyek sem a királytól adományképen, sem magánszemélyektől bárminő cim alatt, még királyi jóváhagyás mellett sem szerezhetnek többé világi birtokot s minden e tekintetben kötött szerződés semmisnek és érvénytelennek tekintendő.* [4])

---

[1]) *Palma:* Notitia P. II. pag. 472. squ.

[2]) 1498 : 57. tc.; ismételte az 1505 : 3. tc.

[3]) 1498 : 56. tc.

[4]) *»Um der oberpriesterlichen Habsucht Schranken zu setzen,«*

Az idevonatkozó törvények az 1498. évi 55. és 65. tcikkelyekbe lettek foglalva.

Az 1498:LV. törvénycikkely.

Episcopi bona saecularia pro Ecclesiis non impetrent, emant vel titulo pignoris accipiant: Bona etiam Ecclesiarum Saeculares sibi non usurpent.

»Episcopi, ecclesiarum praelati [1]) vel eorum alter pro persona sua et ecclesiae suae possessiones et jura possessionaria saecularia nec a Regia Majestate quoquo modo impetrare, neque pecuniis eorum jure perpetuo emere et comparare aut titulo pignoris habere possint. Et e converso domini barones et saeculares bona ecclesiarum pro se non usurpent, neque se illis aliquo pacto intromittant.«

Az 1498:LXV. törvénycikkely.

Episcoporum contractus cum Saecularibus, de bonis immobilibus, cassantur, etiam interveniente pecunia, quae eo casu, restitui debet.

»Statutum est: Si quis regnicolarum cum dominis archiepiscopis vel ecclesiarum praelatis aut eorum altero, caeteris etiam viris ecclesiasticis in hoc regno existentibus ratione bonorum et jurium possessionariorum quorumcunque et praesertim ad Majestatem Regiam devolvendorum aliquos contractus vel etiam aliqua obligamina hucusque qualitercunque fecisset vel faceret in futurum: tales contractus atque huiusmodi obligamina nullius sint roboris et firmitatis. Imo universae literae in quibuscunque locis credibilibus superinde emanatae et confectae: inanes habeantur etiamsi esset consensus regius super hoc impetratus. Hoc tamen excepto: Si quispiam fortassis praelatorum ad huiuscemodi bona iam de facto aliquas pecunias dedisset et

---

mondja *Fessler* i. m. VI. r. 217. l. V. ö. még *Szalay L.* i. h. III. k. 546. 552. l. IV. k. 328. l.

[1]) A *praelatus* kifejezés canonjogi értelemben minden egyházi elöljárást jelent ugyan, Magyarországon mégis csak olyan egyházi személyeket, »*qui ex Regia collatione actualia et provisa beneficia obtinent*« (1715 : 16. tc.)

aperte de datis per eum pecuniis constaret: Tali eiuscemodi pecuniae restitui debeant, quibus restitutis bona illa tandem sunt libera.«

A *Báthory István* által vezetett mozgalom tehát célt ért. Egy ötszáz éven keresztül csekély megszakitásokkal egyöntetüen követett hagyományos egyházügyi politikával szemben, melyet korábban legfölebb egyes, mélyebben és messzebbre látó királyok törekedtek mérsékelni és feltartóztatni, most az egész nemzetnek alkotmányos képviselete emelte fel tiltó szavát, mondotta ki törvény utján, eddig és ne tovább. Az elért eredmények közjogi részének méltatása tárgyunkra nem tartozik. Magánjogi része azonban tárgyunkra nézve kiváló fontossággal bir: *Az 1498 : 55. és 65. tcikkelyek az első holt-kézi törvények Magyarországon.* A mely épületnek *Nagy-Lajos* csak alapjait rakta le, azt e két törvény betetőzte; a mely bajoknak egyes királyok conservativ politikája s az 1351. évi végzemény csak felületét érintette, azokat e két törvény gyökereiben támadta meg. S ha le is zajlottak a szenvedélyek, melyek az 1498:55. és 65. tcikkelyek bölcsőjét ringatták; ha meg is szüntek a személyes okok, a visszaélések, melyek e szenvedélyeket kitörésre, cselekvésre birták, a *holt-kézi törvény*, mint intézmény, innentul a magyar jogrendszer egyik kiegészitő részét képezte, mely koronkint mindinkább törvényhozásilag kifejtve lett. Jeléül, hogy e törvények nem az 1498. körül uralkodott botrányos visszaélések s az ezek által felkeltett erős nemzeti reactio, benső létjogosultságot nélkülöző, pillanatnyi eredményei, hanem a századokon keresztül tulzásra vitt egyoldalu egyházdédelgető politika természetes következményei gyanánt tekintendők, melyeknek nemcsak meghozatalát, hanem fentartását is, az ország közjogi és magánjogi érdekei egyaránt követelték.

Ennyit e mozgalomról és birtokjogi eredményéről általában.

Vegyük most az 1498. évi kétrendbeli holt-kézi törvényt egyenkint vizsgálat alá.

Az 1498 : 55. és 65. tcikkelyeknek, mint általában minden nevezetesebb törvénynek, dogmatikai vizsgálatánál két momentum nyomul önként és önmagától előtérbe. Egy *külső* vagyis *történeti*, mely a törvény megalkotását kényszeritő nyomásával közvetlenül előidézte (occasio legis) s egy *belső* vagyis *jogpolitikai*,

mely a törvény célját állapitván meg, annak a tulajdonképeni jogi jelleget adja meg (ratio legis).

A két momentum a törvény magyarázása és alkalmazása körül nem egyforma értékkel bir.

A *külső*, a *történeti*, indokok, melyek a törvény meghozatalára közvetlenül hatottak közre, az egyszer már megalkotott törvénynyel semmiféle szerves összeköttetésben nem maradnak. Ezen körülmények ugyanis, ha később megszünnek vagy nem ismétlődnek, a megalkotott törvény érvényére és hatályára többé befolyással nem birnak; nemkülönben teljesen közömbösek a törvény jogi természetének, az u. n. *ratio juris*-nak megállapitására.

A mi a törvényt fenállásának egész ideje alatt válhatatlanul kiséri s annak a tulajdonképeni jogi jelleget megadni egyedül alkalmas, az a jogpolitikai momentum. Azon erkölcsi, gazdasági, állampolitikai stb. végcél, melyet a törvényhozó a törvény meghozatalával elérni akart; a ratio legis.

Ezekből az okokból ugy az 1498. évi, mint a későbbi holt-kézi törvények dogmatikai értelmezésénél a sulyt nem a törvény létrejövetelének külső inditó okaira, azon okokra, melyek a törvény meghozatalára a közvetlen impulsust megadták, kell fektetni, hanem a törvény legislativ-politikai okaira vagyis a törvény által létesitett uj intézmény culturai és állampolitikai jelentőségére. Minthogy pedig a történet folyamán lépésről lépésre kifejlődött intézménynyel van dolgunk, a tárgy természete megkivánja, hogy folyton szem előtt tartsuk a magyar birtokjogi rendszernek azon történetét is, mely ezen holt-kézi törvények meghozatalát fokról-fokra előkészitette s melyet a megelőző részben ismertettünk.

Amint emlékezni fogunk, az 1498. évi holt-kézi törvények előfutárjának, a Nagy-Lajos által 1351-ben kiadott végzeménynek, jogpolitikai indokát az egyházi és világi rend vagyoni egyensulyának biztositása, a világi elem megerősitése képezte.

Minthogy pedig Nagy-Lajos korában még csak a nemesség volt az államalkotó és fentartó politikai tényező s a nem-nemesek osztálya az állami életben csak proletár életet folytatott, az 1351. évi végzemény az egyházi rend tultengésnek indult hatalmával szemben csak a nemesség érdekeit törekedett biztosi-

tani. Egy árva szóval sem érinti az 1351. évi végzemény, hogy ezentul egyházak vagy egyházi személyek javára nem-nemesek se rendelkezhetnének birtokaikról szabadon.

Másfél század alatt azonban nagyot fordult a világ. Az ország már nem volt a régi, csaknem tisztán feudalis jellegü közület. Időközben a városoknak, mint az ipar és kereskedelem fokhelyeinek szervezkedése már teljesen befejeződött s a polgári elem az ország közéletében már nagy jelentőségre tett szert. [1]) Vele járt a polgári birtok közgazdasági értékének emelkedése. A mezőgazdaság is, melyet tulnyomólag szintén nem-nemes honlakósok üztek, hova-tovább a közgazdaság egyik tekintélyes ágává nőtt ki s a paraszt szántóvető jólétéhez már fontos országos érdek füződött; belőle került ki a telekkatonaság s az adózás terhe is a parasztság vállain nyugodott.

Innen történt, hogy 1498 táján az 1351. évi végzemény, mely a honlakósoknak csak egyik, bár legjelentékenyebb osztályát, a nemeseket, törekedett a politikai tönkrejutástól megmenteni, már nem elégithette ki az ország érdekeit. A holt-kéz vagyonfelszivási és lekötési képessége időközben a honlakósok azon osztályait is függésre nyomta, melyekre az 1351. évi végzemény tekintettel nem volt. *II. Ulászló* korában már politikai, társadalmi és culturai követelménynyé lett, a nemeseken kivül az ország egyéb lakósait is, az egyház tultengő hatalmával szemben, ótalomban részesiteni; főleg a városi polgárokat, kik *Mátyás* halála után az uralkodó osztály részéről különben is sok megtámadásnak voltak kitéve. [2]) Ami tehát az 1498-iki holtkézi törvényekben mindenekelőtt felemlitésre méltó, az abbeli rendelkezésök, hogy *bármely országlakó* által egyházakkal vagy egyházi személyekkel *bármiként* kötött vagy kötendő szerződés és lekötelezés birtokok vagy birtokjogok iránt, *még királyi jóváhagyás mellett is,* semmis és érvénytelen legyen.

De minthogy a királyságnak és a nemzetnek a nemesség intézményével össze- meg összekapcsolt érdekeinél fogva a nemesek az országban még mindig a legelső s politikai tekintetben kizárólag intézkedő tényezőt képezték; különösen pedig,

---

[1]) *Wenzel G.:* Magyarország városai és városjogai a multban és jelenben (Budapest 1877.) 44. s k. l.

[2]) *Wenzel G.* Magyarország városai és városjogai 48. l.

mert a honvédelmi rendszer *Zsigmond* király óta [1]) legnagyobb részt a nemesi birtokokon feküdt, ezeknek és jövedelmöknek mennyisége képezte a csapatkiállitási kötelezettség kulcsát, s ennélfogva a nemesi javaknak az egyházak részére való elidegenitése szükségképen csökkentette a nemesi zászlóaljak számbeli erejét, a nélkül, hogy, mivel rögtöni törvényhozási ujabb repartitióról a dolog természeténél fogva szó nem lehetett, egyuttal mindjárt az egyházi zászlóaljak létszámát is öregbitette volna: [2]) a karok és rendek kimondották, hogy »*különösen a királyi felségre háromlandó birtokok és birtokjogok*,« tehát *nemesi javak,* iránt egyházakkal és egyháziakkal kötött szerződések és egyéb lekötelezések lesznek érvénytelenek.

Messze jár tehát az igazságtól azon nézet, mely az 1498. évi holt-kézi törvények legislativ-politikai indokát specialis nemzetgazdasági theoriákban keresi, mint: hogy holt-kézre való jutás által latifundiumok keletkeznek s ez által a közép és kis birtok szerzése kelletén túl megnehezittetik; hogy holt-kézre való jutás által a javak adómentességet élveznek (?) s ez által a többi polgárok terhei aránytalanul növekednének; [3]) hogy latifundiumok kevesebbet jövedelmeznek, mint közép- vagy kisbirtokok stb. Az 1498. évi holt-kézi törvények, mint kimutattuk, nem bölcselkedő physiokrata tünődésnek, melylyel ez időtájt nem is találkozunk, [4]) voltak végeredményei, hanem egy hosszu

---

[1]) *Zsigmond* király 1435-ben szabályozta törvényileg a csapatkiállitási kötelezettséget a nemesi birtok és jövedelmének aránya szerint. De már ugyanazon elv alapján az 1397-ben Temesvárott tartott országgyülés is intézkedett. Későbben alkotott szerves törvények keltek ugyanazon alapon: *Hunyadi János* kormányzósága alatt (1454 : 3. 4. tc.) s *II. Ulászló* alatt (1492 : 20. tc. 1498. 15—22. tc.)

[2]) Ugyanazon indok ez, mely miatt városok és egyéb közönségek sem nyerhettek nemesi javakra kir. adományt. A mint ez kitünik az 1542. évi (pozsonyi) orsz. gy. 33. art.-ból: » . . . quod huiusmodi bona, Communitati donata, cum haeredes eorum nunquam deficiant, ad Fiscum Regium nullo unquam tempore devolvantur. *Unde manifeste constat, numerum quoque militarium honinum, si ea res longius pergat, in dies magis magisque diminuendum iri: Quemadmodum etiam hactenus non mediocriter diminutus esse dignoscitur.*«

[3]) *Szeredy:* Egyházjog II. kiad. 1424. l. 2. jegyz.

[4]) E korban inkább a nemzetgazdaságilag kezdetlegesebb *mercantilismus* elvei uralkodtak. Nemcsak *II. Ulászló* alatt, hanem előtte és utána is. Már 1342-ben *Róbert Károly* király *Hyppolit* mesterrel kötött szerző-

történeti processus olyan természetes fejleményei, melyeket az ország politikai, társadalmi, culturai, ezek mellett természetesen közgazdasági érdekei is megkövetelték, sőt mai napság is megkövetelnek.

S ezen legislativ-politikai indokok kényszere alatt rendelkeznek az 1498. évi holt-kézi törvények az egyházi szerzési tilalom tárgyában oly határozottan és szigorun:

»Az egyházakkal és egyházi személyekkel akár nemesi, akár nem-nemesi birtokok és birtokjogok iránt kötött vagy kötendő mindennemü szerződés vagy egyéb lekötelezés semmis és érvénytelen legyen.«

»Semmis és érvénytelen legyen abban az esetben is, ha reája királyi jóváhagyás nyeretett volna.«

Sőt »semmis és érvénytelen legyen, ha a szerződés még a törvény hatályba lépte előtt köttetett volna is meg.«

Végül, hogy az egyházi ingatlan vagyon kivülről való szaporodásának egyáltalán eleje vétessék, az 1498 : 55. tc. kimondotta, hogy »egyházak és egyházi személyek jövőre még királyi adomány utján se nyerhessenek többé világi birtokot.«

Mindezen szerzési tilalom pedig az egyházi személyeket nemcsak mint egyházak és egyházi testületek képviselőit érte, hanem mint magánszemélyeket is: »Püspökök, egyházi előljárók és egyéb egyházi személyek sem maguk, sem egyházuk javára a királytól adományként vagy magánszemélyektől bármiként, (qualitercunque) világi birtokot és birtokjogot szerezni képesek ne legyenek.«

Mily forradalmi ellentét mindeme rendelkezés s az eddig követett általános egyházi és különleges birtokjogi politika között! Mellettök eltörpül az 1351. évi végzeménynek is egyházpolitikai jelentősége, pedig e végzemény a birtokjogi politikában épen egyházellenességénél fogva korszakot alkot. Nagy Lajos megállt a féluton s csak bársonyos kézzel nyúlt a bajok orvoslásá-

désében megtiltotta az aranynak és ezüstnek az országból való kivitelét. Ugyanezt tiltotta a *II. Ulászló* alatt 1492-ben alkotott 32. tc.; sőt ugyane tilalmat tartalmazza azon végzeményének, melyben az első holt-kézi törvények foglaltatnak, 32. cikkelye. Később ugyanigy rendelkeztek az 1405 : 15. tcikken kivül az 1518 : 13.; — az 1523 : 34.; — az 1548:54.; — az 1552:37.; — az 1566 : 10.; — az 1609 : 48.; — az 1618 : 46.; — az 1723 : 9. tc. s még számos egyéb végzemény.

hoz: végzeményében egy árva szóval sem emlékezik meg az egyháziak szerzési képességéről, csak a világiak rendelkezési képességéről; s a helyett, hogy egyenesen kimondaná, miszerint jövőre nemesi birtokáról senkinek nem lesz szabad egyházak javára rendelkezni, — hogy elburkolja végzeményének élét, mely mégis csak az egyház ellen irányult, — hozzá teszi, *mások javára sem*. Nagy-Lajos kora, mint kifejtettük, még nem volt érett gyökeres rendszerváltoztatásra; a vallásos érzület a népben még sokkal élénkebb volt s az egyház hatalma nagyobb, hogysem ő radicalis reformot megkockáztathatott volna. Éles szeme meglátta, hol rejlik endemikus fészke az országos bajoknak; de szándékosan félrendszabályt alkotott s nem holt-kézi törvényt. Téves nézet tehát az első holt-kézi törvényt Nagy-Lajos 1351. évi végzeményében keresni: Holt-kézi törvényeket s egyuttal a bajok gyökeréig menő rendszabályokat, tehát *teljes rendszerváltozást a birtokjogi politika terén,* elsőben az 1498 : 55. és 65. tcikkelyek képeznek, mint a melyek teljesen megszüntették az egyház és egyházi személyek képességét ingatlan javakat akár élők közötti, akár halál esetére szóló rendelkezések alapján szerezhetni.

Tekintve azonban, hogy az 1498. évi holt-kézi törvények kifejezetten csak a királytól adományképen s magánszemélyektől *ügyletek* alapján nyerhető fekvő jószágok szerzéséről szólnak, skeptikus lelkek előtt felmerülhet azon kérdés, vajjon ezen törvények szerint az egyházak és egyházi személyek szerzési képtelensége arra az esetre is megállapittatott-e, midőn nem élők közötti ügyletek, hanem halál esetére szóló rendelkezések, *végrendeletek,* utján voltak hivatva világiaktól fekvő javakat szerezni? S a kérdés igen nagy horderővel bir, mert a végrendeleti intézkedések ingyenes szerzésmódot képezvén, általuk az egyház mintegy kézzelfoghatólag gyarapodhatott ujabb értékekkel, — s mert ezenkivül épen a végrendeleti intézkedések nyujtottak az egyháznak busás alkalmat, vagyoni öregbedésére ugy erkölcsi, mint jogi eszközökkel közrehatni.

Minden elfogultság nélkül vizsgálva az 1498 : 65. tcikkelyt, a felvetett kérdésre már a *grammatikai magyarázat* szerint is csak igenlő lehet a válasz. Ezen törvény ugyanis kifejezetten nemcsak szerződésekről, hanem általában minden, bármiféle

lekötelezésről szól, melyet valamely honlakós ingatlan javai tekintetében egyházi személyekkel akár a jelenben, akár a jövőben *bármiként* kötne: »aliquos contractus vel *etiam aliqua obligamina* hucusque *qualitercunque* fecisset vel faceret in futurum.«

Már pedig a végrendeletek tagadhatatlanul az »*obligamina*« körébe esnek.

De ugyanezen eredményre vezet a *logikai magyarázat* is és az *analogia.*

A logikai magyarázat a törvény keletkezési körülményeit (occasio legis), a legislativ-politikai czélt, melyet általa a törvényhozó elérni akart (ratio legis) s azon jogi elvet (ratio juris) veszi, a törvény szószerinti szövege mellett, tekintetbe, mely a törvénynek jogi charaktert adni van hivatva.

Első tekintetben kétségtelen, hogy az országos és társadalmi érdekek megzavarodása, a nemesség, alpapság és köznép gazdasági elnyomorodása, mely 1498 körül tetőpontjára hágott s a főpapság iránt érzett általános gyülölet, mely egész politikai mozgalommá nőtte ki magát, nem engednek más magyarázatot, mint hogy a törvényhozás az egyház és egyházi személyek vagyonszerzési képességét azon ponton is megszüntetni akarta, a hol leginkább állt módjukban óriási vagyonukat ujabb értéktömegekkel gyarapitani.

Második tekintetben is, a ratio legis tekintetében, ugyanazon eredményre kell jutnunk. Mert ha a törvényhozás, engedve az ősi egyházi politikából eredt bajok kényszerének, a világi és egyházi vagyoni viszonyok között csakugyan komolyan akart egyensulyt létesiteni; — s az 1498-ki holt-kézi törvények merev és éles tenorjából az következik, hogy a törvényhozás ezt 1498-ban nagyon is komolyan akarta; — akkor fel sem lehet róla téteieznünk, hogy az egyház számára épen a vagyongyüjtés legbővebb forrását akarta volna nyitva hagyni.

Végezetül, mi az 1498. évi holt-kézi törvények jogelvi charakterét (ratio juris) illeti, — ha végig megyünk a magyar birtokjogi viszonyok történetén, nyomról nyomra látnunk kell, miként fejlődtek az országos viszonyok odáig, hogy immár elodázhatatlan politikai követelménynyé vált az egyház szerzési képességét világi javakra nézve teljesen megszüntetni. S hogy az 1498-ki törvényhozás ezen politikai követelmények teljes

tudatával birt s ezek behatása alatt teljesen és gyökeresen kivánta a bajokat orvosolni, vagyis hogy egy, minden irányba kiterjedő, teljes holt-kézi törvényt kivánt alkotni, mutatja az, hogy az egyházi személyeket mint magánszemélyeket is megfosztotta a szerzési képességtől s hogy az egyház és egyháziak általános szerzési képtelenségét kimondó intézkedéseinek még visszaható hatályt is tulajdonitott. Mit bizonyára nem azért tett, mintha bármi irányban is hiányos és kevésbé hatályos holt-kézi törvényt kivánt volna alkotni.

Mindezek után teljesen felesleges lenne ugyan még az analogiát is magyarázati segédeszközül felhivni; de minthogy a Nagy-Lajos 1351. évi végzeményéből vonható analogia mellett különös élesen domborodik ki azon magyarázat helyessége, hogy az 1498-ki törvényhozás az egyháziakat a végrendeletek utján való vagyonszerzéstől is eltiltani akarta, ezt is felhasználjuk. Az 1351. évi végzemény eltiltotta világi javakat »ecclesiis vel aliis . . . in vita et *in morte* dare, et legare . . . vendere vel alienare.« Ha tehát már az 1351. évi végzemény a halál esetére való rendelkezési jognak is megszoritásával törekedett az egyházi és világi rend között az egyensulyt helyreállitani, mennyivel kell azt inkább feltételeznünk az 1498. évi törvényekről, melyekről kétségtelen, hogy nemcsak nem akartak Nagy Lajos végzeményével szemben hátrább maradni, hanem nagyon is szembetünőleg igen szigoru és minden irányban teljes holt-kézi törvények akartak lenni.

Az 1498 : 55. és 65. tcikkelyek tehát elvitázhatatlanul a végrendeleti szerzéstől is el akarták tiltani az egyházakat és egyházi személyeket. Sőt mi több; minthogy történeti előzményeik, keletkezési körülményeik, az általuk eléretni kivánt cél s egész szellemök nyiltan arra vallanak, hogy ingatlan javak tekintetében az egyházra és egyházi személyekre nézve feltétlen szerzési tilalmat kivántak felállitani, teljes holt-kézi törvények akartak lenni, véleményünk oda irányul, hogy általuk még egyéb szerzési módok is, mint az *elbirtoklás* ingatlan javak tekintetében, az egyházak és egyházi személyek elől elzárva lettek. [1])

---

[1]) E kérdésben mindazonáltal nem uralkodik egyöntetü felfogás. *Dósa Elek:* Erdélyhoni jogtudomány (Kolozsvár 1861.) II. k. 343. l. velünk egy nézeten van. *Kelemen* (Institutiones lib. II. 1019. l. *) jegyz.) már azt

A midőn tehát már sem sulyos katastrophák, sem országgyülésileg alkotott rendszabályok, sem az ország zavaros viszonyai elegendők nem voltak arra, hogy az eddigi egyházi politika gyökereiben megváltozzék, a társadalmi, közgazdasági és politikai bajok végre valahára orvosoltassanak; a midőn ennélfogva minden jóravaló hazafi lelkében már a resignatiónak, a változhatatlanba való megnyugvás tompa érzetének kellett gyökeret vernie, egyszerre a Nyugatról oly szellemirány fuvallata közeledett, mely a kedélyeket mintegy varázsütésre felfrisitette, a kétségbeesők lelkébe uj reményt öntött s a csüggedőknek tetterejöket visszaadta. Ezen uj szellemirány a *protestantismus* volt, melynek befogadására a kedélyek Magyarországon épen ez időtájt voltak a legérettebbek. Az általános elégedetlenség közepette az uj tan csakhamar rohamosan el is terjedt az országban s a hol gyökeret vert, első sorban azt a tudatot érlelte meg, hogy *meg kell törni a katholikus clerus óriási hatalmát Magyarországon.*

S ez a törekvés, mihelyt a protestantismus az országban valamelyest megerősödött, azonnal testet is öltött. A *Bocskai István* által vezetett *korponai* gyülés 1604-ben *Rudolf* királyhoz felterjesztést intézett, melynek egyik pontja azt kivánta, hogy a *főpapok s általában a clerus száma az országban alább szállittassék;* egy másik pontja, hogy *főpapok világi ügyekbe többé ne avatkozhassanak;* egy harmadik, hogy *az egyházi biróságok jogköre korlátoztassék.* [1])

Mindaddig azonban, mig a protestantismus Magyarországon törvényileg elismert vallás rangjára nem emelkedett, ilyen és hasonló fellépései a katholikus egyháznak valami nagy kárt

---

vagy a várak erősitéséről volt szó, vezéreit az egyházi jövedelmekre utalta. Ezenkivül maga is hiveinek sok egyházi javadalmat eladományozott, vagy pedig elnézte, hogy főbb párthivei az egyházi jószágok és jövedelmek lefoglalásával maguk jutalmazzák meg magukat. (*Szalay L.* Magyarorsz. tört. IV. k. 273. l.). Igy birta ez időben az *egri* püspökséget *Perényi Péter,* a *nyitrait Török Bálint,* a *váradit Czibak Imre,* az *erdélyit Dobó Ferenc,* a *csanádit Petussics Gáspár,* a *pécsit Szerecseny János* s a *győrit Bakics Pál.* (V. ö. *Pázmán Péter:* Kalauz III. k. 4. §.) — I. Ferdinand alatt mindezen állapotok orvoslására számos törvény alkottatott ugyan, de sikertelenül. (V. ö. 1537 : 19.; — 1542 : 3.; — 1545 : 2.; — 1550 : 17.; — 1560 : I. végz.)

[1]) *Szalay L.* Magyarorsz. tört. IV. k. 480. l.

okozni képesek nem voltak. Csak attól fogva, hogy az 1606. évi *bécsi* békekötés a protestáns vallást felekezet gyanánt jogilag elismerte s ez törvénybe is iktatva lett (1608 : k. u. 1. tc.), vált a protestantismus félelmes ellenségévé a katholikus egyháznak. Ettől fogva a meddő óhajtások terét elhagyhatta s törekvései megvalósitására hatalmi eszközökkel is küzdhetett. A mint még ugyanazon országgyülésen, mely a bécsi békekötést törvénybe iktatta s a protestánsok részére szabad vallásgyakorlatot biztositott, törvényt kivivniok sikerült, mely kimondotta, hogy a *jezsuiták,* legfélelmesebb ellenfeleik, *az országban semmiféle ingatlant nem birhatnak:* »Nulla in Regno Hungariae bona stabilia et possessionaria habere et possidere valeant.« [1]) Később pedig, a *Bethlen Gábor* aegise alatt *Pozsonyban* és *Beszterczebányán* 1619-ben tartott kétrendbeli országgyülésen, végzeményt tudtak elfogadtatni, mely szerint: *a katholikus clerus kiváltságos politikai állását elveszitse s világi ügyekben többé szava ne legyen*; *az országban katholikus püspök csak három,* egyenkint 2000 frt évi fizetéssel, *legyen: Egerben, Nyitrán* és *Győrött; az egyházi ingatlan javak,* — melyek a folytonos harcok viszontagságai alatt önkényes elvonások révén amugy is tetemesen megapadtak, — *elkoboztassanak s részben a végvárak jókarban tartására fordittassanak, részben pedig a közkincstár javára eladassanak vagy zálogba vettessenek,* az elővételi jog azokat a családokat illetvén, melyekből e javak valaha az egyházra kerültek; s végül, hogy *a hiteles helyekül meghagyott káptalanok és konventek tagjai évi fizetést huzzanak.* [2])

[1]) 1608 : k. e. 8. tc. megerősitése. Hogy pedig e birtokbirási tilalommal, mely tárgyunkkal szorosan összefügg, mint most már tisztán történelmi ténynyel egyszer mindenkorra végezzünk, megemlitjük, hogy e birtokbirási tilalom az 1687 : 20. tc. által ismét meg lett szüntetve, sőt a jezsuita rend »*nomine collectivo*« az országba befogadva. (V. ö. még az 1715 : 73; — 1741 : 33.; és 1751 : 10. tcikkelyekkel.) A mi *Erdélyt* illeti, itt a jezsuiták birtokbirási képtelensége már 1588 óta fenállott, az 1607. és 1619. évi országgyüléseken pedig ujból megerősittetett. Az *Approbata*-k (Pars I. tit. II. III. art. I.) a jezsuitákat, hivatkozva a három országgyülési végzeményre, minden javaiktól megfosztják, őket az országból kitiltják s mindazokat, kik mégis bejönnének, *notorius*-oknak (hütleneknek) nyilvánitják, elrendelvén egyuttal, hogy azok is, kik őket behozzák. »*in notam infidelitatis incurrdljanak.*«

[2]) *Szalay L.* i. m. IV. k. 573. s k. l. — *Kerékgyártó Árp.* i. m. III. R. 205. l. — A hozott határozatokat Bethlen Gábor erősitette meg,

A midőn pedig az országos protestáns mozgalom, melyet felváltva *Bocskai István, Bethlen Gábor* és *I. Rákóczy György* vezettek, mindinkább tért és erőt nyert; végül pedig az 1646. évi *linzi* békekötés formájában, a katholikus klerus minden erőfeszitése dacára, mely a békekötés becikkelyeztetésének, »*mint a vallásra nézve legnagyobb mértékben hátrányosnak,*« pártjával együtt az $164^6/_7$. évi országgyülésen ünnepélyesen ellentmondott, a végleges jogi alapot, — »*ellent nem állván a clerus és katholikus rendek tiltakozása, mint soha törvényerővel nem biró,*« — megnyerte, — a rendek protestáns többségének az oly sokáig elhanyagolt holt-kézi törvények megujitása is, országos törvény alakjában, sikerült. Ugyanezen országgyülésnek ugyanis azon végzeménye, mely a *linzi* békekötés becikkelyezését tartalmazza, [1]) 17. articulusában következőleg rendelkezik:

»De bonis Secularibus Ecclesiasticis non abalienandis Decr. Andreae II. per Ludovicum I. facta confirmatio approbatur, et realiter observetur. Hoc loci renovatur etiam art. 55. Decr. III. Ulad. Regis.« [2])

Ezen ujabb holt-kézi törvény két irányban nevezetes.

Először is azt tanusitja, hogy a midőn az $164^6/_7$. évi törvényhozás a *linzi* békekötés végrehajtásául az egyházak és egyházi személyek ingatlan-szerzési képtelensége tárgyában ujból intézkedett, ezen szerzési képtelenséget *minden irányban,* ugy élők közötti ügyletek, mint halál esetére szóló rendelkezések tekintetében, valamint elbirtoklások esetére is, megállapitani s illetőleg megujitani akarta. Egyrészt ugyanis kirí belőle, főleg ha a *linzi* békekötésbeli utasitást is szem előtt tartjuk, hogy világi javaknak egyházakra való átszállását teljesen lehetetlenné

---

kit a rendek a besztercebányai országgyülésen királylyá választottak. S mert a hozott határozatok a törvényes király, II. Ferdinánd, által megerősitve nem lettek, nem is fordulnak elő a törvénytárban mint királyi végzemények, országos törvények.

[1]) Az 1646/7: II. végz. 5. tc.

[2]) Ezen törvénycikk a *linzi* békekötés utasitása alapján készült. Ennek 11. pontjában ugyanis a protestansok kikötötték, hogy »de non abalienationibus Bonorum Aviticorum per Ecclesiasticos sive Saeculares factis vel fiendis« megfelelő törvényes intézkedések tétessenek. Ezen utasitás »*per Ecclesiasticos*« kifejezése ugyan fogalomzavart támaszt, de azt, mint látni, az 1646/7 : 17. tc. kellőleg helyreigazitotta.

kivánta tenni, oly módon, mint az 1498 : 55. és 65. tc.; sőt mert ugy a törvény, mint a *linzi* békekötés világi javak elidegenitésének körülirására egyszerüen az »*abalienatio*« szót használják, mely kifejezés az elidegenités és vagyonátszállás minden módját jelenti, az $164^{6}/_{7}$: 17. tc. értelmére nézve még azon controversia sem merülhet fel, mely ellen az 1498 : 65. tc.-nél[1] pár megjegyzést tenni szükségesnek tartottuk. Másrészt pedig, midőn az $164^{6}/_{7}$: 17. tc. az 1498 : 65. tc. helyett, mely már az általa hivatkozott 1498 : 55. tcikkel való benső rokonságánál, de az $164^{6}/_{7}$: 17. tc. által ujból szabályoztatni akart holtkézi intézményre való közvetlen vonatkozásánál fogva is, sokkal közelebb állott volna hozzá, mint Nagy Lajos 1351. évi végzeménye, de a halál esetére való szerzés tárgyában vitának engedett helyet, — Nagy Lajos végzeményét erősiti meg kifejezetten, mely a halál esetére szóló elidegenitéseket is praecis szavakkal tiltja; s midőn e mellett az 1498 : 65. tcikket sem lépteti ki hatályból, hanem csak annak az 1351. évi végzemény értelmét tulajdonitja, — ebből az eljárásból az következik, hogy egyházak és egyházi személyek szerzési képtelenségét halál esetére szóló intézkedések tekintetében is *kifejezetten* statuálni akarta. A mivel ugyan minden controversiának az 1498 : 65. tc. valódi értelmére nézve véget vetett s vele együtt egy minden irányban kétségek nélkül való holt-kézi törvényt alkotott, de viszont ez az eljárása volt oka annak is, hogy sokan már az 1351. évi végzeményt ugy fogták fel, mint a melylyel Nagy Lajos holt-kézi törvényt akart volna alkotni. Holott, mint látjuk, ez Nagy Lajosnak szándékában nem volt.

Másodszor annyiban nevezetes az $164^{6}/_{7}$: 17. tc., a menynyiben az 1351. évi végzemény helyes értelmét szabatosan kifejezi s ezzel az ingatlanokról való rendelkezési jognak is az 1351. év előtt való állapotát a valóságnak megfelelően tünteti fel.

A mint fentebb láttuk, az 1351. évi végzemény éle az egyház ellen irányult; Nagy Lajos azonban, hogy ujitásának ezen élét elburkolja, egyrészt nem szoritja meg az egyházak *szerzési*, hanem csak a *nemesek* rendelkezési képességét; másrészt pedig a nemeseket 1351 előtt megilletett rendelkezési jogról akként emlékezik meg, mintha az őket akként illette volna, hogy ingatlan javaikról, fiak nem létében, az egyházon kivül

bármely más harmadik személy javára is (»ecclesiis vel aliis quibus volunt«) rendelkezhettek volna. Holott nyomról nyomra kisérvén a magyar birtokjog történetét, kétségtelen, hogy a rendelkezési jog ily tág értelemben sem a II. Endre-féle aranybulla, sem az általa visszaállitani akart Szent-István-féle jogrend szerint a birtokos nemest soha meg nem illette.

Az $164^6/_7$. évi törvényhozás tehát, nem levén semmi irányban sem feszélyezve, — mint volt annak idején Nagy Lajos, midőn az 1351. évi végzeményt megujitotta, — leplezetlenül annak valódi intentiójára és valódi értelmére helyezkedett. Ugy hivatkozik reája, mintha elő sem fordulna benne a *»vel aliis quibus volunt«* kifejezés. S midőn ezzel egyrészt annak valódi értelmét és intentióját tárja fel, másrészt egyuttal az 1351. év előtti jogállapotot is az egyedül helyes világitásban tünteti fel.

Egy tekintetben mégis az $164^6/_7$: 17. tc. tágabb értelmet helyezett bele az 1351. végzeménybe. Ugy szól ugyanis róla s közvetve II. Endre 1222. évi szabadságleveléről is, mintha általában *bármiféle,* nemesi vagy nem-nemesi, jószágnak az egyház részére való elidegenitését tiltotta volna. Nem mondja, mint az 1351. évi végzemény, hogy *»nobiles homines* sine haerede decedentes *possessiones eorum* in vita et in morte dare et legare . . . nullam habeant facultatem« — hanem egész általánosságban *»de bonis secularibus* Ecclesiasticis non abalienandis Decr. Andreae II. etc. approbatur et realiter observetur.« Tudjuk, hogy erre a tágabb álláspontra még csak az 1498 : 65. tc. emelkedett. Hogy pedig az $164^6/_7$: 17. tc. ennek dacára ily értelmet helyezett az 1351. évi végzeménybe, annak okát az képezi, hogy tulajdonképen a holt-kézi törvényeket akarta megujitani, mégis azonban azon controversia kizárásával, mely az 1498 : 65. tc. tekintetében egy kis elfogultság mellett helyt nyerhetett; a mint ezt föntebb megérintettük.

A midőn fölöslegül még kiemeljük, hogy az $164^6/_7$: 17. tc. az 1498 : 55. tcikket is kifejezetten ujból megerősitvén, ezzel tanujelét adta annak, hogy lehetőleg teljes holt-kézi törvényt akart nyujtani, [1]) elmondottuk mindazt, mi bennünket ezen törvénycikk tekintetéből érdekelhet.

---

[1]) Ép azért az 1715 : 16. tc. is, mely a holt-kézi szerzés tárgyában

Minthogy pedig Erdélyben ugyanezen időtájt szintén lettek holt-kézi törvények alkotva, itt lesz helyén, a tárgy teljessége tekintetéből, ezekről is megemlékeznünk.

Erdélyben, mely 1540-ben vált külön az anyaországtól, Magyarországnak 1526 előtt hozott összes törvényei érvényben és hatályban maradtak; következőleg az 1498 : 55. és 65. tcikkelyek által létesitett holt-kézi törvényei is.

Már most, midőn a különválás idejében Erdélyre nézve ujabb holt-kézi törvények alkottattak, ezekben főleg az a nevezetes, hogy a magyarországi 1498. évi holt-kézi törvények értelmét ép ugy állapitják meg, mint ezt mi fentebb tettük, hogy tudniillik ezen törvénycikkelyek szerint az egyházak és egyházi személyek ingatlan-szerzési képtelensége ugy az élők közötti, mint a halál esetére való szerzésre vonatkozik.

Az 1653. évi március hó 15-én *II. Rákóczy György* erdélyi fejedelem által, az u. e. évi *gyulafehérvári* országgyülés jóváhagyása mellett, törvényül kihirdetett és életbe léptetett »*Approbatae Constitutiones Regni Transsylvaniae et Partium Hungariae eidem annexarum*« cimü törvénykönyvnek I. R. VI. C. 2. cikkelye ugyanis abból az indokból, hogy: »Sokszor praejudicál Véreknek és igaz Successoroknak s Fiscusnak is, hogy némelyek jószágokat vagy egyéb örökségeket legállyák az Ecclesiákhoz vagy Egyházi rendeknek, ugy hogy, egyről másra, és in perpetuum a szerént az Egyházi rendekre maradjon,« — következő rendelkezést tartalmazza:

»Pro perpetuo decreto concludáltatott, hogy soha senki egy privatus ember is ingatlan semminémü jókat Ecclésiákhoz sem éltében örököseképen ne adhasson, sem Testamentumban ne legálhasson és ollyan adás, legálás, tellyességgel erőtlen légyen, valamely Successoroknak vagy pedig a Fiscusnak praejudicál; egyéb-iránt ingó javaiból kinek-kinek szabados dispensatiója vagyon, ha az is maga acquisituma.«

S hogy már a magyarországi 1498. évi törvények sérelmével történt ilynemü elidegenitések is érvényteleneknek voltak tekintendők, kitünik ugyanezen törvénykönyvnek egy másik

---

ujból rendelkezett, a korábbi összes holt-kézi törvények megerősitéseül elégségesnek tartotta csak az 1646/7 : 17. tcikket különösen megerősiteni.

helyéből. Az Appr. Const. I. R. I. C. 10. cikkelye ugyanis következőleg rendelkezik:

»Az ecclesiai jövedelmek, parochiális régi örökségek, azokról iratott végezések szerént, a mellyek vóltanak és meghagyattattanak, ezután is helyben hagyattassanak; ha melyek pedig contra jura regni praejudiciumque fisci, juris regii vel legitimorum haeredum lettenek, vagy ezután is lennének, mindazok invalidáltassanak, és egyházhoz, vagy valamely ecclésiához semminémü immobile bonumok a régi parochiális örökségeken kivül, ne applicáltassanak; sőt ha mik vólnának ollyanok, adimáltassanak, observáltatván ezen dologról az Ecclesiasticum bonumok felől irott Constitutiók is.«

---

3. §. Az 1715: XVI. LXXI. és XCVII. törvénycikkelyek.

A) Az 1715:16. törvénycikkely.

Az 1498 : 55. és 65. tcikkelyek az egyházakat és egyházi személyeket világi ingatlan jószágoknak nemcsak örök jogon, hanem zálog cimén való szerzésétől is eltiltották s illetőleg ezen a cimen való szerzésre képteleneknek nyilvánitották, királyi helybenhagyás mellett is; a mennyiben azonban a zálogcimen való szerzés a törvény meghozatala előtt történt volna, a zálogba vett javak csakis a reájuk adott pénzösszeg vissafizetése után voltak a zálogbirtokos egyház vagy egyházi személy által visszabocsátandók. [1])

Ámbátor pedig e szerint jövőre nézve egyháziak és egyházi személyek pénzök elvesztése mellett tiltattak el világi jószágoknak zálogbavételétől, — vagyis a törvény tilalma ellenére zálogba vett jószágot birtokosaiknak föltétlenül visszabocsátaniok kellett volna, — mégis megtörtént, hogy, valamint az 1498 : 55. és 65. tcikkelyek mindjárt meghozataluk után hatálytalanoknak bizonyultak, azonképen az $164^{6}/_{7}$. évi megerősités dacára is időközben sok világi jószág zálog cimén egyházi kézre került. Már most, szoros jog szerint, az egyházak és egyházi személyek

---

[1]) »Hoc tamen excepto: Si quispiam fortassis praelatorum ad huiuscemodi bona iam de facto aliquas pecunias dedisset et aperte de datis per eum pecuniis constaret: Tali eiuscemodi pecuniae restitui debeant. quibus restitutis bona illa tandem sunt libera.«

pénzök visszatéritése nélkül tartoztak volna ezeket a javakat birtokosaik kezére visszabocsátani. Minthogy azonban a lefolyt időközre nézve a szakadatlan szabadságharcok s a törökkel való küzdelmek által teremtett zavaros állapotok az ily eseteknek szigoru jog szerint való elbirálását csaknem lehetetlenné tették, az 1708-ban a százados szabadságharcok és török hadjáratok összes utóbajainak orvoslására egybegyült s 1714-ig együtt ülésezett karok és rendek »*pro hac vice*« méltányosságnak adtak helyet, megengedvén, hogy a lefolyt zavaros idők alatt egyházaknak és egyháziaknak zálogba vetett világi birtokok csakis a zálogösszeg lefizetése mellett bocsátandók ki a zálogbirtokos egyházak és egyháziak által. »Jövőre azonban tartassék meg pontosan a törvény.« A III. *Károly* király által kiadott 1715. évi országos végzemény 16: Cikkelye ugyanis 4. és 5. §§-aiban e részben következőleg rendelkezik:

§. 4. »Respectu vero bonorum secularium, quae titulo inscriptitio vel pignoris, ecclesiasticae personae aut communitates praesertim cum evictione fisci regii ac etiam privatorum penes literas impignorationales, justas nihilominus et legitimas conditiones hactenus possederunt, — conclusum est: Ut eaedem ecclesiasticae vel religiosae personae aut communitates, siquidem in continuo eiusmodi emptionis usu praefuissent, in possessione huiusmodi bonorum usque ad eorundem per seculares fiendam reluitionem *pro hac vice* conserventur. — §. 5. A modo vero deinceps Art. 17. 1647. tanquam hic loci renovatus, observetur exactius: Nisi Sacra Regia Majestas in specialibus casibus (salvis tamen juribus alienis) eatenus dispensaret.«

Ezen ujabb intézkedés a zálogos ügyletek jogi természetére, mennyiben általuk egyházak és egyházi személyek is érdekelve volnának, elegendő világosságot vetvén, általános tartalmára nézve bővebb fejtegetést nem igényel. Kivételt képez azonban e részben az 5. §-ban foglalt azon specialis intézkedés, hogy »*jövőre nézve tartassék meg pontosan az ezuttal megujitott 1647 : 17. tc., hacsak ő felsége* alóla, — mások jogainak sérelme nélkül, — *különös esetekben felmentést nem adna.*«

Ezen §. ugyanis, tekintve, hogy az 1647 : 17. tc. szoros összefüggésben áll az 1498 : 55. és 65. tcikkelyekkel, melyek világi javaknak egyházak és egyházi személyek által nemcsak

zálog cimén, hanem bármi örök cimen való szerzését is, az ügylet semmiségének és érvénytelenségének terhe alatt, tiltják, — azon feltevésre jogosithat, hogy 1715-től fogva, az ezen évbeli 16. tc. 5. §.-a alapján, a király különös tekintetre méltó esetekben, a szerzés bármely nemére nézve, egyházaknak és egyházi személyeknek engedélyt adhatna; hogy tehát az 1715 : 16. tc. 5. §.-a által az eddigi holt-kézi szerzést tiltó törvények szigora enyhittetett volna.

Bármi természetesnek tessék is azonban első pillanatra ez a magyarázat, az szorosabb vizsgálat mellett mégis helytelennek bizonyul. Maga a mult századbeli judicatura is ellenkező magyarázati eredménye jutott.

Az 1715 : 16. tc. 4. és 5. §§. ugyanis nem egymástól elválasztva (disjunctive), hanem egymással szorosan egybevéve (conjunctive) veendők a magyarázat alapjául: a mint általában hermeneutikai szabályt képez, hogy a törvény mint egész s nem egyes kiszakitott részei szerint értelmezendő. Ezen, logikailag is egyedül helyes eljárás mellett pedig nem jutunk azon magyarázati eredményre, hogy az 1715 : 16. tc. rövid pár szóból álló 5. §-a az összes holt-kézi törvények hatályosságát királyi jóakarattól függővé tenni s ez által azok élét teljesen eltompitani akarta volna.

Az 1715 : 16. tc. 4. §. ugyanis csak *ideiglenes felvallásokról*, melyek a régi magyar jog szerint zálogügyleteknél egyebek nem voltak és *tulajdonképeni zálogügyletekről* szól Egy árva szóval sem emlékezik meg az örökjogu szerződésekről vagy végrendeletekről, a melyek pedig az 1498:55. és 65. tcikkeknek nemkülönben az $164^{6}/_{7}$: 17. tc.-nek főtárgyát, a holt-kézi törvényeknek valóságos sarkpontjait képezik, egyetemben a királyi adományokkal. Már pedig, ha az 1715. évi törvényhozás a szerzést tiltó törvényeknek épen a magvát nem érintette, akkor nem is akarta azt érinteni; s az 1715 : 16. tc. 4. §-ából nyilvánuló, hogy az 1715. évi törvényhozás csak annyiban kivánt a korábbi holt-kézi törvényekkel foglalkozni, a mennyiben a lezajlott idők viszontagságai ezt szükségessé tették. Szólni akart egyedül a zálogügyletekről, melyek világiak és egyháziak között a közelmultban igen elszaparodtak.

Minthogy pedig az 1715 : 16. tc. 4. §-a tényleg egyedül a zálogügyletekkel foglalkozik s csak azokra mondja, »*pro*

hac vice conserventur;« nyomban pedig a nélkül, hogy az örökogu ügyleteket egy szóval is érintené, azt mondja: »*jövőre edig tartassék meg pontosabban az 1647 : 17. tc., hacsak a irály alóla különös esetekben felmentést nem adna,*« — ennek, két §. egymásba való összeolvadásánál, egymást kiegészitő szerezeténél fogva, a logika szabályai szerint, csak az az értelme ehet, hogy jövőre csak a zálogügyleteket akarta királyi jóváagyás esetében érvényesekül tekintetni, az 1498 : 65. tc.-nek edig csak annyiban derogálni, mennyiben ez még királyi jóváagyás mellett is a zálogügyleteket érvényteleneknek nyilvánitotta. Más cimeken történő szerzések tehát, ugy mint eddig, királyi jóváhagyás mellett is érvénytelenek maradnak, ugy levén tekintendők, mintha a felek egymással nem is szerződtek, egymás iránt lekötelezést nem vállaltak volna.

Amint mindkét elvet a kir. Curia a törvény meghozatala után »*utraque tabula*« ki is mondotta, tényleg alkalmazta.

Első tekintetben:

»Fassiones vel contractus, quibus mediantibus Bona secularia cuipiam ordini religiosi *perennaliter* abalienantur, *non tenent, etiamsi tali fassioni consensus Regius statutione firmatus superinducatur*, quia Publici interest, ne Bona Secularia ad manus mortuas deveniant et a succesione Fisci Regii in perpetuum abstrahantur.« [1])

Második tekintetben, az örökvallási ügyletek *ipso facto* való érvénytelenségére nézve:

»Cum Communitates ex lege sint possidendorum Bonorum incapaces, hinc etiam Fassiones per tales communitates celebratae *sunt ipso facto nullae,* quia nemo plus Juris in alterum transferre potest, quam quod ipse habet; *cum itaque eiusmodi communitas sit tenendorum bonorum incapax, hinc utique nec Fassionem superinde active celebrare potest.*« [2])

Minden ilyen örökjogu ügylet tehát vagy bármiféle más lekötelezés, mely által világi jószág, különösen pedig nemesi birtok, világiról egyházra vagy egyházi személyre lenne szállandó, továbbra is nem relative, hanem per absolutum érvénytelen

---

[1]) *Planum tabulare:* De causis ad invalid. fassionum ex praejud. promotis. Dec. 48.

[2]) Plan. tab. u. o. Dec. 49.

maradt. Egyik félnek, a világi személynek, ugy mint eddig, nem volt elidegenitési képessége, a másiknak, az egyháznak és egyházi személynek, nem volt szerzési képessége; a jogtárgy pedig, melyre nézve egymással szerződni, egymás iránt lekötelezést vállalni akartak volna, jogügylet substratumául szolgálni feltétlenül alkalmatlan maradt. Nyilvánvaló tehát, hogy a mi ilyen ügyleti tényezőkből ered, az nem lehet más, mint az absolut jogi semmiség. Ezt pedig mindaddig, mig akár az alanyi, akár a tárgyi érvénytelenségi okokat maga a törvény, mely az érvénytelenségi okokat statuálta, kifejezetten és világosan meg nem szünteti, semmiféle utólagos jóváhagyás orvosolni nem képes; királyi sem.

Nem szenved azonban kétséget, hogy a későbbb contra legem kifejlődött azon gyakorlat, mely szerint egyházak és egyháziak világi javakat királyi jóváhagyás mellett örök joggal mégis szerezhettek és mai napság is szerezhetnek, legnagyobb részt az 1715 : 16. tc. 5. §-ának a föntebbitől eltérő felfogásából, téves derogatorius magyarázatából eredt, mely a törvény értelmét helytelenül kiterjesztette.

B) Az 1715 : 71. törvénycikkely.

A holt-kézi szerzést tiltó törvények ugyanazon országgyülésen, mely az 1715 : 16. tcikkelyt alkotta, a 71. tc. által további kifejtést nyertek.

Az eddigelé alkotott holt-kézi törvények ugyanis, beleértve az 1715 : 16. tcikkelyt, csak azon esetekre intézkedtek, midőn egyházak és egyházi személyek világi birtokot vagy birtokjogot élők közötti ügyletek vagy halál esetére szóló intézkedések utján voltak örök vagy ideiglenes joggal szerzendők. Megtörténhetett azonban, hogy valamely birtokos család jogközösségben levő, tehát a család ősi javaira nézve várományi joggal biró tagja szerzetbe lépett; minthogy pedig szerzetesek vagyonában nem a vérrokonok, hanem a szerzet volt hivatva örökösödni [1]) s kü-

[1]) »Si quispiam per defectum Fratris sui Religionem bonorum tenendorum capacem ingredientis et ibidem obeuntis ad consequendam in substantia occasione ingressus in Religionem eidem per condividentes vel parentes excisa successionem, processum suscitet, actoratus illius con-

lönben is nem egyszer előfordult, hogy szerzetes az általa birt ősi javakat élők között is »nagy tekintélyes pénzösszegben vagy örökjogon a szerzetre átruházni szokta« (az 1715 : 71. tc. bevezető indokolása), — az eddigi holt-kézi törvények dacára mindig fenforgott azon lehetőség, hogy egy, a világi javak szerzésétől általában eltiltott egyházi testület világi fekvő birtokot mégis szerzett. Minthogy pedig ezen lehetőség által mindazon állami és társadalmi érdekek, melyek a holt-kézi törvények benső indokait képezték, kerülő uton megsértve lettek; minthogy továbbá a fekvő nemesi javak rendeltetésével is homlokegyenest ellenkezett, hogy a családnak valamelyik szerzetes tagja, ki a nemesi javakkal egybekötött közjogi terheket nem viselhette, a család ősi javaiban ép ugy osztozkodjék, mint a család világi tagjai,[1]) az eddigi holt-kézi törvényeket ebben az irányban kiegésziteni szükségesnek látszott. Miért is az 1715. évi országgyülés az 1715 : 71. tc. által elrendelte, hogy a *szerzetbe lépett osztályos atyafi a család ősi javaiból különbeni osztályrészének csak egy tizedét igényelhesse;*[2]) *ezt is csak pénzben s annak összege az ötezer forintot meg nem haladhatja. Szerzeményi javakban pedig csak abban az esetben örökösödhetik, ha a szerző örökhagyó neki belőlök világosan valamit hagyományozott volna.*[3])

---

descendere solet, adeoque sub mutuam condividentium successionem non cadit, verum ut ex articulo *quoque* H. 1715. deduci potest, Religioni cedit.« (*Planum tabulare:* Divisionis success. Rectif. in uno vel div. Com. Dec. 29.)

[1]) Okleveles adataink vannak arra nézve, hogy mar Róbert Károly idejében a szerzetbe lépett testvér ősi javakból osztályrészt nem igényelhetett. V. ö. *Fejér:* Cod. Dipl. VIII. k. V. r. 209. l. 1332. évről.

[2]) Kérdés támadván az iránt, vajjon szerzetbe lépett testvért ősi *ingó* javakból mi és mennyi illet meg, a királyi Curia *Reviczky Antal*nak testvérei ellen inditott perében 1773. évi január hó 26-án hozott ítéletével a szerzetbe lépett testvért az ingók tekintetében is a tizedrészre szoritotta. (V. ö. *Kelemen;* Institutiones I. k. 257. l. *) jegyz.)

[3]) Nem lesz érdektelen, ha az 1715 : 71. tc. tekintetében is párhuzamot vonunk a *közönséges* (longobard) hübérjoggal, melynek annyi hatását találjuk a hazai jogéletre. A lib. II. Feud. tit. XVI. igy szól: »Qui clericus efficitur aut votum religionis assumit, hoc ipso feudum amittit.« — A lib. II. Feud. tit. XXI. következőleg: »Miles, qui beneficium tenebat, venerabilem domum intravit et seculo renuntiando, arma bellica deposuit, habitumque religionis assumpsit et sic conversus est. Hic donec vixerit, feudum retinere conatur, quod dominus vel agnatus ad se pertinere contendit.« *(Itélet.)* »Sed judicatum est, domini vel agnati conditionem esse potiorem

Az 1715 : 71. tc. idevágó rendelkezései szószerinti szövegökben a következők:

»Non sine maximo et manifesto praejudicio Sacrae Coronae et regnicolarum passim fieri consuevit, quod nonnullorum ordinum religiosi (uti etiam sanctimoniales) alias saeculo jam mortui, non contenti fundationis provisione, nullaque penitus lege desuper sancita, bona tam paterno- et materno-avitica, quam paterna et materna etiam aequisititia, mobilia et immobilia, via juris et processu divisionali subsecuto, ratas suas portiones eximere, religionique aut in notabili summa aut jure perpetuo applicare consueverunt; unde legitimi successores jure inmediatae successionis, imo et fiscus regius, palam et manifeste privaretur. §. 1. »Ideo statutum est; ut amodo imposterum personae religionem possidendorum bonorum capacem ingredientes, ex bonis paterno-maternoque aviticis immobilibus, quinquaginta millium florenorum summam praevalentibus, consequenterque gradatim descendendo, juxta bonorum exigentiam, qualitatemque et quantitatem, non plus quam ex rata eorundem portione provenientem decimalitatem praetendere nec parentes etiam earundem iisdem dare vel legare possint. §. 2. De acquisititiis autem nihil omnino consequi valeant, praeterquam ex libera dispositione parentum. §. 3. Cum ea insuper declaratione, ut etiamsi portio religionem ingredientis quinquaginta millium florenorum valorem excederet, non tamen plus, quam quinquaginta millium florenorum decimalitatem tali religioso in ratam eius portionem genitor suus aut proximiores successores in pecunia exsolvere tenebuntur. §. 4. Ubi vero de valore similium portionum, utrum videlicet eadem quinquaginta millium florenorum summam, vel descendendo gradatim minus valeant, nec non? inter religionem et consanguineos personarum religiosarum quaestio suboriretur; ex tunc, liceat uni vel alteri partium, pro qualitate et quantitate bonorum aestimationi subjiciendorum, et in diversis comitatibus existentium, medio unius ex magistris protonotariis; in uno vero et

---

eo, qui factus est miles Christi: nec beneficium pertinet ad eum, qui non debet gerere officium.« — Végezetül a lib. II. Feud. tit. CIX. következőleg: »Et jure et moribus receptum est, vasallum clericali se militiae dedicantem feudum amittere. Scriptum est enim in divinis eloquiis: Miles Christi serviat Christo: Milites seculi serviant seculo.«

eodem Comitatu habitorum, medio judicum comitatensium (in civilibus autem civilis magustratus) adhibitis juris requisitis procedere, similiaque bona (habita eorundem proventuum ad sex percentum reflexione) aestimari curare.«

C) Az 1715:97. törvénycikkely.

A harmadik törvény, mely *III. Károly* alatt a holt-kézi szerzés tárgyában alkottatott, az 1715. évi I. végzemény 97. cikkelyének 4. §-a.

Ez következőleg szól:

»Religiosorum porro superiores contractus suorum praedecessorum cum secularibus debita formalitate et solemnitate initos et authentico scripto roboratos, observare tenebuntur eruntque obligati.«

Ezen törvénycikk első pillanatra azon szinben tünik fel, mintha a holt-kézi szerzést tiltó valamennyi eddig hozott törvényt halomra dönteni vagy legalább is lényegesen módositani akarná. A midőn ugyanis minden közelebbi megkülönböztetés nélkül elrendeli, hogy *a szerzetesi elöljárók és világi személyek között kötött szerződések megtartandók* s cime: *»de . . . observandis inter Seculares et Religiosas Personas interventis et interveniendis Contractibus«* szerint ily szerződéseket még a jövőben is szabadon engedne megkötni, nemcsak az ugyanezen évben alkotott 16. tcikknek, melyet imént fejtegettünk, látszik derogálni, hanem az $164^{6}/_{7}$: 17. s az 1498 : 55. és 65. tcikkelyeknek is, szóval az összes eddigi holt-kézi törvényeknek. S csakugyan a Corpus Juris-beli *»Cynosura universi juris Hungarici«* [1]) mondja is: »Hic articulus 97. derogari videtur articulo 16. eiusdem anni 1715. velut illo posterior.«

Valójában azonban az 1715 : 97. tc. 4. §-a nem módositotta sem az 1715 : 16. tcikkelyt, sem a korábbi holt-kézi törvényeket. Hogy azonban ezt kimutathassuk, vissza kell mennünk a törvényalkotás azon módjára, mely 1715 körül s a legujabb időkig divott.

Mai napság az országgyülés minden egyes törvényjavaslatot, melyet elfogad, a legutolsó betüig véglegesen szövegez is;

---

1) Pars I. *»Ecclesiasticorum contractus«* vezérszó alatt.

a király pedig az országgyülés által elfogadott minden egyes törvényjavaslatot külön-külön szentesit [1]) és külön hirdettet ki. Ezen törvényalkotási mód azonban annakelőtte ismeretlen volt. 1848-ig a törvényalkotás technikai módja abban állt, hogy az országgyülés a megalkotandó törvény iránti *elvi* megállapodásait, s csakis ezeket, felirattal a király elé terjesztette; a ki azokhoz vagy hozzájárult vagy azokat elvetette. Elhatározását a rendekkel leiratban tudatta; [2]) mely ha a rendek megállapodásaival meg nem egyezett s ezek megállapodásaikhoz ragaszkodtak volna, a királyhoz ujabb felterjesztést tettek. Mi kölcsönösen mindaddig tartott, mig a rendek és király között határozott elvi megállapodás létre nem jött vagy kiderült, hogy egymással megállapodni nem tudnak.

Ezen stádiumát a törvényalkotásnak *országgyülési egyezkedés*nek, *tractatus diaetalis*-nak hivták. [3])

Ha a karok és rendek meg a király között a hozandó törvény elveire nézve megállapodás létrejött, akkor, főleg fontosabb törvényjavaslatok tekintetében, azok részleteire nézve is vita szokott megindulni. Ennek is befejeztével az u. n. *concertatio* nyert helyet.

A törvények szövegezése céljából ugyanis az országgyülés, utolsó napjaiban, kebeléből *országos küldöttséget* választott, a királyi kancellária pedig külön *bizottságot* nevezett ki, melyek az országgyülés eloszlása után együttesen arra voltak hivatva, hogy a törvények végleges szövegét részint az országgyülési feliratok és jegyzőkönyvek, [4]) részint pedig a királyi leiratok és egyéb törvényhozási adatok nyomán, mégis közvetlen szóbeli értekezések utján, megállapitsák. Ez volt a *concertatio*. A concertatio utján véglegesen szövegezett törvényjavaslatok csak

[1]) Az 1848 : 4. tc. 2. §.-a folytán, mely szerint »a hozandó törvények jövendőre Ő Felsége által az évi ülés folyama alatt is szentesittethetnek.« A törvények kihirdetési módját az 1868 : 3; — 1870 : 13; — 1881 : 66. és 67. tcikkek, egyetemben az 1880 : 53. tcikkel szabályozzák.

[2]) *Zsigmond* király óta szokásba jött ugyan, hogy a kezdeményezést u. n. *királyi propositiók* utján a király is gyakorolja, mindazonáltal 1848-ig a kezdeményezés sulypontja az országgyülésnél maradt.

[3]) *Deák Ferenc:* Adalék a magyar közjoghoz (Pest 1865) 79. l.

[4]) Innen van, hogy a *Corpus Juris* számos törvénycikkelye valóságos jegyzőkönyvi alakkal bir.

ezután, tehát mindig országgyülésen kivül, lettek a király által szentesitve és kihirdetve, még pedig akként, hogy minden egyes országgyülés véglegesen szövegezett határozatai egy összefüggő egészbe lettek foglalva s cikkelyekre felosztva s azt mint *királyi végzeményt* (decretum) a király aláirta, pecsétjével ellátta s tudomásul vétel végett vagyis kihirdetés gyanánt, minden egyes törvényhatóságnak megküldötte.

Tekintve már most, hogy ily *királyi végzemény* egyes cikkelyei (articuli diaetales) mind egy időben és együttesen lettek *szentesitve,* egy időben és együttesen *kihirdetve;* s ennek következtében egytől-egyig mind egy időben váltak *érvényes* törvényekké s egy időben léptek mint ilyenek *hatályba:* azt, hogy annak elől álló részei *korábbi,* hátrább álló részei *későbbi* törvények lettek volna, lehetetlen állitani. Ugyanezen okból pedig azt sem lehet állitani, hogy a mennyiben a kir. végzemény egyes articulusai egymással esetleg ellentétben állottak volna, a hátrább álló articulus *mint ujabb törvény* derogálna az előbb állónak, mint *régibb törvénynek,* s ez, mint régebbi, érvényét és hatályát vesztené. A dolog inkább ugy áll, hogy a mennyiben egy és ugyanazon végzeménynek két vagy több articulusa egymással a logikai értelemre nézve olyannyira ellenkeznék, hogy a rendelkezések egymásnak kölcsönösen ellentmondanak, nem az egyik cikkely derogál a másiknak, hanem mind a kettő egymásnak s mind a kettő érvényét és hatályát vesztené; mert a törvényhozó ugyanegy kérdésre *igent* is mondott, *nemet* is s ezzel valódi szándékát felderithetetlen homályba burkolta. Azon intézmény jogi állapota pedig, melyre ezen végzemény egymásnak elannyira ellentétes articulusai vonatkozni lettek volna hivatva, továbbra is azon törvényekhez képest lenne elbirálandó, melyek reája vonatkozólag korábbi időkben keletkeztek.

Ezen és nem más hermeneutikai elv lenne követendő az 1715. évi egy és ugyanazon I. végzemény egymásnak ellentmondani látszó 16. és 97. articulusai tekintetében is, — hogyha arra csakugyan szükség lenne; a mint azonban nincs. De minden körülmény között, tehát akkor is, ha az 1715 : 97. tc. 4. §-a derogálna az u. e. évbeli 16. tcikknek, kétségtelen, hogy az $164^{6}/_{7}$: 17. s az 1498 : 55. és 65. tcikkelyek, mint korábbi törvények, továbbra is megtartották volna változatlan érvényöket.

Nincsen pedig szükség az 1715 : 16. és 97. tcikkelyek között a fentebb érintett magyarázati expediensre, mert azok egymás mellett is nagyon szépen megférnek. Csak tudjuk a helyes magyarázati módszert alkalmazni.

A törvénymagyarázat ugyanis a grammatikai és logikai magyarázat elfogadott elvei mellett lehet *kiterjesztő* vagy *megszoritó*, ahhoz képest, a mint a törvény belső és külső körülményeiből okszerüleg következik, hogy a törvényhozó valamely rendelkezést másként akart tenni, mint a hogyan azt tette; többet vagy kevesebbet mondott, mint a mennyit mondani valósággal akart. Különösen pedig *megszoritó* magyarázatnak van helye akkor, *midőn a törvénynek valamely általánosságban tartott rendelkezése megszoritás nélkül ugyanazon törvény egy másik rendelkezésének ellentmondana.* [1])

S ezen *megszoritó* magyarázat alkalmazandó az 1715 : I. végzemény egymásnak ellentmondani látszó 16. és 97. cikkelyei tekintetében is; annál inkább, mert felteendő az 1715. évi országgyülésről, hogy e két cikkelylyel valamit mondani csakugyan akart s nem volt szándékában egyiket a másikkal lerontani.

A holt-kézi szerzést tiltó magyarországi törvények fejlődési menete folytonos emelkedést mutat. Történetök egyes phasisai mindmegannyi ujabb tanujelei a törvényhozás abbeli szándékának, hogy a holt-kéz szerzési képességét mindinkább szükebb térre szoritsa. Maga az 1715. évi országgyülés is ennek a tendentiának ad kifejezést, midőn az 1715. évi I. végzemény 16. cikkelyében azt mondja, hogy jövőre az $164^6/_7$ 17. tc. »*observetur exactius.*« Már ezen fejlődési menet s az 1715. évi országgyülésnek nyiltan kifejezett gondolkozásmódja sem adhatnak azon föltevésnek helyet, mintha a törvényhozás 1715-ben az 1498, vagy helyesebben már 1351 óta követett ujabb birtokjogi politikával, minden átmenet nélkül, hirtelen szakitani akart volna. Azt tehát, hogy a midőn az 1715. évi törvényhozás, ezen ujabb birtokjogi politika szellemének teljesen megfelelően, a korábbi holt-kézi törvényekre vonatkozólag azt rendelte el, hogy jövőre pontosabban tartassanak meg, róla hinni, hogy rögtön ezen enunciatiója után maga magát meghazudtolni akarta; meghazudtolni akarja egy gyarlóan összeállitott olla potrida-féle törvény-

[1]) *Unger:* System des öst. allg. Privatrechts I. k. 82. s k. l.

cikkelyben, mely rövid hat §-ban *»de rebus omnibus et quibusdam aliis,«* s köztük, amugy mellékesen, a szerzetesi elöljárók abbeli kötelességéről is intézkedik, [1]) hogy világiakkal kötött szerződéseiket megtartsák, bizonnyára nem lehet. Azon föltevés tehát, hogy az 1715. évi törvényhozás az eddigi holt-kézi törvényeket az 1715 : 97. tc. 4. §-ával, csak ugy mellékesen, sarkaikból kiforditani, valósággal halomra dönteni akarta volna, már a priori ki van zárva. Következőleg tehát ezen §-t az eddigi holt-kézi törvényekkel, melyek mind továbbra is érvényben és hatályban maradtak, összeegyeztetni szükséges s azt a megszorító magyarázat segélyével csak akként lehet értelmezni, hogy általa az 1715. évi törvényhozás *arra akarta kötelezni a különböző szerzetek elöljáróit, hogy mindazon szerződéseket, melyeket világiakkal, az ingatlanok kivételével, a kötelmi jog terén előfordulható egyéb jogviszonyok megalapitása vagy megszüntetése tárgyában eddigelé vagy már kötöttek vagy még csak kötni fognának, de a melyek a holt-kézi törvényeken kivül állnak, lelkiismeretesen megtartsák* s ne törekedjenek alóluk azon ürügy alatt kibujni, hogy, hisz az 1498 : 65. tc. világos szavai szerint *»tales contractus atque huiusmodi obligamina nullius sint roboris et firmitatis.«* Az 1498 : 65. tc. ugyanis ezekre a jogügyletekre s ezekre a lekötelezésekre nem vonatkozik.

Nem szenved tehát kétséget, hogy az 1715. évi 97. tc. idézett 4. §-a az u. a. évi 16. s vele együtt egy végzeménybe foglalt törvénycikknek nemcsak nem akart derogálni, [2]) hanem inkább ugy azt, mint a korábbi holt-kézi törvényeket, kiegésziteni, félremagyarázás ellen biztositani akarta. Hogy elhelyezése egy, számos heterogen tárgyról intézkedő tarka-barka articulusba a systematica követelményeivel összhangzásban nincs, arról fe-

---

[1]) Az 1715 : 97. tc. *cime* szerint rendelkezni akar: »De non augendo Jure Montano; tollendisque Decimatorum Excessibus, *observandisque inter Seculares et Religiosas Personas interventis et interveniendis Contractibus.«* A szövegben azonban ezenfelül rendelkezik még: a vámmentességről, Nagy-Szombat városa által a császári hadak részére kölcsönzött pénz visszafizetéséről s végül Sáros- és Abauj-vármegyéknek, nemkülönben Kassa, Eperjes és más városok hasonló követeléseinek kiegyenlitéséről.

[2]) Mint ezt a királyi Curiának az 1715 : 16. tc. alapján hozott s fentebb, ezen törvénycikknél, szószerinti szövegökben közölt itéletei tanusitják. *Plan. tab.* De causis ad invalid. fass. ex praejud. promotis. Dec. 48. 49.

leljenek a concertatio tagjai. Annyi bizonyos, hogy ennek a hibás elhelyezésnek a kérdéses törvénycikk valódi értelmére és jogi jelentőségére befolyása nincs és nem lehet.

Mielőtt már most a holt-kézi törvények legislatorius történetével végeznénk, meg kell emlitenünk, hogy *III. Károly*nak ugyanazon 1715 : I. végzeményében, mely a föntebb fejtegetett 16. 71. és 97. articulusokat tartalmazza, még egy másik articulus is foglaltatik, mely tárgyunkra nézve némi érdekkel bir, bár teljesen különleges rendelkezés. Ez az 1715. évi 102. tc., mely a *kamalduli* szerzetes rendet, — *a Szent Háromságnak a foglyok kiváltásáról* (Ordo Sanctissimae Trinitatis de Redemptione Captivorum) s *Isten anyjának a jámbor iskolákról* (Ordo Matris Dei de scholis piis) elnevezett kolduló szerzeteit fogadja be az országba s vagyonszerzési képességökre nézve elrendeli, hogy *világiaktól eredő alapitványokat s ezeket is csak akkor, ha az alapitványi javakról az alapitók szabadon rendelkezhettek, csupán zálogcim alatt birhatnak:*

»Bona fundationalia pure secularia et liberae fundatorum dispositioni subjecta, jure et titulo duntaxat pignoris possidere valeant.«

Ugyanezen szavakkal irja körül az 1723 : 96. tc. is azon szerzetek vagyonszerzési képességét, melyeket az 1723. évi országgyülés fogadott be az országba. Ezek:

A vörös csillagu keresztesek betegápoló rendje (Ordo crucigerorum hospitalariorum cum rubea stella), az *Irgalmasok,* a *Boldogságos Szüz Mária szolgáinak rendje* (Servi Beatae Virginis Mariae), a *mindkét rendü,* sarus és sarutlan, *Carmeliták szerzete* (Ordo Carmelitarum calceatorum et discalceatorum), végül a *paulai* és *Orsolya szüzek társasága.*

Mely megannyi ujabb törvényhozási intézkedésekhez *Mária Terézia* királynő korából hozzájárul még az 176$^{4}/_{5}$. évi 43. tc., mely *a Miasszonyunkról cimzett apácáknak Szt.-Ágoston szabályai szerint rendezett társaságát* (Congregatio Monialium Virginum Notre-Dame dictarum ad Regulam Sancti Augustini instituta) fogadta be az országba, *minden fekvő jószág birtokolhatása nélkül:* »capacitate possidendorum bonorum sine omni.«

Megemlitendő még az 1774. évi julius hó 14-én kiadott királyi rendelet, mely szerint: szerzetesnek 200 frtot felülhaladó évjáradékot (census vitalitius) kirendelni nem lehet s ennek is a tőkéje nem a szerzetnek, hanem a közkincstárnak adandó át, hogy a szerzetes halála után a rokonokra visszaszállhasson; minden szerződés, mely által az ujonc ezen mértéken felül igérne valamit a szerzetnek, királyi jóváhagyás nélkül semmis és érvénytelen, ha az ujonc különben javairól szabad rendelkezési joggal birna is; örök alamizsnákat és miséket lehet ugyan szerzeteknél alapitani, de a tőke a közkincstárnál helyezendő el; minden végrendelet, melyet szerzetes bármely rend, szerzet vagy az egyház javára alkotott, irt vagy tanuképen előttemezett, semmis és érvénytelen; ugyanez áll a plébánosokról is; mig szerzetesi állapotban élnek, szerzetesek örökösödési joggal nem birnak stb. [1])

Mely különleges rendelkezések tárgyunk szempontjából annyiban fontosak, a mennyiben pro superabundantia tanusitják, hogy nemcsak az 1715. évi, hanem még a későbbi törvényhozás és jogélet sem akart az eddigi holt-kézi szerzési tilalommal szakitani, hanem azt még szigoritani is törekedett.

---

[1]) A rendelet főbb pontjai olvashatók *Kelemen*nél Institutiones I. k. 258. 259. l.

II. Fejezet.

A holt-kézi törvények az 1848. év utáni jogrendszerben az országbirói értekezletig.

Az egyházak és egyházi személyek ingatlan-szerzési képességét megszüntető holt-kézi törvények 1848-ig változatlan épségben és hatályban maradtak, azon eredeti értelmökben, hogy egyháziak, sem maguk személyében sem egyházuk javára, bármiféle világi ingatlan birtokot örök jogon nem szerezhetnek s csak bizonyos feltételezések mellett zálogügyletek megkötésére képesek. Erre nézve 1848-ig kétely sem merülhetett fel.

Minthogy azonban, mint ezt eddigi fejtegetéseink során láttuk, a holt-kézi szerzéstiltó törvények egyik kiváló legislativ-politikai indoka, főleg nemesi javak tekintetében, az volt, hogy a királyi kincstár érdekei mellett a vér- és jogközösségben levő családtagok várományi igényei megóvassanak, a mivel ismét fontos közjogi érdekek voltak összekapcsolódva; s minthogy az 1848. évi törvényhozás az ősiséget eltörölte s ezzel a korábbi családi birtokból egyéni tulajdont alakitott; minthogy végül ugyanezen törvényhozás bármely rendü és rangu személynek a törvény előtti egyenlőségét elismerve, sem a rendelkezési szabadság megszoritásának sem a szerzési képesség korlátozásának nem látszik kedvezni, — mindezen okoknál fogva, mondjuk, azon kérdés merülhet fel, vajjon az ősiségnek 1848-ban elvileg kimondott megszüntetése s azon részletesebb intézkedések folytán, melyeket 1852-ban az akkori tényleges kormányhatalom ezen elvi reform gyakorlati foganatositása végett tett s mely intézkedései később az országbirói értekezlet által ideiglenesen törvényesitve lettek, nem szünt-e meg önként és önmagától az egyházak és egyháziak ingatlan-szerzési képtelensége?

Hogy ezen rendkivül fontos kérdésre, melynek megoldásától az összes eddigi szerzés-tiltó holt-kézi törvények további

érvénye és hatálya függ, helyes választ adhassunk, szükséges mindenekelőtt avval a jogi alakulattal megismerkednünk, melyet a magyarországi fekvő javak az 1848. évi törvényhozás intézkedései következtében korábbi állapotukkal szemben felvettek.

Az 1848 : 15. tc. az ősi javak tekintetében következőleg rendelkezik:

»Az ősiség eltörlése ezennel elvileg kimondatván, rendeltetik: 1. §. A ministerium az ősiség teljes és tökéletes eltörlésének alapján a polgári törvénykönyvet ki fogja dolgozni és ezen törvénykönyv javaslatát a legközelebbi országgyülés elébe terjesztendi. 2. §. Időközben a legközelebbi országgyülésig mindazon perek folyamata, melyek az ősiségi viszonyokból vették eredetöket és még végitélet által befejezve nincsenek, felfüggesztetnek; ugyszintén az ilynemü pereknek meginditása is az 1836. 14. törvénycikkely eseteit kivéve eltiltatik.«

Ha már most ennek a törvénynek, mely egy ötszáz éven keresztül vaskövetkezetességgel fentartott s minden részletében gyönyörüen kifejlett intézményt egy tollvonással eltörölt s illetőleg eltörölni akart, rendelkezéseit közelebbről szemügyre veszszük, azokban két iránylatot kell constatálnunk: egy *elvi* iránylatot és egy *részletest.*

Az *elvi* iránylat abban áll, hogy az 1848 : 15. tc. nemesi javakra nézve a birtokos szabad rendelkezési jogát, melyet Nagy-Lajos 1351-ben eltörölt, visszaállitja, a possessioból egyéni tulajdont alakit s ezzel a rokonok feltétlen váromány jogát megszünteti; vagyis az ősiséget eltörli.

A *részletes* iránylat pedig abban, hogy az 1848 : 15. tc. az imént lételemeiben körülirt ősiséget bizonyos esetekre nézve a legközelebbi országgyülésig, mely a polgári törvénykönyvet az ősiség eltörlésének elve alapján kidolgozni lesz hivatva, mégis fentartja; ezek azon esetek, melyekről az 1836 : 14. tc. emlékezik meg.

Vegyük az 1848 : 15. tc.-nek mind *elvi*, mind *részletes* iránylatát röviden vizsgálat alá.

Az 1848 : 15. tc. elvi enunciatója, önmagában véve, az eddigi birtokjogi rendszert még át nem alakitotta. Nem törölte el tényleg sem az ősiséget, sem a kir. adományi rendszert, mely utóbbiról különben kifejezetten meg sem emlékezik.

Hogyha ugyanis valamely ujabb törvény egy régebbi rendszeres, minden izében kifejlődött jogintézményt, mely ezenfelül még sarkalatos jogintézményt is képez, — s ilyen volt a magyar ősiség, — megszüntetni szándékozik, szükséges, hogy egyszersmind azon ujabb jogintézményt is felállitsa, mely a régi intézmény helyére lépendő lesz. Ha ezt nem teszi s a régit egyszerüen csak elvileg törli el, akkor a régi intézmény megszüntetése iránt tett törvényi kijelentés dacára ez továbbra is érvényben és hatályban fog maradni; mert a törvényhozó kifejezte ugyan szándékát a régi intézmény megváltoztatása iránt, de mindaddig, mig az ennek helyébe lépendő ujabb intézményt nem decretálja, mindaddig, mig a kimondott elvet gyakorlatilag is nem foganatositja, nem állunk szemben olyan törvényhozási actussal, mely valójában kiléptetné hatályából a régi intézményt. [1])

S minthogy ezen részletes intézkedés, gyakorlati foganatositás, az 1848 : 15. tcikkel szemben csak később, az absolut kormányhatalom alatt, 1853-ban következett be, ezen időpontig az 1848 : 15. tc. elvi enunciatiója az ősiség eltörlése tekintetében *csak elv maradt, semmi egyéb*. Az ősiségnek 1848-ig fenállott rendszere ugy a királyi adományok hatása, mint a családtagok virtualis joga tekintetében, 1853-ig gyakorlatilag változatlan épségben maradt.

Vegyük már most az 1848 : 15. tcikkelyt *részletes* intézkedései szempontjából vizsgálat alá. Ekkor arra a meglepő eredményre jutunk, hogy az ősiség, dacára az 1848 : 15. tcikkben elvileg kimondott megszüntetésének, 1853-ig nemcsak *gyakorlatilag* maradt fenn, hanem, bár ez paradox állitásnak látszik, még *elvileg* is.

Az 1848 : 15. tc. ugyanis megengedte, hogy az 1836 : 14. tcikkben érintett örökösödési pereket jövőre is meg lehessen inditani. Már most nézzük, mit engedett meg ezzel? Megengedte, hogy az osztályos atyafiak a Hk. I. R. 45. ciméhez képest ősi osztályrészeiket, a megyei közgyülésből erre a célra kiküldött bizottság előtt, sommás uton kivegyék; megengedte, hogy ugyanezen az uton a leánytestvérek is »*örökösödési részeiket*« mind az anyai, mind pedig az atyai ősi javakból »*kiszerezhetik.*« S minthogy ugyancsak az 1836 : 14. tc. szerint »*minden szerzett*

[1]) V. ö. *Unger:* System des öst. allg. Privatrechts I. k. 104. s. k. l.

javakra nézve a szerzeményi levelek szerint fog az osztály megtétetni, ha különben azoknak rendeletét a szerző tettleg meg nem változtatta,« a végrendeletek pedig oly javakról, »*melyek a rendelkezőnek szabad intézkedése alá oly nyilvánosan nem tartoznak, hogy ez a jussok vizsgálata nélkül is bebizonyitható,«* tekintetbe nem vétethetnek: vagyis tehát a birtokos az ősi javakról sem élők között, sem halál esetére nem rendelkezhetik, hanem az osztály tekintetében mindenképen az első szerzeményi levelek s illetőleg a javak ősi természete vannak hivatva zsinórmértékül szolgálni; s minthogy ugyanezen törvénycikk a *fiágiság* (jogegyenlőtlenség) intézményét is fenntartotta egyetemben az ősi és szerzeményi vagyon közötti különbséggel: — mindezen okoknál fogva, midőn az 1848 : 15. tc. az 1836 : 14. tcikkben érintett osztálypereket a jövőben is meginditani engedte s a közhitel érdekében csak azokat a pereket vetette törvényszünet alá, »melyek százados jogok érvényesitését tüzvén ki célul, minden jogot kétessé, minden birtok jogalapját ingataggá, a birtokvásárlást merész szerencsejátékká s ez által a közhitelt teljesen lehetetlenné tevék«, [1]) — tulajdonképen az ősiségnek épen azon momentumait hagyta továbbra is kétségbe nem vonható érvényben, melyek annak legbensőbb jogi lényegét, elvi tulajdonságait alkották. Miből világos, hogy az ősiségnek az 1848 : 15. tcikkely által kimondott elvi eltörlése dacára az nemcsak gyakorlatilag, hanem elvileg is 1853-ig változatlan épségben maradt; ugy hogy az 1848 : 15. tc. tulajdonképen nem egyéb, mint egyszerü utasitás a legközelebbi országgyülés részére, minő elvek alapján kelljen a polgári törvénykönyv javaslatát kidolgoznia; addig azonban, mig ez meg nem történik, mig a polgári törvénykönyv javaslatából törvény nem válik, az eddigi birtokjogi rendszer fenn fogván maradni.

Minthogy pedig, visszatérve tárgyunkra, a »*holt-kézi törvény*« intézményére, a királyi adományok rendszere s az ősiség, a mennyiben a vér- és jogközösségben levő rokonok varományi jogait érintette, az 1848 : 15. tc. mellett továbbra is a nemesi

---

[1]) Az 1861. évi országbirói értekezlethez beterjesztett »*Közvetitő javaslat* a magyar örökösödési rendszer behozatalára nézve fölmerült különböző vélemények kiegyenlitése végett.« (L. *Ráth György:* Az országbirói értekezlet, Pest. 1861. I. k. 95. l.)

birtokjogi rendszer alapját képezte; minthogy továbbá az 1848:15. tc. által a birtokos nemesnek elvileg megadott rendelkezési jog ép ugy nem volt egyértelmü az egyház és egyháziak szerzési képességének visszaállitásával, mint nem volt Nagy-Lajosnak a birtokos rendelkezési jogát megszüntető s ezzel az ősiséget megalapitó 1351. évi végzeménye azonos a későbbi holt-kézi törvényekkel; minthogy az ősi holt-kézi törvények legislativ-politikai indokát nem is *csak* a nemesi családok megerősitése iránti érdek képezte, hanem egyáltalában az egyházi és világi rend vagyoni egyensulyának biztositása, politikai, culturai és közgazdasági zavaroknak, melyek ezen egyensuly megzavarodásából eredhettek, megelőzése és illetőleg elháritása, — s ezen legislativ-politikai indokok 1848 után is, az ősiség eltörlése dacára, változatlanul fennforogtak; minthogy a nemesi javak mellett egyéb világi javakra nézve az 1848. évi 15. tc. nem is intézkedett, a korábban alkotott 1844 : 4. tc. pedig ily általánosan derogáló törvénynek nem tekinthető; [1]) minthogy továbbá a *vallás dolgában* alkotott 1848 : 20. tc. s a közös teherviselésről szóló u. a. évi 8. tc. »a jogegyenlőséget csak elvileg állitják föl, de nem törlik el a különbséget teljesen a nemesek és nem-nemesek között, annál kevésbé egyházi főurak és világiak között;« [2]) végül pedig, minthogy, mindezektől eltekintve is, az 1848. évi vagy ezt megelőző törvények között egyetlen-egy sincs, mely a régi holt-kézi törvények bármelyikének megszüntetése vagy módositása iránt kifejezetten intézkednék: — mindezeknél fogva az ősi holt-kézi törvényeknek változatlan érvénye 1848 után, azon az alapon, hogy az 1848 : 15. tc. az ősiséget elvileg eltörölte, kétségbe vonható nem lett s az 1848 : 15. tc. dacára is ugy egyházak mint egyházi személyek »pro persona sua et ecclesiae suae« (1498 : 55. tc.) semmiféle, akár nemesi akár nem-nemesi birtokot és birtokjogot, sem élők között, sem halál esetére, nem szerezhettek; épugy nem, mint nem szerezhettek 1848-ig.

---

[1]) 1844 : 4. tc. »Az országban s kapcsolt részeiben született, állandóan lakó s törvényesen bevett bármely vallásu s nem-nemes honfiak, általuk bármi czimen eddig szerzett vagy jövőben szerzendő nemesi javakra nézve, nemesség hiánya miatti nem-birhatási ügyuton nem háborgattathatnak.«

[2]) Dr. *Herczegh Mihály:* A katholikus főpapok végrendelkezési joga Magyarországon. (Jogtud. Közl. XVIII. évf. 1883. 16. sz.)

Ez volt a jogállapot az 1848-ki törvények szempontjából. Ámbátor azonban az 1848 : 15. tc. az ősiséget valójában el nem törölte s az tényleg továbbra is fennmaradt, az 1848 : 15. tc. elvi enunciatiója mégis halálos itélet volt a birtokjogi rendszernek eladdig uralkodott hűbérszerü formája felett. S csak a bizonytalanság állapota lett megszüntetve, midőn a 48-ki események után tényleg uralomra került absolut kormányrendszer ezen itéletet végrehajtotta. Ez az 1852. évi november 29-én kiadott »*ősiségi nyiltparancs*« által történt, mely »Magyar-, Horvát- és Tótországban, a Szerb-vajdaság- és Temesi Bánságban« 1853. évi május hó 1-én lépett életbe, egyidejüleg az ausztriai általános polgári törvénykönyvvel.

S a magyar birtokjogi rendszer történetében kiváló fontossággal biró, sőt korszakot alkotó, ezen rendelkezés részint felvette és tovább szőtte az 1848 : 15. tc. elejtett fonalát, részint pedig, tulmenve ezen törvény szavain, de tagadhatatlanul a magyar alkotmányos törvényhozás benne nyilvánult intentióival megegyezőleg, nemcsak az ősiséget szüntette meg ugy elvileg mint gyakorlatilag, minden irányban és minden következményeiben, hanem az ősiséggel karöltve fenállott minden intézményt, ezek között a királyi adományok rendszerét is.

S a dolgoknak természetes fontosságuk-szabta sorához képest rendszabályait nem az ősiségen kezdi, hanem a magyar nemesi javak fő-kutforrását képező intézményen, a királyi adományok rendszerén.

Az 1852. évi ősiségi nyiltparancsnak ugyanis mindjárt legelső cikke mondja ki, hogy: »A királyi és nádori adományozásoknak az ez előtti magyar államjog szerint létezett rendszere hatályon kivül léptetendő, s ezen rendszerből az adománylevél szerinti örökösök hiánya és az eddigi törvényekben kijelölt hütlenség miatt származtatott háromlási jog (successio fisci regii ex defectu vel ex nota) eltöröltetik.«

Mely alapvető intézkedéssel először lett valójában kiegyengetve azon talaj, melyen a családi és nemzetségi tulajdon intézményének kivesznie, az egyéni tulajdon eszméjének pedig testet öltenie lehetett és kellett. Át volt lépve a határ, melyen innét egy hübérszerü világ köde borongott, tulnan pedig az egyéni szabadság légköre derengett.

Valóban, az absolut hatalomtól eredő s formájára nézve törvényellenes 1852. évi ősiségi nyiltparancs alapelveiben oly intézkedések összegét kell látnunk, melyek csak üdvére váltak a hazai jogi és gazdasági életnek, az egyéni szabadság eszméjének, az egész országnak. Az ősiségi nyiltparancs eszméi annyira korszerüek voltak s annyira megfeleltek az alkotmányos reformtörekvések lényegének, hogyha azokat nem az absolut kormányhatalom lépteti életbe, később az ország alkotmányos törvényhozásának kellett volna életbe léptetnie, ha ugyan az 1848. évi 15. tc. intentióihoz hütlen lenni nem akar. Innen történt, hogy az 1861. évben tartott *országbirói értekezleten* is az ősiségi nyiltparancs ellen, kivéve az öröklési rendről szóló részeit, melyek nem is hagyattak érvényben, alig szólalt fel egyetlen hang s arról egy *Deák Ferenc* következőleg nyilatkozhatott: »Politikai életem legnagyobb része folyt le azon küzdelemben, melyet elvtársaimmal együtt a régi feudalismusnak káros maradványai ellen folytattunk. Ezek közé számitottuk az ősiséget is, — melynek bilincseiből kiszabaditani a nemzetet legfőbb törekvésünk vala. Küzdöttünk, hogy e hazában is szabad legyen ember és föld, ... hogy kiki tulajdonát valóságos tulajdonnak tekinthesse s birtokát a lehetőségig biztosnak. És miután sok nehéz küzdés után 1848-ban célt értünk, ki fogja tőlem méltányosan követelhetni, hogy segitsem ismét lebilincselni a tulajdont, minek felszabadulását oly forrón óhajtottam. És tegyem ezt azért, mert időközben politikai szerencsétlenségek folytán egy jogtalan hatalom idegenszerü müködése léptette életbe részletesen azt, mit mi magunk elvben elhatároztunk; s mert a mit az 1848-ki törvényhozás határozottan kimondott: hogy t. i. az ősiség teljes és tökéletes eltörlésének alapján dolgoztassék ki a polgári törvénykönyv, — azt a közbejött események miatt nem a magyar ministerium, hanem a törvénytelen osztrák kormány hajtotta végre: én magát az 1848-ban kivivott elvet is ellökjem vagy feláldozzam. Ennyit a közhangulatnak, ha csakugyan közhangulat az, áldoznom lehetetlen; önmagamhoz s elveimhez hütlen nem lehetek.« [1])

---

[1]) *Deák Ferenc* beszéde az országbirói értekezlet 1861. évi febr. 25-én tartott ülésén. V. ö. ***Ráth György**:* Az országbirói értekezlet II. k. 296 l.

Az ősiség tényleges megszüntetéséről az 1852. nov. 29-ki ősiségi nyiltparancs a következőkben rendelkezik:

5. §. »Az általános polgári törvénykönyv hatályba lépte napjától kezdve (1853. május 1.) az öröklött s szerzett, adományi és más vagyon s a fi- és leányág közötti különbség sem az élők közötti vagy a halál esetérei rendelkezhetési jogra, sem pedig a törvényes örökösödésre befolyással nem bir.«

Mely pontot kiegésziti a 18. §.-nak következő rendelkezése:

»A rokonok s szomszédoknak eddigi törvényes elővételi joga, valamint minden egyéb törvényes elővásárlási jog, jövendőre nézve megszünik és ezen jogcim alatt perek többé az előbbi tulajdonátruházások tekintetében sem indittathatnak.«

Mindezen elvi és részletes rendelkezések következtében pedig immár valósággal megszünt a nemesi javakban lappangott *királyi jog* (Jus regium) s az *ország szent koronájának törvényhatósága* (Jurisdictio Sacrae Coronae Regni) a nemesi javak felett; megszünt a vér- és jogközösségben állott rokonok virtualis örökösödési joga. Ezentul bármiféle rendelkezés érvényességéhez többé nem kellett sem királyi jóváhagyás, sem a jogközösségben vagy azon kivül levő rokonok beleegyezése, vagy a szomszédok meghallgatása. Megszünt tehát a királyi adományok ősrégi rendszere minden, az ősi javakra gyakorolt hatásával együtt s megszünt a nemesi jószágok családi, nemzetségi tulajdoni természete, átalakulván az ausztriai általános polgári törvénykönyvben szabályozott teljes és tökéletes egyéni tulajdonná.

Vége volt egy szóval az ősiségnek.

Mielőtt mégis az ősiségi nyiltparancs hatásával teljesen végeznénk, tárgyunk minden oldalról való megvilágitása végett meg kell ismertetnünk a nyiltparancs egyéb, ide vonatkozó részletes intézkedéseit is, ezek a következők:

15. §. »A tulajdonátruházások iránti szerződések érvényességére megkivántató formaszerüségek tekintetében a nemesi javak és jogok s más fekvő javak között semmi különbség nem leend.«

20. §. »A ki az általános polgári törvénykönyv hatálya után végrehajtási árverés utján nemesi fekvő javakat vagy jogokat vesz, az a megvett jószág vagy jog teljes tulajdonát

szerzi meg, ugy hogy az adósnak s jogutódjainak eddig divatozott visszaváltási joga többé nem gyakoroltathatik.«

21. §. »Az általános polgári törvénykönyv kihirdetése előtt kötött zálogszerződések ellen az eddigi törvények szerinti és az örökölt javak természetéből folyt igények erejénél fogva uj perek a zálogos feltételek megerőtlenitése vagy átruházása végett (ad invalidationem conditionum pignoratitiarum, ad transvestitionem conditionum pignoratitiarum) többé nem támasztathatnak.«

Ugyanily részletes intézkedések történtek az 1836 : 14. tcikkelyben meghatározott azon perek tekintetében is, melyeknek meginditását az 1848 : 15. tc. a jövőre nézve megengedte s azon perekre nézve, melyeknek folyamatát felfüggesztette.

A midőn már most mindezek után azt a hatást megállapitandók vagyunk, melyet az ősiségnek az 1852. nov. 29-ki nyiltparancs által történt ugy elvi mint gyakorlati megszüntetése az ősi holt-kézi törvények érvényére és további hatályára gyakorolt, mindenekelőtt megjegyeznünk szükséges, hogy ugy az 1848 : 15. tc. mint pedig az 1852. nov. 29-ki ősiségi nyiltparancs egyenlőképen *általános*, az ősi holt-kézi törvények pedig, mint kivételes rendelkezések, *különös* jogszabályokat képeznek; s hogy, mint egyik jogtudósunk helyesen emeli ki, az 1852. évi ősiségi nyiltparancs csakis olyan eddigi törvényes szabályokat távolitott el, »melyek a család tagjainak előjogokat biztositottak s ezek érdekében a szabad rendelkezést korlátolták, — de birtokképességet, szerzési jogosultságot nem adott azoknak, kik előbb ilyennel nem birtak.« [1])

Minthogy pedig elfogadott s a dolog természetében is gyökerező hermeneutikai alapelv, hogy ujabb általános törvény csak a régebbi általános törvénynek derogál, különös törvénynek pedig csak akkor, ha reája vonatkozólag kifejezetten is rendelkezik, — valamint az 1848 : 15. tc., általános törvényi jellege miatt, akkor sem derogált volna a korábbi holt-kézi törvényeknek, ha az ősiség rendszerét valójában, ugy elvileg mint gyakorlatilag, megszünteti, azonképen az 1852. évi ősiségi nyiltparancs önmagában, mint különben is csak az 1848 : 15. tc. végrehajtása és kiegészitése, általános jogszabályi jellegénél fogva

---

[1]) *Dr. Herczegh Mihály Jogtud. Közl.* XVIII. évf. 1883. 16. sz.

a korábbi magyar holt-kézi törvényeknek nem derogált és nem derogálhatott.

S nem derogálhatott annál kevésbé, mert a holt-kézi törvények nem voltak az ősiség logikai corollariumai. Egyazon hagyományos egyházügyi politikának voltak ugyan szükségszerü következményei, mely politika ötszázados pályafutása közben az ősiséget is megérlelte. De tekintve azon általános politikai, culturai és közgazdasági érdekeket, melyeknek biztositása a *»holt-kézi törvény«*-nek Magyarországon legislativ-politikai indokát képezte, sőt egyebütt is képezni szokta; s a mely érdekeknél fogva ezen intézmény Magyarországon is ép ugy, mint egyebütt, a hol soha nem volt ősiség, a nemzet minden rétegét s nem csak bizonyos osztályt, volt hivatva az egyház vagyoni tultengésével szemben biztositani: — a holt-kézi törvények az ősiség mellett különálló intézményt hoztak létre, mely ha egyik-másik tekintetben az ősiség által képviselt érdekekre vonatkozott is, az ősiséggel szervesen össze nem függött, annak logikai corollariuma vagy kiegészitő része nem volt. Magyarországon a köz- és magánjog minden intézménye többé-kevésbé összefüggött az ősiséggel; sőt a köz- és magánjog egymásba keveredtek. De azért sem azt mondani, hogy Magyarországon külön közjog és külön magánjog nem lett volna, sem azt állitani, hogy az ősiség eltörlésével a magyar közjog és magánjog vonatkozó intézményei is megszüntek volna létezni, bizonyára nem lehet.

S közelebbről tekintve az ősiség lényegét, nyilvánvaló, hogy a »holt-kézi törvény,« mint nem a nemesek osztályára vonatkozó intézmény, az ősiségtől független volt.

Midőn Nagy-Lajos 1351. évi végzeményét kibocsátotta s ezzel az ősiség rendszerét megalapitotta, ezt a nemesi családok vagyoni megerősitése érdekében s a végből tette, hogy a világiak (s illetőleg ekkor még csak a nemesek) és az egyházi rend vagyoni ereje között az egyensuly bekövetkezésének egyengesse az utját. Mindvégig az ősiség valójában nem is jelentett egyebet, mint a nemesi családok tagjainak együttes váromány jogát a nemző elődökről leszármazó, u. n. örökségi jószágokra nézve s mely várományi jogot a birtokos nemes egyoldalu rendelkezéssel meg nem sérthetett. Ezen rendelkezési jog megszüntetése pedig, mely nem volt azonos az egyház szerzési képességének megszoritásával, képezte az 1351. évi végze-

mény lényegét. Az ősiség tehát létrejött holt-kézi törvények nélkül s a mint ezek nélkül létrejött, nélkülök 1848-ban s illetőleg 1853-ban meg is szünhetett; annál inkább, mert az 1351. évi végzemény az által, hogy az egyháznak Szent-István óta megvolt abbeli jogát, mely szerint öröklési képesség tekintetében, közönséges nemesi javakra nézve, az oldalági családtagokkal egy rangban állt, eltörölte, — a közönséges nemesi javakat magánjogi tekintetben az egyháztól és egyházi javaktól teljesen elválasztotta. Innentul a közönséges nemesi javak és az egyházi javak között semmiféle magánjogi összefüggés nem létezett. Mindkét jószágnem a maga utjain haladt; s ha mind a kettő innentul is, mint eddigelé, egyuttal közjogi célokra szolgált, a közönséges nemesi javak jogi lényege, az ősiség következtében, mégis csak magánjogi, az egyházi javak jogi lényege közjogi rendeltetésökben feküdt. S mig a közönséges nemesi javakat birtokosaik teljes uri joggal birták s azokat tetszés szerinti célokra használhatták, addig az egyházi javakat birtokosaik csak a canonjog és a hazai jog szabályai által meghatározott különleges közjogi célokra fordithatták: »Unusquisque propriorum simul et donorum regis dominetur, dum vivit, *excepto quod ad Episcopatum pertinet.*« (Szt. István II. k. 35. fej.). Mig a közönséges nemesi javak magszakadás vagy hűtlenség következtében a szent koronára ismét visszaháromolni szoktak, egyházi javak tekintetében legfölebb üresedésről és arról lehetett szó, hogy e javak a birtokos jogi személy, az egyház és egyházi testület, megszüntével essenek ismét vissza a koronára. Mig a közönséges nemesi javakra nézve addig, a meddig azok a birtokos család kezein voltak, a *jus regium* s a *jurisdictio Sacrae Coronae regni* pihent, addig az egyházi javak felett folytonos gyakorlatban volt a királynak legfőbb törvényhatósága.

Ámbátor tehát az 1351. évi végzemény is épugy, mint a későbbi holt-kézi törvények, az egyház vagyoni gyarapodásának törekedett utját állni, ebből sem az ősiségnek azonossága a holt-kézi törvény intézményével nem következett; sem az, hogy a holt-kézi törvények az ősiség rendszerének lettek volna logikai corollariumai. Mindakét intézmény 1848-ig egymás mellett s nem egymásba összeolvadva haladt; ugyanigy formailag külön jelleggel birtak általában az egyházi javak, mint a melyeknek szerzésére vonatkoztak a holt-kézi törvények.

Midőn pedig az 1848 : 15. tc. s az 1852. évi nov. 29-iki nyiltparancs az ősiséget és a királyi adományok rendszerét, egyetemben a királyi joggal s a szent korona törvényhatóságával, megszüntették, a közönséges nemesi javak és az egyházi javak között eddigelé csak formai tekintetben fenforgott különbség már benső, lényeges különbséget is eredményezett; annak következtében tudniillik, hogy mind az 1848 : 15. tc., mind az 1852. évi ősiségi nyiltparancs csak a közönséges nemesi javak eddigi jogrendszerét érintették. Valamint ugyanis az 1848-ban létrejött közjogi reformok, különösen pedig a *vallás dolgában* alkotott 1848 : XX. tc. a katholikus egyháznak történetileg kifejlődött közjogi helyzetét miben sem változtatták meg, azonképen az 1848 : 15. tc. s az 1852. évi nov. 29-iki nyiltparancs magánjogi reformjai az egyház birtokjogi és általában különleges magánjogi viszonyait nem érintették. Mindezek megmaradtak azon jogi helyzetben, melyben őket az 1848. év találta. Mig a közönséges, az ősiség rendszerébe tartozott nemesi javak az 1848. évi magánjogi reform következtében birtokosaik kezén egyéni tulajdonná alakultak át, reájuk nézve ugy a királyi jog, mint a szent korona törvényhatósága megszünt s ennek folytán akár magszakadás, akár hütlenség esetében többé nem háramoltak, a régi jog értelmében, a koronára (devolutio), hanem legfeljebb átszállás utján a kincstárra (caducitas); addig az egyházi javak továbbra is közjogi jellegöket megtartották, továbbra is nemzeti tulajdont képeztek s birtokosaikat, az egyházakat és egyházi testületeket, csak a régi jog értelmében vett possessio illette és illeti meg, a későbbi telekkönyvi intézmény dacára. Egyuttal, logikai folyományként, mindezen javakra nézve a korábbi jog szerinti *jus regium* és *jurisdictio Sacrae Coronae Regni* eddigi erejében és hatásaiban változatlanul megmaradt s minden egyházi jószág a javadalmas halálával királyi adományozás alá, a birtokos jogi személy, egyház és egyházi testület, bármi okból való megszüntével pedig a *királyi koronára*, alkotmányos értelemben, a *nemzetre* esik vissza, mely azzal teljesen szabadon rendelkezhetik.

Ezek után, minthogy az egyházi javak s különlegesen a »holt-kézi törvény« intézménye az ősiség mellett mindvégig különálló jogrendszert alkotott, melynek benső lényege és le-

gislativ-politikai indoka (ratio legis), mint sokkal szélesebb körre kiterjedő, eltért az ősiség jogi indokától, — az ősiségnek 1848-ban s illetőleg 1853-ban történt valóságos eltörlésével a korábbi holt-kézi törvények érvényöket és hatályukat épugy el nem vesztették, mint nem azon államokban, melyekben a korábbi birtokjogi rendszer szintén megváltoztatva lett; [1]) s ennélfogva érvényök ellen, az 1848. és 1852. évi reformok szempontjából, nem lehet azon magyarázati elvet alkalmazni: »*cessante ratione legis, cessat etiam eius dispositio.*«

Minő volt azonban a magyarországi holt-kézi törvények jogi helyzete az ausztriai általános polgári törvénykönyv szempontjából, mely szintén 1853. évi május hó 1-én lépett Magyarországon hatályba s a melynek kihirdetési nyiltparancsa (I. fej.) azon rendelkezést tartalmazza, hogy az országban »*eddigelé létezett, ezen általános polgári jog tárgyaira vonatkozó minden törvények, szabályok és szokások*« a törvénykönyv életbeléptével hatályból kilépnek?

E kérdésre elsőben ismét azzal válaszolhatni, mivel fentebb az 1848.: 15. tc. és az 1852. évi ősiségi nyiltparancs tekintetében válaszoltunk, hogy t. i. a magyarországi holt-kézi törvények, mint különös jogszabályok, érvényét, az *általános* jogszabály jellegével biró »ausztriai általános polgári törvénykönyv« nem érinthette. De tovább is mehetünk.

Az ausztriai általános polgári törvénykönyv kihirdetési nyiltparancsának VI. cikke szerint »a *politikai,* kamarai és pénzügyi tárgyak iránt kibocsátott, a *magánjogokat korlátozó vagy közelebbről meghatározó szabályok* általában annyiban kötelező erejüek maradnak, a mennyiben azok az azóta kibocsátott szerves törvényekkel és az 1851. évi december 31-iki nyiltparancscsal [2]) megegyeztethetők.«

Már pedig, hogy a holt-kézi szerzés-tiltó törvények »*a magánjogokat korlátozó és közelebbről meghatározó szabályok*« fogalma alá tartoznak, az kétségtelen. S hogy ugyanezen törvények a *politikai* szabályok fogalma alá is esnek, kitünik magának az ausztriai ált. polg. törvénykönyvnek 539. §-ából, mely

[1]) *Herczegh M.* i. ért. a Jogtud. Közl. 1883. XVIII. évf. 16. sz.

[2]) Ezen nyiltparancs az 1849. évi március 4-iki szabadelvü alkotmányt szüntette meg.

eredeti német szövegében a holt-kézi szerzés-tiltó törvények egyik iránylatát, *az egyházi községek és tagjaik öröklési képességét meghatározó törvényeket*, »politische Vorschriften« névvel jelzi, magyarul *közrendtartási szabályok*-nak nevezi.

Minthogy pedig a magyarországi ősi holt-kézi törvények sem az 1851. évben kibocsátott nyiltparancscsal, sem a későbbi szerves törvényekkel nem ellenkeznek, nemcsak általános magyarázati elvek, hanem maga az ausztriai ált. polg. törvénykönyv kihirdetési nyiltparancsa alapján is, további érvényök és hatályuk tekintetében annyival kevésbé jöhetnek kérdés alá, mert ugy maga a polg. törvénykönyv (355. 356. §§.), mint az egész jogfejlődés Ausztriában, a szerzési képesség korlátozását jogintézményül ismeri s ezen intézmény az 1855. évi concordatumig erőben és hatályban fenállott. [1])

Dacára mégis, hogy mindezek szerint az ősi magyar holt-kézi törvények ugy az ősiségi nyiltparancs, mint az ausztriai ált. polg. törvénykönyv szempontjából érvényben maradtak, egyházak és egyházi személyek 1853. évi május-hó 1. napjától kezdve nagy számu nemesi birtoknak lehettek tulajdonosaivá. Az 1852. évi nov. 29-iki nyiltparancs ugyanis azokat a nemesi jószágokat, melyek a korábbi törvények határozmányaihoz képest szerződésileg elzálogositva vagy időlegesen érdemdijazásul elidegenitve lettek, bizonyos föltételezések mellett visszaválthatatlanoknak nyilvánitotta vagyis törvényszerinti tulajdonosaikat a birtokban levő zálogos hitelezővel vagy érdemdijazottal, illetőleg ezek jogutódaival szemben, a kereshetőségi jogtól (actoratus) megfosztotta. Minthogy pedig, mint ezt az illető helyen kifejtettük, egyházak és egyházi személyek az

---

[1]) *Austria* holt-kézi szerzés-tiltó törvényei, melyek 1855-ig kibocsátva lettek, a következők: *II. Albert* törvénye 1340-ről s *IV. Károly* későbbi törvényei; *I. Miksa* törvénye 1518. évi január 5-ről; *I. Ferdinánd* törvénye 1524. évi október 14-ről és 1526. évi március 12-ről; *I. Leopold* törvénye 1669. évi október 5-ről és december 4-ről, 1670. évi március 5-ről, 1673. évi junius 27-ről, 1684. évi március 9-ről és 1688. évi március 30-ról; *VI. Károly* törvénye 1716. évi september 12-ről, 1720. évi september 3-ról és 1736. évi február 20-ról. Végül *Mária Terézia* törvényei 1764. évi augustus 27-ről, 1766. évi január 24-ről s különösen 1771. évi augustus 26-ról, mely utóbbi terjedelmes és rendszeres holt-kézi törvény.

1715. 16. tc. 5. §-ához képest nemesi fekvő javakat királyi engedély mellett »*titulo inscriptitio vel pignoris*« megszerezhettek, — ezen javak, ha visszaváltásukra az ősiségi nyiltparancs által meghatározott záros határidőben kereset nem indittatott, ipsa lege az egyházak és egyháziak kezében megtámadhatatlan tulajdonul megmaradtak. [1])

Azon jogi állapot mindazonáltal, hogy a magyar holtkézi törvények az absolut uralom idejében is érvényben és hatályban voltak, nem sokáig tartott. Csak addig, mig az austriai császár s a pápai szék között 1855. évi augustus-hó 18-án az egyház és állam közötti viszony rendezése tárgyában azon egyezmény meg nem köttetett, melyet *concordatum* név alatt ismerünk. Ezen concordatum az »*összbirodalomban*«, tehát a magyar korona tartományaiban is, 1855. évi november-hó 13-án lépett életbe. S minthogy ezen, közjogunk szempontjából ugyan érvénytelen, de tettleg mégis hatályban volt egyezmény azonfelül, hogy az egyháznak minden eddigi birtokát sérthetetlennek nyilvánitja, *az egyházat feljogositotta, jövendőre bármi jogos cimen fekvő javakat szabadon szerezhetni* s egyuttal minden ezzel ellenkező korábbi törvényt, rendeletet és intézkedést hatályból kiléptetett, a magyar holt-kézi törvények is de facto megszüntek létezni. A concordatum ide vonatkozó rendelkezései a következők:

XXIX. pont. »Ecclesia jure suo pollebit, novas justo quovis titulo acquirendi possessiones eiusque proprietas in omnibus, quae nunc possidet vel imposterum acquiret, inviolabilis solemniter erit.«

XXXV. pont. »Per solemnem hanc conventionem leges, ordinationes et decreta quovis modo et forma in Imperio Aus-

[1]) Itt azonban felmerülhet azon kérdés, vajjon van-e visszaváltási joga a tulajdonosnak vagy jogutódjának azon nemesi jószágokra nézve, *melyeket egyházak és egyházi személyek*, az 1815. 16. tc. 5. §-a ellenére, *királyi engedély nélkül vettek zálogba?* Mi abban a véleményben vagyunk, hogy miután a törvényes előföltételezések nélkül kötött ilynemü zálogszeződések és ideiglenes felvallások semmiseknek tekintendők s zálogos viszonyt nem is, legfölebb precariumot alapithatnak, melyből még praescriptió sem eredhet, ilyen jószágokra a tulajdonosnak s illetőleg jogutódának örök időkig van visszaváltási joga. Ezekre a javakra tehát az 1852. nov. 29-iki nyiltparancs 22—24. §§-ban foglalt elévülési határozmányok nem vonatkozhatnak.

triaco et singulis, quibus constituitur ditionibus, hactenus lata, in quantum illi adversantur, abrogata habebuntur, ipsaque Conventio ùt lex Status deinceps eisdem in ditionibus perpetuo vigebit.«

S minthogy a nemsokára, 1855. évi december-hó 15-én kibocsátott *telekkönyvi rendtartás,* mely az ingatlanokra irányuló dologbeli jogok szerzésének és elidegenitésének ugy megterhelésének módját szabályozza, már olyan anyagi jogot talált, mely az egyházak és egyházi személyek ingatlan-szerzési képtelenségét nem ismerte, ezen telekkönyvi rendtartás szempontjából is azt kell mondanunk, hogy az ősi magyar holt-kézi törvények de facto immár teljesen megszüntek érvénynyel és hatálylyal birni.

Ugy hogy végeredményül az áll, hogy 1855. évi november 13-tól, mint a concordatum életbelépésének napjától kezdve, az országbirói értekezletig, egyházak és egyháziak bármiféle világi ingatlant ugy élők között, mint halál esetére, örök joggal szabadon szerezhettek s azokra zálog- vagy egyéb jogot akadálytalanul nyerhettek.

III. Fejezet.

A holt-kézi törvények a jelenlegi jogrendszerben.

Az absolut kormányhatalom által 1853. nov. 29-én kibocsátott *ősiségi nyiltparancs*, az 1853. évi május-hó 1-én életbe léptetett *austriai általános polgári törvénykönyv* s az 1855. évi augustus hó 18-án a római szentszékkel megkötött *concordatum*, ide véve az 1855. évi december hó 15-én kibocsátott *telekkönyvi rendtartás* is, a magyar közjog szempontjából érvénytelenek levén, az általuk szabályozott viszonyok terén csak tényleges, de nem egyuttal jogilag is érvényes állapotot létesithettek. A midőn tehát az 1860. évi október-hó 20-án kibocsátott császári diploma Magyarország előbbeni birósági rendszerét, törvénykezési szervezetét és magánjogát elvileg ismét visszaállitotta, ezután pedig az 1861. évben tartott s »*országbirói értekezlet*« néven ismert tanácskozmány a hasontárgyu magyar törvényeket gyakorlatilag is ujból érvényre emelni és hatályba léptetni készült, — a magyar ősi holt-kézi törvények ujból való érvénye tisztán attól függött, vajjon az országbirói értekezlet minő terjedelemben állitja vissza a korábbi magyar törvényeket, mit és mennyit hagy továbbra is hatályban az absolut kormányhatalom által az ötvenes évek folyamán kibocsátott rendelkezésekből?

Az országbirói értekezlet által e részben tényleg elfoglalt elvi álláspontot leghivebben jellemzi az általa megalkotott »*ideiglenes törvénykezési szabályok*"-nak mindjárt legelső paragraphusa. Ez ugyanis mintegy programmul mondja: »A magyar polgári anyagi törvények visszállittatnak, *de a közhitel, a jogfolytonosság és a helyzet szükségei által igényelt* (következő) *pótlásokkal.*«

Mely *pótlások* közé pedig első és kimagasló sorban az ideiglenes törvénykezési szabályok 20. §-ának abbeli rendelke-

zése tartozik, hogy az 1852. évi november 29-iki ősiségi nyiltparancs, az öröklés rendjére vonatkozó egyes részletek kivételével, a törvényhozás további intézkedéseig fentartatik. Azon időközi rendelkezések tehát, melyek által az 1848 : 15. tc. valójában hust és vért nyert s melyek ugy a királyi adományok mint az ősiség rendszerét végleg eltörölték, recipiálva lettek. De minthogy az ősiségi nyiltparancs által megszüntetett ősiségi rendszer helyébe egy ujabb birtokjogi rendszernek is kellett lépnie, az ideiglenes törvénykezési szabályok 145. §-a elrendelte, hogy: »A jog és vagyon biztonsága s ezen alapuló közhitel a telekkönyvi rendszerrel szoros egybefüggésben levén, ez okból s egy magyarországi hitelbank mielőbbi életbeléptethetése végett az 1855. deczember 15-én a *telekkönyvek tárgyában kiadott* és eddig gyakorlatban volt *rendelet,* az erre vonatkozó későbbi pótló határozatokkal együtt az országgyülés végleges intézkedéseig hatályában fenmarad.« S a 21. §., — melynek rendelkezéseit a 156. §. ismételte, — hogy: »Szintugy fentartatnak ideiglenesen az országgyülés intézkedéseig az *austriai polgári törvénykönyv* mindazon rendelkezései is, melyek az 1855-ik deczember 15-ki telekkönyvi rendelettel kapcsolatban állván, a telekkönyvek tárgyát képező valamely dolgok szerzése vagy ideiglenitése módját meghatározzák« (a 156. §. szerint ».... melyek valamely telekkönyvi jog megszerzésére vagy elenyésztetésére alapul szolgálnak«).

Ezzel meg volt adva azon uj jogi rendszer, mely az eltörölt régi helyébe lépendő volt: minden egyéb, az osztrák uralom idejében kibocsátott magánjogi, törvénykezési vagy más jogszabály, mely ezeknek tárgyaira bármiként is vonatkozott, köztük az ausztriai polg. törvénykönyvnek az ingatlanok és dologbeli jogok szerzési *módjára* nem vonatkozó szabályai, ugyszintén a tárgyunkra nézve oly nagy fontossággal biró 1855. évi concordatum is, erőből és hatályból kiléptek.

Minthogy pedig az ősi magyar holt-kézi törvények, mint ezt a megelőző fejezetben kifejtettük, az 1853. évi május 1-től fogva Magyarországon életbeléptetett austriai ált. polg. törvénykönyvnek nemcsak a telekkönyvi jogok szerzésére vonatkozó részeivel, hanem az egész polgári törvénykönyvvel megfértek, annál inkább az 1855-ki telekkönyvi rendtartással, mely nem

is volt hivatva ujabb anyagi jogszabályokat felállitani; minthogy továbbá az országbirói értekezlet ezen ősi magyar holtkézi törvények megszüntetése tárgyában mi intézkedést sem tett s azok ennélfogva annyival is inkább az ideiglenes törvénykezési szabályok által ujólag visszaállitott *»magyar polgári anyagi magántörvények«* sorába tartoznak, mert érvényöket az 1848:15. tc. s az országbirói értekezlet által recipiált 1852. évi nov. 29-iki nyilt-parancs mellett is megtartották; s minthogy végül az ezen holt-kézi törvények érvényét az absolut uralom idejében megszüntető 1855. évi concordatum Magyarországra nézve közjogilag érvénynyel soha nem birt, az országbirói értekezlet pedig a concordatum azon határozmányát, mely az egyházaknak szerzési képességet adott, nem recipiálta: — mindezeknél fogva kétségtelen, hogy az 1861. évi julius-hó 23-tól kezdve, mint a mely napon az országbirói értekezlet határozmányai, *az ideiglenes törvénykezési szabályok*, Magyarországon életbe léptek, ujból hatályba léptek az ősi magyar holt-kézi törvények is; mégis azonban bizonyos eltérésekkel, melyek a megváltozott jogi helyzet szükségszerü folyományait, főleg pedig az ujkori állampolgári személyiség attributumainak követelményét képezték.

Vagyis: Minthogy az országbirói értekezlet által hatályban meghagyott ősiségi nyiltparancs 1. §-a a királyi és nádori adományozásoknak azelőtt létezett rendszerét hatályból kiléptette, — a korábbi holt-kézi törvények azon rendelkezése, hogy egyházak és egyházi személyek közönséges nemesi javakra kir. adományt nem nyerhetnek, tárgytalanná vált.

Megszünt továbbá ezen holt-kézi törvények abbeli rendelkezésének érvénye is, mely szerint egyházak és egyházi személyek nemesi fekvő javakat ideiglenes felvallások vagy zálogügyletek utján nem szerezhetnek. Az ausztriai ált. polg. törvénykönyv s a telekkönyvi rendtartás értelmében ugyanis a zálogjogi viszony nem jár többé a zálogos jószág birtokával; sőt azt már az ősiségi nyiltparancs is (19. §.) egyenesen kizárta; hanem csak jelképes zálogot, jelzálogot, alapit a megterhelt birtokra nézve. Ennélfogva, minthogy a zálogjogi lekötés a hitelező birtokállományát többé nem gyarapitja s ennek következtében a holt-kézi törvények idevonatkozó tilalmának benső indoka (ratio legis) már megszünt, — azok ezen részökben

hatályosak lenni megszüntek. Sőt, minthogy a zálogjogi megterhelés körülmények között elkerülhetetlenné teszi, hogy az egyház vagy egyházi alapitvány, mint jelzálogos hitelező, a jelzálogos birtokot birói végrehajtás utján magának megszerezze, — az egyház erre is jogot nyert; annál inkább, mert ugy az országbirói értekezlet, mint az 1868 : LIV. tc.-ben foglalt, valamint a jelenleg érvényben levő végrehajtási törvény (1887: LX. tc.) a végrehajtási vevők között semmiféle különbséget nem tesz s bármely vevő által megvett birtokot telekkönyvileg nevére bekebeleztetni rendeli. Mégis azonban, ha az ekként megvett telekkönyvi jószágtest az egyházi törzsvagyonhoz szándékoltatnék csatoltatni, minthogy ebben az esetben a holt-kézi szerzés-tiltó törvények benső ratiója feléled, azt kell mondanunk, hogy ehhez királyi jóváhagyás szükséges.

A végrehajtási uton való szerzés tehát csak vagyonkezelés jellegével birhat, csak ideiglenes lehet.

Továbbá, minthogy az ujabbkori jogfejlődés a személyeknek törvény előtti egyenlőségét teljesen elismeri, sőt épen magánjogi tekintetben ugy a különböző, bármely valláshoz való tartozandóságból, [1]) mint a külföldi állampolgári minőségből, [2]) a viszonosság feltétele mellett, a jogügyleti képesség korlátozását elvileg perhorrescálja, viszont pedig minden bármiféle honlakós »minden közterheket egyenlően és aránylagosan« viselni tartozik; [3]) s ennélfogva nemcsak a méltányossággal, hanem az igazság és jogegyenlőség követelményeivel is ellenkeznék, ha egyházi személyek szerzési képessége akkor, midőn »pro persona sua« szereznek, korlátoltatnék, — az 1498 : 55. tc. e részben való tilalma megszüntnek tekintendő. Mit nemcsak a mindennapi jogi élet, hanem a kir. Curia legfőbb itélőszéki osztályának 1869. évi september hó 3-án 1506. s. a. hozott abbeli elvi jelentőségű határozata is igazol, mely szerint egy előfordult esetben kimondotta, hogy: »*Az egyháziak és szerzetesek ingatlanra vonatkozó szerzési képessége birói határozatilag megállapittatik.* A szerzési okmány — adásvevési szerződés — a bekebelezésre telekkönyvileg rendelt kellékekkel ellátva levén, a tulajdonjog bekebelezése meg nem tagadtathatik. Ezen telekkönyvi jogin-

---

[1]) Országb. értek. 22. §.

[2]) 1852. nov. 29-ki ősiségi nyiltparancs 14. §.

[3]) 1848 : VIII. tc.

tézmény ellenében az ősi »lex amortisationis« szabálya ez uton a jogi vizsgálat és megitélés kiindulási pontjául nem szolgálhat.« [1])

Minden egyéb intézkedése azonban az ősi magyar holt-kézi törvényeknek mai napság is teljes épségében és hatályában fenáll s ennélfogva:

Egyházak és egyházi testületek valamint a multban, ugy jelenleg sem szerezhetnek örök joggal semmiféle világi birtokot, hacsak, — az időközben kifejlődött szokásjog alapján, — *a király a szerzésre engedélyt nem adna.*

S minthogy az ideiglenes törvénykezési szabályok 21. és 156. §§. értelmében az 1855. évi december 15-ki telekkönyvi rendtartás az austr. ált. polg. törvénykönyv keretén belül van ugyan hivatva az ingatlanokra irányuló dologbeli jogok szerzését és elenyésztét szabályozni, mégis azonban a személyek jogügyleti képessége nem ezen törvénykönyv, hanem a magyar törvények szerint birálandó el; minthogy továbbá az ausztr. ált. polg. törvénykönyvnek a telekkönyvi rendtartás mellett érvényben maradt határozmányai szerint is a jogügylet csak akkor érvényes, ha a szerződő személyek *jogügyleti,* a szerzés tárgyát képező dolog *forgalmi* képességgel, az ügylet pedig külalakjára nézve a *törvényszabta kellékekkel* bir s minden olyan szerzési okirat, mely ezen kellékek valamelyikének hiányában szenved, telekkönyvi bekebelezésre vagy előjegyzésre nem alkalmas; minthogy végül ugyanezen törvkv. 867. §-a szerint azt, »mi kivántassék meg a közigazgatás (öffentliche Verwaltung) különös gondoskodása alatt álló valamely községgel« kötendő szerződés érvényességére, »annak szerkezetéből és a közrendtartási törvényekből (politische Gesetze) érthetni meg,« — az egyház és egyházi testületek szerkezetét pedig, s vele együtt szerzési képességét, az ősi magyar holt-kézi törvényekből világosan »megérthetni«: — ennélfogva, a mig egyrészt ez időszerint hazai jogéletünkben az egyház és egyházi testületek ingatlant örök joggal szerezni képességgel nem birnak, másrészt a telekkönyvi hatóságok ezen hazai törvények szerzést tiltó határozmányaira hivatalból figyelemmel lenni tartoznak; [2]) ingatlanra irányuló

[1]) *Herczegh Mihály:* A magy. kir. Curia semmitőszéki és legfőbb itélőszéki osztályának határozatai (Pest 1871.) 200. l.

[2]) 1869: IV. tc. 19. §.-a szerint: »A biró a törvények alapján keletkezett s kihirdetett rendeletek s a törvényerejü szokás szerint tartozik eljárni és itélni.«

tulajdonjogi bekebelezést egyházak és egyházi testületek javára, királyi jóváhagyást nélkülöző szerződés vagy egyéb lekötelezés alapján, el nem rendelhetnek. A mi minden egyéb olyan hatóságról is áll, mely ilyen jogszerzés körül közreműködni van hivatva.

Ha pedig mindezek dacára a tulajdonjog valamely fekvőségre nézve az egyház vagy egyházi testület javára bejegyeztetett volna, annak kitörlése végett ugy a telekkönyvileg érdekelt fél, mint, közérdekből, a kir. kincstári jogügyek igazgatósága a megfelelő jogi lépéseket megteheti. [1])

[1]) A régebbi jogban a szerzési tilalom az által nyert érvényt, hogy az egyházak és egyháziak által magánosoktól *visszteher nélkül* szerzett nemesi javakat a közönséges becsü szerint, a *visszteher mellett* szerzetteket pedig az adott érték megtéritése mellett birói uton bármely nemes; a királyi fiscustól nyert javakat pedig, a netán kapott ellenérték megtéritése mellett, a királyi fiscus visszaválthatta. (*Kelemen:* Institutiones I. k. ***) jegyz.)

Tartalom-jegyzék.

Bevezetés.

Lap.

Történeti és tételes rész.

Első rész.

A birtokjogi viszonyok történeti fejlődése Magyarországon.

I. Fejezet.

II. Fejezet.

Birtokjogi viszonyok a királyság alatt Werbőczy Hármaskönyve megalkotásaig.

Második rész.

A holt-kézi törvények.

I. Fejezet.

A holt-kézi törvények az 1848. év előtti jogrendszerben.

A

MAGÁNJOG ÉS TÁRGYA

különös tekintettel

a magyar általános magánjog codificatiójára.

Irta:

DAEMPF SÁNDOR

jog- és államtudományok tudora, köz- és váltó-ügyvéd, pécsi jogakadémiai tanár.

Pécsett, 1877.

(Nyolcadrét, I—V. 327. l.)

Kapható szerzőnél. Pécsett; ára postai küldés nélkül 2 frt.

TARTALOM-JEGYZÉK.

